

1982|4

Generációk egy fedél alatt?

Szövetségek és barátságok

A klubok helyzetéről
és jelentőségéről

Krasznahorkai László
próza írása,
Bókkon Gábor
és Faludi Ádám versei

A mai magyar
történelmi regényről

Miért járnak újra sokan
moziba?

PALŐCFÖLD

„Válságokkal, személyes kudarcokkal, problémákkal teli korosztályok keresik a helyüket időről-időre. Nézetek, irányzatok, ideológiatörmelékek halmaira ágaskodva, sokszor isteni sztárok csapdáiba, önmagukba, devianciákba veszve. (...) Akik klubokkal behatóban foglalkoztak, nagyon jól tudják, milyen fontos funkciója van a családban, az iskolában, a munkahelyen ért kudarcok levezetésében, feloldásában, korrigálásában. Az intenzív társas együttlét, az ott szövődő barátságok, szerelmek, a felfedezett minták tisztelete, elvetése, az ért hatások közös feldolgozása, megbeszélése, a fontosnak számító információk eséréje stb. okán.”
(Brunda Gusztáv: Klubszindróma)

„Egészséges szellemi életben a történelemtudomány és a történelmi témájú szépirodalom egyaránt megőrzi autonómiáját: egyik sem vállalja föl a másik alapvető feladatait, hanem kölcsönösen kiegészítik egymást. (...) Az említett öt regény közös vonása, hogy mindegyik jellegzetesen kelet-európai. Amikor történelmünket kutatja egy író, azzal természetesen jelenünk kérdéseire keres választ; így ezek a művek a mai kelet-európai személyiség tudatának minőségére kérdeznek rá.”

(D. Rác István: A cselekvési tér kérdése az utóbbi évek néhány történelmi regényében.)

„... mindenesetre tény: megint sokszor be-
népesítik a nézők a termeket, 'sikk' lett
egyes filmeket megtekinteni és megvitatni —
s manapság senki sem beszél a mozi tegnap
még feltartóztathatatlanul elkönyvelt vál-
ságáról. (...) Az eredmények kézzelfoghatóak.
A nézők új szokásokat alakítanak ki. Nem
egyszerűen 'betévednek' a moziba, amikor
magyar filmet játszanak, hanem érdeklőd-
nek a kísérletek iránt és figyelemmel kísérik
a mellesleg frappánsabb propagandával tá-
lalt hazai bemutatókat. Hat-nyolc rangos mű
azt jelzi, hogy egész filmgyártásunk 'jó
passzban' van, s az is köztudomású, pszicho-
lógiai kétszerkettőnek számít: a siker nagy
hűzóerő, belejátszik, méghozzá nem is kis
mértékben, a következő premier látogatott-
sági mutatóinak alakulásában.”

(Veress József: Miért járnak újra sokan moziba?)

TARTALOM

Többek érdeklődésére közöljük, hogy a Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya és a Palócföld szerkesztősége által meghirdetett Madách pályázat (beküldési határidő: 1982. október 31.) és a Salgótarján város Tanácsa által a szerkesztőségünkkel közösen kiírt Gerelyes Endre irodalmi pályázat (beküldési határidő: 1982. november 30.) felhívása 1982/2. számunkban olvasható. Kérjük kedves pályázóinkat, hogy a borítékra és a beküldött munkákra a jelige mellett a pályázat megnevezését (Madách- vagy Gerelyes Endre) is írják rá!

Az idén is megrendezésre került a salgótarjáni nemzetközi grafikai művésztelep, amely június 21-én, dr. Szttnér András tanácselnök köszöntő szavaival indult. A résztvevők: Antti Ojala (Finnország), Alexi Natchev (Bulgária), Kovács Péter, Somoskői Ödön, Stüber Zsuzsa és Swierkiewicz Róbert. A művésztelep ünnepélyes zárására július 16-án került sor a Nógrádi Sándor Múzeumnak ajándékozott alkotásokból rendezett kamaratárlat megnyitásával.

Június 23—július 2. között tartották Salgótarjában a 8. ifjúsági nyári szabadegyetemet. Az évről-évre növekvő érdeklődésre vall, hogy az ifjúság szabad ideje, művelődése szórakozása témakörével foglalkozó előadásokra, vitákra az idén több mint százan voltak kíváncsiak. A résztvevők fakultatív programok keretében a nógrádi tájjal, nevezetességeivel ismerkedtek.

A nyár már hagyományosan az olvasótáborok ideje. A nemzetiségi, az úttörő- és a szakmunkástanulók, szakközépiskolások tábora (július 12—24, Szécsény), gazdag programmal várta az érdeklődőket. Az úttörők tetszését Csizmadia István, nógrádsipeki mesemondó, a Népművészet Mestere, R. Várkonyi Ágnes történész, Iszlai Zoltán és Csanády János költők nyerték el.

A szakmunkástanulók és szakközépiskolások táborában kiscsoportvezetőként közreműködött lapunk rovatvezetője, Kelemen Gábor. Palócföld ankétra is sor került, amelyen Végh Miklós és Kojnok Nándor vett részt. A táborot Fábián Zoltán zárta.

Július 30-án Váradai Sándor, (a Magyar Képző- és Iparművészeti Szövetség szakosztályvezetője) nyitotta meg Salgótarján főterén a XII. szabadtéri szoborkiállítását. A napjaink köztéri szobrászatát hűen tükröző kiállításon belül kamaratárlaton mutatkozik be Kiss György szobrászművész.

Augusztus elsején Bánkon nemzetiségi művészeti csoportok látványos bemutatójával nemzetiségi találkozó volt. A XVI. Nógrád megyei nemzetiségi napok március 15-én indult gazdag rendezvénysorozatához méltó seregszemle nagy közönségsikerrel ért véget.

3 M. Szabó Gyula: Egy fedél alatt

5 Császár Nagy László: Szövetségek és barátságok

7 Brunda Gusztáv: Klubszindróma

10 Tanka László: „Minek a rizsa, ha jó nálam a fej?”

12 Onagy Zoltán: Föld alatti hadtest

15 Krasznahorkai László: Az ólból fölrepülni

16 Faludi Ádám: Nélkülem

17 Bókkon Gábor: Két portré, Két sor

19 Szepesi József: Egy vállalati villanyszerelő naplójából

21 Fancsik János: Salgóhánya '82

22 Hausel Sándor: Nógrádi boszorkányperek

24 A cselekvési tér kérdése az utóbbi évek néhány történelmi regényében (D. Rác István)

25 Változatok a történelmi regényre (Pósa Zoltán)

27 Kultúra és munkásélet (Csongrády Béla)

28 A Nógrád megyei múzeumok évkönyvéről (Kolta Magdolna)

29 Miért járnak újra sokan moziba? (Veress József)

*

A címlapon, borítókön és belső oldalakon Szalay Lajos munkái (Fotó: Buda László).

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867

INDEX: 25 925

82.26884 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat St. 1200 db
Fv.: Kelemen Gábor ig.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Egy fedél alatt

Néhány órája könnyű, tavaszi zápor mosdatta a fasudarakat. A nedves járdalapokon a világra hozó gallyaktól elszabdult virágszirmokon, mint vékony, puha szőnyegen sétálunk. Lépteink vizet préselnek belőlük. D., a házigazda túl az ötvenen. A rendezett porta minden apró részletéhez megjegyzést fűz. Maga ásott gödröt a gyümölcsfacsemetéknek, ő telepítette a kerítés mellett végighúzó málnasövényt, a kéttucatnyi szőlőtőkét, a zamócát, a ribizlibokrokat. Pedig gyümölcsbe ritkán harap, a bortól, pálinkától pedig az orvos tiltotta el. Mégis, amikor a hó már csak szürke foltokban tanyázik a kert földjén, előveszi a metszőollót, kitakarja a rózsabokrokat, s ahogy valamelyest szikkad, délutánoként fájós derékkal forgátja a kertet.

— Az asszonnyal arról ábrándoztunk, milyen jó lesz együtt a gyerekekkel, unokákkal — mondja csendesen, majd mint aki elnézést kér, hogy terve kudarcba fulladtak, széttárja karjait: — Három fiút meg egy lányt neveltünk fel. Egyik sem maradt meg velünk. . .

A beszélgetést a lakásban folytatjuk. Háromszobás, két-szintes ház, a faluban a legnagyobbak közé tartozik. A helyiségeket szépen rendezték be. A korábbi kamra kettéresztésével fürdőszobát nyertek. Nagy teljesítményű szivattyú nyomja fel a vizet a kút mélyéről. D. megnyitja a konyhai csapot, jég-hideg, klórozatlan víz gyöngyözik a pohárba.

— Kati kedvéért vezettük be a vizet. Ő tavaly „repült ki”... Huszonkét éves, szakácsnak tanult. Volt is helye a téves üzemi konyháján, de nem érezte jól magát. Benne forrt a vérében az állandó mehetnék. Összeakadt egy pincérrel, az csábította el S.-be, az egyik étterembe. Néhány hónapig innen járt be, aztán panaszkodott, hogy únja a lavórban mosakodást. Megcsináltuk a vízvezetékét. Utána a sok utazgatás nem tetszett neki. Ha délutáni műszakba osztották be, csak a gyáriakkal ért haza, tizenegy óra körül. Kocsira már nem futotta, elvitte a fürdőszoba. Éreztem, hogy nem ezek az igazi indokok. Azután kirukkolt: neki elege van a faluból, szűk neki. A város mégiscsak más. . . Elköltözött ahhoz a pincérhez. Havonta egyszer-kétszer kiszalad hozzánk. Mit tehetnének? Felnőtt, a maga ura! Csak az a fiú elvenné feleségül, mert ez az összeállítás nem tetszik — magyarázza az idős férfi. Arcán nyoma sincs az indulatoknak, nem most nyugodott bele, hogy a nagy portán ketten maradtak.

— És a fiúk?

— A legidősebb, Laci, a szomszéd faluba nősült. Ahogy mi felénk mondják, elment vőnek. Jól vannak, egyes lányt vett el, szép nagy házban laknak, a nászék megférnek a nyárikonyhában. Két szép kislányuk van, Trabantjuk, egyszóval nem panaszkodhatnak. Pista, a középső, még nem nősült meg. Pesten dolgozik a metrónál. Rengeteg pénzt keres. Onnan tudom, hogy amikor hazajön és adni akarok neki keveset, megmutatja a fizetési jegyzékét. Nyolc-tízezer forintok állnak rajta. Szorgalmas gyerekek. Ott akar lakást venni, gyűjti is a rávalót, de azt mondja, nagyon nehéz. Munkásszálláson lakik. Géza, a legkisebb fiú, a belügyieknél dolgozik. Ahogy meg nősült, szolgálati lakást kaptak, bolond lenne velünk lakni — készíti a leltárt.

Így aztán hét végén sűrűn lesik a kaput, melyikük állít be. Leginkább a karácsonyt, meg az őszi vendégséget várják. Ilyenkor asztal köré ül a család. Fekhelye pedig mindenkinek akad.

— Néha szóba hozom, hazaköltözhetne valamelyikük. Elférnének, nem zavarnánk őket, elkélne a segítség. Itt a nagy kert. Dehát, maguknak építik már az életüket, nem kíváncznak végleg haza — mondja, s a szekrényhez totyog, ahonnét piros fedelű albumot halász elő. Benne a fényképek a családról, az utolsó

lapokon a legkisebbek. Olyan fotográfia nincs, amelyen valamennyien együtt volnának.

— Egyébként nemcsak mi vagyunk így. Szétszélednek a gyerekek. Itt a faluban legfeljebb addig maradnak a szülői háznál, amíg nem építenek maguknak, vagy nem utalnak ki lakást nekik. . .

M.-éket említi. Két esztendeje nősült az egyetlen fiuk. A lagzi előtt még két szobát toldottak a házhoz, az öregeknek különbejáratot véstek, garázst építettek a nászajándék személygépkocsinak. A fiatalasszony mindent átrendezett. Anyósa a kívánságát már akkor teljesítette, amikor még ki sem gondolta, főzött és mosott helyette. A fiút elvitték katonának, megszületett a kisunoka. Az öt körülvevő nagyszülői gondoskodásnak aligha lehet felsőbb foka. Az ifjú M.-né viszont kijelentette, ha férje leszerel, menni akar, mert önállóan szeretné az életét igazítani. Az após a telket már ki is szemelte, gyűjtik az építőanyagot, megvették a betonkeverő gépet.

— Némelyik fiatal a jómódban azt sem tudja, mit csináljon. Mi meg annak idején örültünk, amikor az egyik szobában apámmal én aludhattam, a másikban anyám, a húgaim meg a feleségem. Alig vártuk a nyarat, vagy a szőlő végében elbújhattunk — mosolyodik el D. Az udvaron kis türelmet kér. Haragospiros tulipánokat szakít le, kezembe nyomja a csokrot, tegyem vázába.

*

A családalapítás körüli legnagyobb gond a lakás. Fiatal házaspár ismétlődő kívánsága az önálló otthon. Akkor is, ha a szülők szívesen megosztják velük szobáikat, akkor is, ha elkülönítik a háztartást és nem szólnak bele a fiatalok dolgába. A szemléletünkben meggyökeresedett: ahány család, annyi lakás, miközben a nemzeti vagyunk jelentős százalékát kitevő épületeink éppen emiatt kihasználatlanok, vagy csak a töredékeszolgálya eredeti célját. Hetente felröppennek anyósviccek, baráti beszélgetéseken ömlik a zokszó az idősebbekkel együttélők szájából. Súrúldásokról, civódásokról, megmérgezett családi légköréről. Beleitatódott a köztudatba: a legjobb, ha a fiatal házaspár az esküvő után azonnal külön költözik. Még akkor is, ha az egyetlen megoldás az albérlet.

K. Bélának eszük ágában sem volt. Jól megférnek szüleikkel, pedig négyen mindössze két huszonegy négyzetméteres szobában élnek.

— Néhány éve még az öcsém is velünk lakott. A konyhában aludt. Cseppet sem zavart, hogy öten voltunk együtt. Van benne valami vonzó, amikor leültünk vacsorázni és mindenki kitalálta bújást-baját. Ha visszahúzódtunk a szobába, még véletlenül sem kopogtattak be hozzánk. Most, hogy lassan ideje az utód érkezésének, apámmal összedugtuk a fejünket, és döntöttünk: meg nagyobbítjuk a lakást, vagy pedig a manzárdtető alatt alakítunk ki még két szobát — újságolja terveit a műszerész.

— Anyukának eleinte furcsa volt, hogy amikor ebédhez készülődött, én már meg is főztem. Szóvá is tette: mi az, nem ízlik a főztje? No, nem nekem, hanem Bélának. Ő meg elcsendesítette, elvégre nekem is bele kell jönnöm, meg aztán ott van a tűzhelyen a kaja, az eszik belőle, aki akar. Végül odajutottunk, hogy összehangoljuk a főztünket — csatlakozik a beszélgetésbe K.-né. Ő is a faluból származik, Bélával kölyökkoruk óta ismerték egymást. Néhány házzal errébb cseperedett fel, ma nagy könnyebbség, hogy a másik nagyszülők ötven méterre található. Arra még nem volt példa, hogy csak úgy átugrottak. A házasság, az após lakása újfajta viselkedést ír elő.

— Megbeszéljük, szombaton este találkozunk! Persze, hogy nem zavarkodnak — jegyzi meg K. Béla.

Most a toldaléképület várhatóan ismét közelebb hozza egymáshoz a lányos és fiús házat. Van a rokonságban kőműves, asztalos, villanszerelő. A többihez már csak anyag, itóka és étel kell.

— Munkatársaim csodálkoznak, hogy milyen jól megvagyunk egymással. Mit mondjak? Soha életemben nem volt konfliktusom a szüleimmel. Lehet, hogy azért, mert korán rászoktatnak az önálló gondolkodásra, cselekvésre. Eredetileg gimnáziumban tanultam. Egy év után vettem fel az öregnek, hogy nincs kedvem folytatni. Az kérdezte: „Mihez van kedved?” Mondtam, a televíziók, rádiók érdekelnék. Üstökön ragadtam a szerencsét, hogy a műszerésztanulók közé kerülhettem, ha nem is azon a szakon. Nem volt lelkifróccs, hogy így édes fiam, úgy édes fiam — meséli a fiatalember.

Nem K. esete a tipikus. Barátja példáját hozza fel, aki az esküvő után azonnal külön költözött szüleitől nagyanyja nyolcvan éve épült házába, ahol a sarkokban ott tanyázott a penész, meggömbült a födémeket tartó ácsolat, a sebtében lerakott deszkapadlón kirajzolódott a nedvesség. Feleségével úgy éltek, mint a galambok, az anyósék is meg-meglátogatták őket. Néhány év után a megyeszékhelyen új lakáshoz jutottak. K. is ott volt a költözködésnél.

— Én csak a számat tátottam! Megérkezett az anyós, és dirigálta a brigád, mint a karmester: „Ezt ne oda tegyétek, ezt be sem kell hozni!” Szőnyeget vett a lakásba a haverom fizetéséből, ő meg nem is tudott róla. Olyan csiricsaré színűt, hogy az ember szeme belekápázott — eleveníti fel a hurcolkodást K. Béla.

Az anyós „gondoskodása” sokoldalú volt. „Beleszólt” a vasárnapi étlapba, a legváratlanabb időpontokban toppant be a fiatalokhoz.

— A barátom feltette a kérdést a feleségének: „Válassz! Vagy én, vagy az anyád?” Rossz kérdés, mert az asszony nagyon anyás volt. A vége válás lett! A vagyonmegosztásnál a srác odalökte a szőnyeget az anyósnak: „Ezen repüljön mama, mert a seprű hiánycikk!”

Mosolygunk a történet csattanóján.

A két kisgyerek havonta egyszer láthatja az apját. . .

*

A statisztikákat böngésszük. Az elmúlt tíz esztendő alatt az egy lakásra jutó háztartások aránya a megye két városában valamelyest emelkedett, a falvakban viszont csökkent. Mi okból? Az ismerős statisztikussal medítalunk rajta. Meglehet, a falvakban élők jövedelme a háztáji gazdaságok fellendülése révén gyorsabban emelkedett, mint a városiaké. Meglehet, hogy a községekben az építkezni szándékozók gyorsabban és olcsóbban juthattak építési telekhez. A városokban az egy lakásra jutó háztartások számának emelkedésével párhuzamosan nőtt a lakásigénylés. Ellenben a lakáshoz jutás esélye csökkent, mert az állam pénzügyi lehetőségei mérsékeltebbek, mindinkább szükséges az úgynevezett magán erő bevonása a lakásprogram megvalósításába.

— Nem egészen értem ezt a helyzetet! — horkan fel P. Imre. — Amíg a lakásépítésből az állam jobban kivette részét, aránylag elfogadható áron juthattak a családiház-építők is telekhez. Most, hogy alig épül tanácsi lakás, a telekárak is felszöktek. Pontosabban nem is a telekárak, hanem a telek tartós használatbavételének díja. Jó kifejezés, mi? — néz rám, mint aki a már számtalanszor hallott érvekhez újabbat vár.

— Az a kiindulópont, hogy a nagy jövedelemmel rendelkezők építenek családi házat. Azok meg fizessenek! — mondom. Ő vitatkozik:

— Nekem meg az a kiindulópontom, hogy eddig is a kis-pénzüek építettek családi házat! Mert segített a brigád, adott cémenetlevelet a vállalat, innen-onnan összejött valami építőanyag, OTP-hitellel apránként elkészült a lakás.

Felindultságát érteni, mert négy esztendeje fizet albérletet. Feleségét szülei kolóniai lakásába vitte, tíz négyzetméteren éltek, de csak néhány hónapig, mert P. megúnta az örökös célzásokat, hogy sok villanyt használnak, most már két család, a lakbér felét ők fizessék. Nyugdíjas apját zavarta a hajnalban felcsörrenő óra, a halkan dudorászó rádió.

— Inkább az albérlet! Sok különbség úgy sincs — hozták a döntést, közösen az asszonnyal. Most is háromszor három méteres szobában laknak. Olyan, mint egy raktár. Ha a heverőt este szétnyitják, a dohányzóasztalt a szekrény elé kell tolni, reggel addig nem öltözködhetnek, amíg helyre nem állítják az eredeti állapotot. Az egyik sarokban a mosógép és a centrifuga, télen még a szárítókötelet is keresztbehúzzák, mert a háziak — idős házaspár — nem nézik jó szemmel, ha sokat császkálnak a fürdőszobában. A könyvek az ágy alatt porosodnak, a poharak a vitrinben.

— Még bölcsőnek sem maradt helyünk — szólal meg az asszony, akinek szép arcát ráncok szelik. — Négy éven keresztül havi nyolcszázat fizettünk, mellette kuporgattuk, amit megspóroltunk. Össze is jött úgy hetvenezer. . .

Akkoriban ennyi pénzzel nyugodtan belevághattak az építkezésbe. Most, ha igaz, amit beszélnek, a telekhez is kevés. . .

— Kérelmüket nem adták be a tanácsra?

— De igen! Csak kergeti a macska a farkát. Amíg ilyen körülmények között élünk, nem vállalkozom gyerekszülésre. S amíg a gyermekek számára fenntartott rovat üres, nem hiszem, hogy nekünk utalnak lakást.

— Nagyon érdekes dolog: amióta eljöttünk apáméktól, még véletlenül sem zördültünk össze. Hívnak vasárnapi ebédre, hús-vétra. Csak azt nem mondják: költözzetek vissza, nektek az is havi nyolcszáz megtakarítást jelent — fájlalja P. az atyai invitálás hiányát.

Abban bízunk: előbb-utóbb szánják a lakást, s mint állandó lakhelyre bejelentettek, ők is önálló otthonhoz jutnak.

*

Kiterített tervrajzok az asztalon. Lejtős terepre, tetőtérbe-építéssel, alapincézve és pince nélkül, déli és északi tájolással kettőtől négy szobásig. Külön a títustervek vastos katalógusai.

— Évente megrajzolom két-három tucat családi ház kiviteli tervét. Négy-öt évenként változik a „divat” e területen. Az építetni szándékozóknak kell a sok és nagy szoba. Megkérdezem, hányan laknak majd benne, hány gyerekük van, egyezik-e a nemük. Kiderül, távlatokban azzal is számolnak, hogy valamelyik csemete velük marad majd. Ezt a szempontot azonban a tervezéskor figyelmen kívül hagyják — magyarázza M., az építész-mérnök.

A generációk együttélésének egyik gátja a lakás minősége. Nem az alapterület mérete, hanem az alaprajzi elrendezés. A jelenleg népszerűek nem biztosítják a minimális elkülönültséget, ami két család igénye egy fedél alatt. A későbbi átalakítás, ajtónyitás, befalazás sok veszéllyel jár és újabb kiadás.

— Mi a megoldás? — érdeklődöm M.-től.

— A szemléleten kellene sürgősen változtatni. Egy lakás egész életre szóló befektetés, olykor három-négy emberöltőre. Kihasznlására két út kínálkozik. Az egyik: már az építéskor gondoljunk a legalább két háztartásra, a másik: olyan tervek is elkelnének, amelyek lehetővé teszik a család növekedésével, a gyermekek családalapításával párhuzamos bővítést. . .

Előkotor íróasztalának fiókjából egy vázlatot. Nemrégén kapta a megbízást. A minden bizonnyal jómódú megrendelő eleve kérte, hogy átmeneti jelleggel oldja meg házában két serdülő korú gyermeke leendő családjának az elszeparált elhelyezését is.

*

Vannak az emberben mélyen rögződött szokások. S ami ettől eltérő, bizonytalanságot, olykor félelmet vált ki. Mint H.-nében a fia terve.

S.-ben élnek, városszéli kétszobás házban. Nagy kert hozzá, régebben még baromfit is neveltek. Néhány éve férje meghalt, épp hogy fiuk asszonyát hazahozta. Az egyik szoba H.-néé, a másik a fiataloké. A fiú a közelmúltban felvetette anyjának a toldaléképítés gondolatát. Még egy szobát szerettek volna ragasztani az épülethez.

— Szó sem lehet róla! — pattant fel az asszony.

— Mi lesz, ha véletlenül bajod esik? Ki fizeti akkor az OTP-részletet?

— Majd az asszony, vagy a gyerek! De miért esne nekem bajom? — csodálkozott a fiatalember. Mondhatott, amit akart, anyját nem tudta meggyőzni. Így az időközben megszületett lányukkal már hárman szoroskodnak a szobában. Elköltözniük egyébként nincs hová, s nem is áll szándékukban. Hiszen a csöpp-ség a nagymama kedvence, s ha a házaspárnak kedve támad moziba, színházba menni, koncorogni, H.-né önként ajánlkozik dadának. A házhoz toldás gondolatát azonban úgy hessegeti el magától, mint ördög a tömjénfüstöt.

— Most mi a fenét csináljak? Patthelyzet! — zsörtölődik H. Géza az orgonabokrokkal szegélyezett teraszon. — Csodálatos lenne együtt, ha nem lennénk ilyen szűkösön. Meg aztán arra is gondolnunk kell, hogy anya már túl van a hatvanon, előbbutóbb gyámolításra szorul... Együtt kell maradnunk!

— Ó erre nem gondol?

— Engem félt, hogy velem történik valami! — mondja cínikusan.

*

Generációk egy lakásban? Gyermekkori képek villannak fel előttem. A faluból, dédapámék házából, ahol négy helyiségben tízen éltek. Öreges és fiatalok, unoka és meny, apa és fia. Titokban cseréptetés, tornácos saját házról álmodoztak. Hosszú évek teltek el, amíg telek került, vályogot vetettek, az erdőből összeszedték a szarufának, gerendának valót, az elhagyott bányából a homokot, sódert.

S amikor elkészült az új lakás, többet voltunk az öregék házában. Együtt, a család...

M. Szabó Gyula

Szövetségek és barátságok

A hirtelen ötlettel vendéglőnek keresztelt ÁFÉSZ-kocsma csaposa meghökkenve vette tudomásul, hogy Ferenc, ez a derék fuvaros felpattan a székre, és sütőlapátnyi tenyerét magasba emelve csendre inti a vendégeket és a zenészeket.

— Ma este mindenki a vendégem!

A csapos meghökkent. Sejtette, hogy most valami olyasmi következik, amivel jókorát adhatnak az antialkoholista ligának — vagy minek keresztelte magát az a szervezet —, amelynek tagjai legszívesebben bezáratnák ezt a vendéglőt. Ferenc, ez a magának való fuvaros, aki többnyire csak magában iszogatót, mert köztiszteletnek nem örvendő foglalkozása miatt mégcsak igazi ivócimborája sem akadt a faluban, megbillent a széken. Azt viszont már az asztal mellett állva beszélte el, hogy nemrégiben eltemetett nagybácsikájának akarja megadni a végtiszteséget. Miután az öreg is fuvaros volt, és egyenesági leszármazott hiányában költözött át a túlvilágra, Ferencre hagyta gumikerekű stráfkocsiját és két lovát. Ferenc azonban hamar túladott az örökségen, és a befolyt pénzből nyomban kifizette az egyik kuncsaftjától hitelbe vett ünneplőruháját, amit a temetésen vett fel először, és akkor lesz rajta legközelebb, amikor őt magát kísérik utolsó útjára. Merthogy Ferenc nagy becsben tartja a szépet. Előrelátó ember lévén még betett ötszáz forintot a takarékszövetkezetbe, mondván, jól jön az majd a szűkösebb időkben. És mivel az öreg is sokat duhajkodott egykor, emberünk úgy érezte, egy nagy kocsmai mulatsággal búcsúztatja méltóképpen.

Odalépett a cigányhoz, és egy ideig ő vitte a prímét:

— Aszongya, hogy „Részeg vagyok rózsám, mint a csap...” — kezdte el a nótázást.

A többiek hamar bekapcsolódtak a mulatásba, elénekelték még a „Káka tövén költ a ruca” című nótát, azután úgy belelendültek az ivásba, hogy hirtelen megoldódott a nyelvük. Különféle hősiességekbe öltöztették a megboldogultat, aki bátor volt (hiszen egyszer még a tanácselnököt is megleckéztette), bölcs (jól tudta, kire kell hagyni az örökséget), olyan derék, hogy e tulajdonságáért, akár még Kossuth Lajos és Deák Ferenc is megirigyelhette volna. Amikor pedig kifogytak a szóból, ismét

nótáztak és öblögettek. A csapos még azt az üveg pezsgőt is felbontotta, amit az ÁFÉSZ-elnök soron következő látogatására tartogatott, ajándékként. Később betévedt a postamester is, aki úgy döntött, ha már ingyen van, felhajt egy-két kupicával. Sőt, ott ragadt az egyik tanácsi hivatalnok is, aki pedig azért jött be, hogy a záróra pontos megtartására figyelmeztesse a vendéglőt. Már az éjfél is elütötte az óra, amikor elénekelték a „Lehullott a rezgő nyárfa levele” című dalt, aztán ki-ki indult saját útjára.

Csak Ferenc szédült meg hamar az italtól. Vagy inkább attól, hogy nem szokta ezt a nagy-nagy szeretetet, ami ezen az estén átölelte. Emiatt aztán hamar lepihent a kocsmához közel, az árokparton, amelyet foltokban még puha hó borított. Azt hitte, hazaérkezett, ember pedig nem akadt, aki felségítette volna.

Beszélgetésünk idején még az ágyat nyomja, azóta sem nyitotta rá senki az ajtót. Az eset tanulságáról kérdezem.

— Régen még jobban bírtam — böki ki nehézkesen, prüszköl is rá kettőt —, de úgy látszik, közel a negyvenhez az ember már nem a régi.

Hol maradnak a barátok, ismerősök, vetném közbe, amikor tekintetem megakad a sarokba dobált szennyesen, de míg a kérdést formálgatom megelőz a válasszal:

— Az asszonyokkal sosem volt igazán szerencsém, mert lenézett foglalkozás az enyém. Másnak két autója is van, nekem meg csak két lovam. Amikor valami fontos mondandóm van, hát azt nekik beszélem el. Az embernek csak addig akad cimborája — bölcselkedik —, amíg nem hagyja el az ereje, meg nem fogy el a pénze. Én meg az utolsó ötszázasomat kellő tisztelettel átadtam az orvosnak, amiért levitte a lázam.

*

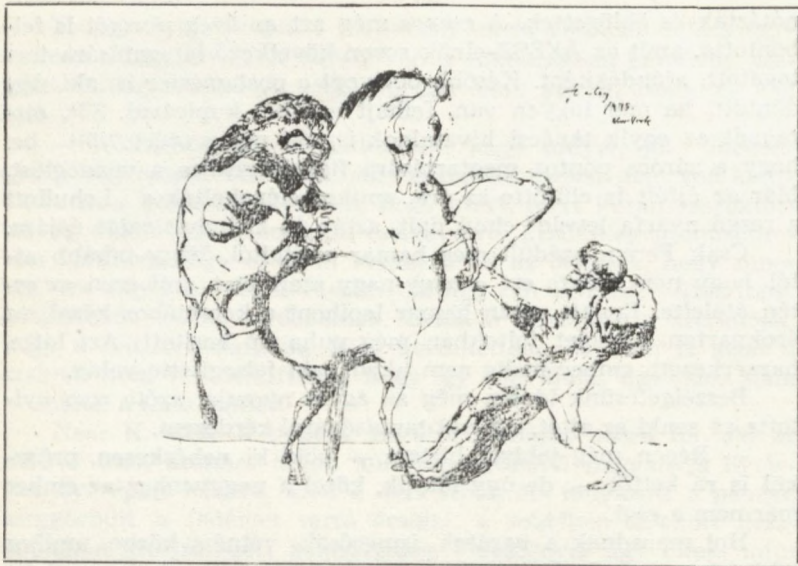
Gyakran esik szó napjainkban az emberi kapcsolatokról, vagy éppen azok válságáról, az elmagányosodásról, amit sokan már elidegenedésre hajlamos századunk természetes velejárójának tekintenek.

— Elidegenedésről azért nem beszélnek — állít meg a fejtegetésben a pszichológus —, sokkal inkább arról, hogy az emberek nem tudtak lépést tartani a köröttük lezajlott változásokkal. Emiatt sokan időzavarba kerültek. Kétszeresen is, hiszen nem tudnak mit kezdeni megnövekedett szabad idejükkel, másrészt pedig az anyagi jólét messze megelőzte a tudati fejlődést. És ez számos konfliktust okoz életvitelükben. Nos, ez az időzavar okozza, hogy gyakran a legtermészetesebb kapcsolatok lazulásának, és a sokak által visszasírt, már-már legendaként számon tartott kapcsolatok hiányának. Egyszerűen nincs ma idejük az embereknek beszélgetni, pedig enélkül nem alakulhatnak ki igazi barátságok, társas kapcsolatok. Sokkal inkább szövetségek. Mint ahogy a tevékenység is mindinkább célra irányuló, az emberi kapcsolatokat is gyakran ez a célra orientáltság jellemzi. Ezért találkozunk ma gyakrabban az érdekkapcsolatok fogalmával, amelyben igazából sosem tudnak feloldódni az emberek. És az is tény, hogy őszintétlenségéből fakadó belső feszültségek és kommunikációs zavarok gyakori eredői a neurotikus panaszok, amelyek gyógyítására az orvostudomány napjainkban még nem készült fel megfelelően.

*

Péter ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek tagjai az ötvenes évek második felében tizenéves fejjel, elsőként ismerték fel a közösségi élet szükségességét, és nem csupán gyűléseken hangoztatták együvértartozásukat. A középiskola és az egyetem elvégzése után azonban — mintha eddig csak valami kényszer fogta volna össze őket — hamar szétszéledtek. Ki a világ túlsó felén találta meg boldogulását, ki pedig kizárólag saját életútja egyengetését tekinti feladatának. Mégcsak érettségi találkozót sem rendeztek az elmúlt két évtizedben. Jószerivel Péter az egyedüli, aki a hajdanvolt társak közül faluban vállalt állást. Kapcsolatairól így beszél:

— Csaknem egy évtizede élünk S-ben — kezdi a summázatot a patika pultjára támaszkodva —, de azóta is csak ez a patika, az ehhez tartozó szolgálati lakás és kétszáz négyszögöl kert az életünk színtere. Mindig társasági emberek voltunk, itt azonban még nem találtunk barátokat. Kezdetben bemutattak ben-

nünket az orvosnak és néhány tanárnak, de aztán egyik kapcsolatból se lett barátság. Miért? Mert rögtön látták, hogy mások a törvényeink, szokásaink, mint az idevalósi embereké. Az orvos csak a mindenkori tanácselnökkel jár össze, a tanárnak a barátja, már amennyire barátságnak lehet nevezni a közös mulatságokon kiagyalt intrikákat. Patikus meg egyedül vagyok. Egyébként se hiányoznak az életemből az estély méreteit öltő vendégeskedések, nem is futná erre a fizetésemből, nem vágyom közös ivászatokra és a botrány szélét súroló bódult szerelmekre sem. Mert nem elégíti ki az igényeimet az afféle társalgás, ami jószerivel abból áll, ki-kinek a feleségét szerette el. Nincs megbeszélőnivalónk. Pedig suttogják, hogy az ilyen estélyeken dől el sokminden, már ami a falu jövőjét illeti. De ezt nem tudja senki bizonyítani, meg talán nem is akarja. Azt viszont látom, hogy a kapcsolatokat az anyagi érdekek kovácsolják barátsággá. Kicsorbult a világ, felborultak az értékrendek. Csak azt nem tudom megemészteni, hogy nemzedéktársaim sem kivételek az ilyen kapcsolatok kialakításában. Pedig, de másként álmodtuk az egészet! Apáink nemzedékében — és ez meglátszik a közéleti tisztaság elosztásánál — még van némi összetartás. Hovatovább már ezt is becsülnünk kell, még akkor is, ha kapcsolatukat tisztaságuk megőrzése és az anyagi érdekek fűzik szorosra. De a mi nemzedékünk atomjaira szakadt. Már azt sem tudom, hogy szükség esetén képesek lennénk-e még összefogni?

*

— Ki a barátja — kérdezek rá a lassan zötyögő vonaton a szolgálattelvő kalauzra.

— A lyukasztó, meg a váltáska — próbálja tréfával elütni a feleletet.

Tétován megáll, mint aki nem tudja eldönteni, menjen-e, maradjon-e? Aztán mégiscsak letelepszik a szemközti ülésre. Hümmög egy sort, közben eltöpreng, mit is válaszolhatna? Nehezen kezdi:

— Csak nem valami kérdőívvel futkosó ember — kérdi, hátha ezzel is időt nyer. — Nem? Akkor jó, mert nem akarok ilyen kimutatásokban szerepelni. Nézze, azt biztos, hogy a faluban se dívik már akkora komaság, mint korábban. Mindenki elbíbelődik a maga bajával. Némelyiket ez agyon is nyomja. A múlt héten kötötte fel magát a falunkban egy ember. Aztán az a vice az egészben — ha szabad ezt mondanom, tisztelettel —, hogy még az asszonya se tudja, mi volt az ura baja. És ez a nemtörődomség érződik az utasokon is. Régen lyukasztás közben annyi jó pletykát csípett el az ember, most pedig az asszony hétszámra is hiába kérdezi: miről beszélnek az utasok. Nem beszélnek ezek semmiről. Még talán az idősebbek, néha. A fiatalokat nem győzőm figyelmeztetni, hogy hallgattassák el a magnójukat. Mások pedig csak néznek maguk elé. Ezt meséljem el az asszonynak? Tudja, nekem az a meglátásom, hogy onnan sarjadhat a magány

gyökere, hogy összetörték a kispadokat, ahová esténként kiültek az emberek, aztán megbeszéltek a világ sorát. Néha előkerült egy üveg bor, aztán ki-ki mondta a maga baját. De lassan a rokonsággal se tudunk mit beszélni, mert a jó disznótorosok se az igaziak már. A fiatalok mind elmentek, nincs kit összehoronálni, meg kibeszélni. Meg nincs is erre idő, mert az ember tehetetlen, és minden pénzt magának akar összehoronálni. De minek is panaszkodom magának? Ilyen időket élünk. Szóval, élünk, mint mindenki más — legyint egyet monológjára, aztán kibaktat, hogy tisztelegjen a következő állomás főnökének... Nem jön vissza.

*

Próbálok magam elé képzelni Máriát, aki ezen a vonalon indult a városba, hogy megalapozza a jövőjét. Szülei orvosnak szánták egyetlen lányukat, ám az első kudarc után ez a szemrevaló teremtés kénytelen volt beérni az ápolónők munkájával. Anyja orvos férjet álmodott lányának. Eleddig mindhiába. Beszéli, Mária semmiféle árat nem sajnált anyja és saját reménye valóra váltásáért. Nagy a falu szája. De azt senki nem tudja megmondani, mennyi igazság szorult a pletykákba. Mint ahogy Mária se tudja, hogyan feszíthette volna szét a városban rátelepült magány szorítását. Sután forgatja ujjai között a cigarettát, amikor arra kérem, beszéljen városi kapcsolatairól. Majdhogynem félreérti a kérdést:

— Megértheti — magyarázkodik —, szokatlan a város. Az ápolónők között akkor éppen egyedül voltam, aki többet akart elérni. Mások megelégedtek az ágytálazással, az olcsó flörtökkel. Örültek, ha a szakközépiskola után itt jutott nekik állás, mert itt többet kapnak a betegetől, mint egy körzeti orvosi rendelőben. Hamar megtanultam, hogy az életben mindennek ára van. A betegek pénzzel akarják megvenni az egészségüket, meg olykor a törődést is. És az életben mindent meg lehet venni... A kórházban meleg van, a köpeny meg áttetsző és az orvosok is csak emberek. Az ígéretek pedig időnként elhiszi az ember. Különösen akkor, ha nem lát más reményt céljai megvalósítására. Az egyik falumbéli beteg egyszer meglátta, hogy beülök az osztályos orvos kocsjába... csak ő kelthette rossz híretem. Két esztendeje már, hogy eljöttem otthonról, de igazi barátokat és barátnőket még nem találtam. A lányok férjet találtak maguknak, nekem erre nem volt időm, mert a munka után készültem a felvételre. Most már tudom, hiába. Még nem tudom, mihez kezdhetnék. Szülőfalumba nem akarok visszamenni, talán Pesten kellene szerencsét próbálni. Ott nem ismer senki és talán akadnának barátaim is. Mit gondol, érdemes megpróbálni?

Felelet helyett, tanulságként, ide írom Gyula történetét, aki a fővárosban igyekezett elsajátítani a marósszakma fortélyait.

— Apám akarta — mentegeti magát —, pedig tudta, hogy engem a történelem érdekel. Csendes falusi gyerek lévén hamar elbátortalanodtam a városi vagányok között. Teli voltam félelemmel és gátlásokkal. Hecceltek a lányok, és rajtam hamar eluralkodott valami megmagyarázhatatlan félelem. Ezért aztán kisiparos mellé mentem alkalmi munkásnak, de akkor se volt ez másként. Inni kezdtem, az orvos meg nyugtatót írt. Ettől aztán olyan bátor lettem, hogy akár egy egyetemi tanárral is vitába mertem volna szállni. De az alkalmi barátokkal a téren éltünk, a hegyekben, meg néha egyik-másik haver szüleinek lakásán, amikor azok elutaztak. Lebegtünk boldogan, kapaszkodtunk egymásba és csak akkor döbbsentem rá, sodor magával az élet, amikor a vádiratot fogalmazták ellenünk.

Útja nem törvényszerű, de mindenképpen továbbgondolkodásra érdemes. Úgy döntött, amint megetheti, visszamegy szülőfalujába.

*

Induljunk hát vissza a faluba, keresni a mai társas kapcsolatok milyenségét, az egymásratalálás és elmagányosodás okait.

— Miért kíváncsi maga erre — rivall rám Júlia asszony, az egyik községi körzeti orvos felesége. — Mi baja magának az emberi kapcsolatokkal?

Próbálok megértetni, nincs bajom, csak kíváncsi vagyok a véleményére.

— Az más — enyhül a haragja. — Hát nézze, régi szokás, hogy orvosnak orvos a barátja, mint ahogy a munkás a munkások között érzi jól magát. De mivel a községben csak hat igazi értelmiségi maradt, a férjem, meg néhány tanító, hogy ne legyen örökké unalmas a társalgás, hát időnként összejárunk a tanácsi kirendeltség vezetőjével, meg az ÁFÉSZ-iroda vezetőjével. A férjem haladó gondolkodású, időnként elhívja a szomszéd faluból a papot is. De megmondom magának, ezt nem szeretem, mert nem minden községi vezető nézi jó szemmel. Szóval, mondom, mi meghívunk mindenkit, bár megmondom őszintén, a nagyobb műveltséget igénylő témákhoz nem mindenki tud hozzászólni. Ezért aztán mi nők arról beszélgetünk, ki hol vette vagy csináltatta a ruháját, miért adják a termelők olyan drágán az árujukat, a férjek meg arról társalognak, mi újság van a világban, és ki mit hallott, meddig marad tisztségében a székhely-község tanácselnöke, hogy hogyan döntöttek a falu sorsáról a megyénél. Meg néha leülök a zongora mellé, Bachot játszom, de ezt nem mindenki értékeli igazán. Meg a festményeinket se, ezeket én választottam. Magát érdekli? Látja azt a gyönyörű tájat? Az erdőt a csermellyel, vagy azt a csendéletet, a tulipánt orgonával. Néha még az illatát is érzem — kezd hosszas fejtegetésbe.

Így aztán gyorsan megdicsérem sajátos ízlését, és magára hagyom orgonáival meg a lassan csogó csermelyeivel.

★

Szerencsére hamar átérek a szomszéd falu orvosához, aki az első szóból érti a kérdés lényegét. Előbb elpuffant egy közhelyet, aztán alig győzöm jegyezni válaszait:

— Az az igazság, tudja, hogy megváltozott a világ. Míg régen az emberek otthonuknak tekintették a falut, ma inkább átmeneti szállásnak, megélhetési, gazdagodási forrásnak. De nem csak az értelmiség van ezzel így, hanem a munkások, meg a parasztok is. Mert kitették őket annak a veszélynek, hogy egyszer kidöntik a települést jelölő táblát, lekerül a tanácsházáról is a felirat. Ilyen helyzetben pedig mindenki másutt akarja megalapozni a jövőjét. És ez határozza meg a falun belüli kapcsolatokat is, meg az, hogy ki-kitől remélhet segítséget, kinek hol van ismerőse. És itt a baj. Míg egyetemistaként az igazi barátságok, a közös elképzelések, a hasonló érdeklődési kör jellemezte a kapcsolatainkat, itt a faluban senki nem tudja igazán kiválasztani barátait. Marad az érdek, és ennek mélységétől függ a barát-

ság mértéke. Az a nyomasztó, uram, hogy régebben az ember az érdekkapcsolatait éppen hogy ápolta, addig ma kénytelen beérni ezekkel. Mert nincs ideje, hogy átjárjon hét határon, amíg esetleg talál egy olyan barátot, aki hasonlóan vélekedik a világról, akivel képes azonos hullámhosszon gondolkodni, vagy esetleg maradandót alkotni. És azok, akik képtelenek az érdekkapcsolatokat legalábbis a látszólagos barátság rangjára emelni, menthetetlenül kívül rekednek valamin. Egyedül maradnak. Ezek törvények, amelyeket, ha jól esik, ha nem, tudomásul kell venni ahhoz, hogy az ember boldogulni tudjon, és ne találja magát kívül az életen.

Mint ahogy András, a községi tsz mezőgazdásza, mert ő kívül rekedt az összes érdekkörön. Róla beszélnek, hogy miután képtelen volt elviselni feletteseinek munkaebédjeit, munkavadászatait és munkaivászatait, (amelyeket az az érdek diktált, hogy itt maradjon a tsz központja), szóvá tette a közös pénz elherdálását. Elvitte a hírt messzire, hogy tudniillik az emberek rosszszalják a dinom-dánomokat.

— Hagyjuk az egészet — legyint, amikor szóba hozom az esetet — úgysem lehet ezen segíteni. Nézze, ha kíváncsi rá, elmondhatom, hogy itt az érdek barátkozik az érdekekkel, pozíció cimborál a pozícióval. Közben azt is elfelejtik, ki választotta őket, és nem az uralkodásra, hanem a szolgálatra. Eleinte engem is hívtak, de az első visszautasítások után furcsán néztek rám, bizalmatlanul méregettek, aztán amikor a nyilvánosság előtt szóvá tettem, hát alaposan lejárattak. Valóságos hajsza indult ellenem. Mert benne volt ezekben az ügyekben mindenki, akinek valamire való rangja van a faluban. Előbb a beosztottaim előtt igyekeztek lejártni, aztán a családom előtt, végül már a gyerekeimet is kikezdték az iskolában. De nem hagyom egykönnyen magam. Kivárom, még igazam lesz — mondja elszántan, miközben dühösen nyomja el cigarettáját. — Nem járok senkihez, nincsenek barátaim, mit mondhatok még magának a kapcsolatokról? Talán az tart itt, hogy néhányan, akik gyávaságból nem mertek mellém állni és csak azért csatlakoztak, hogy kényelmesebb életük legyen, néha biztatóan kacsintanak rám. Ők tudják, hogy igazam volt. Tudom, hogy most még csak kacsintanak, de amikor majd kivárom az igazságot, olyan barátainak mondják magukat, akik a nehéz időszakban is mellettem álltak.

És András vár. Még talán ő sem tudja, hogy az igazára. Barátságára.

Vagy csak szövetségesre?

Császár Nagy László

Klubszindróma

A kisöcsém ma este is klubba készülődik, mint rendszeren. Az anyja kétségbeesetten panaszkolja, hogy a fiú nyíltan megvalótlotta, sokkal jobban érzi magát a klubbeli haverjaival, mint otthon. Nagybátyi tekintélyem latba vetve, az anyai szív iránti kíméletességre intem a fiút, s érveim sorából a kishűg előtti minta fontosságát sem felejttem ki. Hegyibeszédem jutalmául pillanatokon belül elkönnyvelhetek néhány gunyos mosolyt, és az összezárt ajkak között surrogó szavakból valami ilyesmit hámozok ki:

— Hő, nem lehet elmaradni a manusképzőből. A manusképző, az manusképző! Világos?

Úgyesen palástolom titkolt rokonszenvem, míg becsapódik a bejáratú ajtó. Az anyai sóhajok már nem érik el a kamaszt, de ha elérnek is...?

Azt, hogy mi a klub, és mi az ami annyira vonzza a fiatalokat a klubszerű együttlét felé, körülírni, meghatározni — nem egyszer tudományoskodó szakszerűséggel — már sokan próbálták. A szakirodalom rögzített vagy egy tucat definíciót. Vannak közöttük olyanok, amelyek hivatalos irányelvekbe is bekerültek, mások „csak” tankönyvekbe. A teljességre törő meghatározások egy dologban többnyire hasonlítanak egymásra: a mindenen fogalmi skatulyákba való gyömöszölés során bizonyos ismérvek mindig kilógtak a rámból. A klubok belső viszonyainak leírása, lényegük felmutatása — a csoportszociológia, szociálpszichológia vizsgálati módszereinek felhasználásával — csak néhány éve folyik. Így azt mondhatjuk: a klubbal, klubszággal történő szembenézésre — a fiatalok klubozás iránti belső indítékainak figyelembevételével — a „klubmozgalom dicsőséges korszaka” után kerül sor.

Megfigyeléseim szerint az emberek aszerint válaszolnak a klubokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekre, hogy volt-e részük ilyen

jellegű együttlétben, s ha igen, mit jelentett számukra. Nekem például szerelmek, a szakmám és első igazi sikereim a klubhoz fűződnek, hogyan is ne gondolnék elfogultsággal az életem folyását meghatározó élményeimre e szó hallatán: klub.

Egy ismerősöm mondta nemrég: — Ha kimarad a klub az életemből, soha nem lettem volna népművelő, de lehet, még tanulni sem vágyódom.

Természetesen, a leirtakkal nem azt szeretném bizonygatni, hogy a klub minden idők leghatásosabb nevelési színtere, és embert formáló erőben minden más csak mögé sorolhat. Azt azonban érzékeltetni akarom, hogy klubüggyben általában komolytalanabbra „vesszük a figurát”, mint amennyire megérdemelné a kérdés. S mivel így gondolom, bevallom; olykor elvakultnak tűnő kardcsapásaim az ifjúsági klubok megfakult tekintélyének visszaállítását célozzák.

Nem találkoztam még olyan szakemberrel, aki elvitatta volna, hogy a fiatalok körében tapasztalható klubbajárás meghatározott életszakaszhoz kapcsolódik, tehát korjelenség. A klubok ügyeit szívükön viselőik látják és hangoztatják: éppen ez az, ami megadja a klubszá problémájának súlyát, hiszen a klubbajárás időszaka a legfogékonyabb időszak, a világra eszmélés ideje, vagyis meghatározó a személyiség további alakulása szempontjából. Az a tény tehát, hogy a klubbajárás a 14–22 éves fiatalok aktív időtöltésének egyik formája — figyelembe véve az ifjúság körében regisztrálható különféle szubkultúrák és marginális csoportosulások helyzetét — fontossá teszi, hogy beszéljünk klubokról, újból és újból rájuk irányítsuk a közművelődési iránykampanyok keresztüzében lankadó figyelmünket.

Részlet a Művelődéskutató Intézet megbízásából, megyénk egyik ifjúsági klubjában készült mélyinterjúból (a továbbiakban: interjú): „Úgy érzem, itt a fiataloknak nincsen olyan hely, ahová elmehetnének, mert a presszó az nem az igazi megoldás. Többnyire kinéznek onnan bennünket, igaz, nem nagy forgalmat csinálunk. Kell egy hely,

ahová a fiatalok nyugodtan beülhessenek, és ahol az ember a saját korosztálybeli haverjaival beszélgethet, elmondhatja a problémáját, és egy ilyen klub alkalmas erre. Közös problémákat könnyebb közösen megoldani, mint egyenként hozzájárulni. Meg az az igazság, hogy ez a társaság szinte együtt nőtt fel, itt ezen a településen, és egyelőre nem könnyű lemondani egymásról."

Amiről a fenti sorokban szó esik, az természetesnek, egyértelműnek látszik. És miért ne? Végül is van-e annál egyértelműbb, mint hogy egy fiatal a szabad idejét azért töltse együtt a társaival, mert velük érzi jól magát? A megnyilatkozó és barátai szempontjából nincs, mint ahogy annak a lánynak se, aki a következőket mondta (interjúrésztlet):

„— Szeretek a fiatalok között lenni, táncolni, zenét hallgatni, meg mindent. Azért is, mert a fiatalokkal jobban el tudok beszélgetni, mint mondjuk az idősebbekkel. Az egész klub tetszik.

— Ha valakinek ajánlanád és megkérdeznéd milyen ez a klub, mit mondanál neki?

— Hát, hogy klassz, gyere, jól tudsz szórakozni, el tudsz beszélgetni."

A dolgok tehát rendben is lennének. A fiataloknak szükségük van olyan terepre, ahol szabad idejükben jól érzik magukat, ahol egymásra és ezzel problémáik megoldására találhatnak, ahol szórakozhatnak kedvük, esetleg pillanatnyi hangulatuk szerint. S mivel tudjuk jól, nálunk léteznek intézményes keretek között működtetett klubok szép számmal, nincs más hátra, mint intézmény és igény egymásra találjon. Úgy tűnik azonban, mintha a „dolgok” mégse lennének teljesen rendben.

Amikor a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején lekerültek a KISZ-klub feliratok az ajtókról, és helyükbe „csak” klub feliratokat tettek, ezt nagyon sokan jó érzéssel nyugtáztuk. Mondván, végre nem akarják számon kérni a klubon azt, amire eddig is nehézkesen volt jó. KISZ-tagok és nem KISZ-tagok egyaránt látták, az intézkedéssel olyan fiatalok is a „tizenhatoson belülre” kerülhetnek, akik eddig kívülről lézengtek és onnan figyelgették a bű-

vös vonalon belül folyó játékot. Sajnos, nem sok nagy levegőt vehettünk, mert a hetvenes évek közepén egyszeriben arra ébredtünk, hogy az új gazdákhoz került klubjaink, legyenek üzemben vagy falusi művelődési otthonban, egyszerűen, egyszerűen a közművelődési feladatok végrehajtásának újonnan felfedezett színtereivé léptek elő. A már visszavonhatatlanul elnéptelenedő művelődési házak után gyorsan rátalált mindenki, akinek talajtalanul, levegőben lógott az éves TIT-előadaskontingens, akik nem tudták lebonyolítani a most már törvény által előírt, vagy egyszerűen csak a felfokozott légkörben elvárt letudnivalókat.

S amint a láz, a föltétlen igyekezet alábbhagyott, maradt a vákuum.

Interjúrésztlet: „Szerintem az igazgatónak nem érdeke az, hogy a klub jól működjön, csak az az érdeke, hogy működjön, hogy nyilván tudja tartani. Tehát ő nem is próbál segíteni abban, hogy előre lépjen maga a klub egy pontról, ha ott megcsömörlök. Neki az az érdeke, hogy kinyisson ez a klub hetente kétszer, egyébként nem is engedélyez többet."

A megye számos művelődési otthonában évekig az egyetlen adminisztrálható, jelenthető művelődési csoport a klub volt. (Talán nem feltétlen kell múlt időben fogalmaznom.) Nem véletlen hát, hogy sokszor komisz feltételek mellett is, „megannyi áldozat” árán, számos ilyen társaságot éltettek, támogattak, erőltettek a népművelők, saját sáncaik fedezése céljából. Mindez, a klubokról kedvezőtlen kép kialakítását segítette elő.

Részlet egy vezetői interjúból: „Nekem nagyon jó, én nagyon örülök, hogy működik a klub, mert elő vannak írva, nem előírás, de mégis vannak a művelődési otthonnak olyan feladatai és funkciói, amiket teljesíteni kell, ha ez a klub nem működne, én nem tudnám teljesíteni."

★

Valami mégiscsak hajtja a fiatalokat a „klubság” felé, hiszen megszámlálhatatlan a példa: jön egy új nemzedék, épít, fest, tapétáz, dolgozik, energiát, időt nem kímélve, vagy egyszerűen csak beköltözik a régi fészkébe, mint a kakukk, és új élettel tölti meg. Klubok tűnnek el és alakulnak, keresik fel a megyei művelődési osztály főelőadóját a működési engedély bejegyzéséért, hogy aztán egy-kétéves tündöklés után hült helyük maradjon a megye közművelődési térképén. Mi végre hát mégis az igyekezet? Mondhatnám: a fanatizmus határát súroló elszántság? Elég megemlítenem néhány nevet, akiket szerte a megyében ismernek: Buda László, Benus László, Kollár Zoltán, Nyíri Károly, Máth Róbert, Medvách Lajos, Mezei István, Sárközi Éva (s még ugyanennyit sorolhatnék), akikre nem ritkán rámondják: „ezek örültek"! Mi tagadás, kis híján. Este buszra, vonatra, kocsiba ülnek, és irány a megye, gyakran ennek is legtávolabbi pontja, ahol 15—20 fiatal várja őket. Új ötletek végigvitelénél, klubavatákon, táborokban, a klubvezetők ritkuló összejövetelein biztosan feltűnnek. Talán kell is egy kis „örültség” annak, aki említésre méltó ellenszolgáltatás nélkül ilyesmit felvállal.

Újból feltehetem a kérdést: miért? Elintézhetném valami kedélyes okossággal, mint például a Spectator című angol lap újságírója az 1700-as években, miszerint: „Az ember, úgymond társas állat és minden lehetőséget és alkalmat megragad, hogy esténként kis csoportokba verődjön össze. Ezek a csoportok klub néven ismeretesek." A tények azonban többnyire útbaigazítanak. Ma Magyarországon presszók, kocsmák, az amatőr művészeti csoportokon és a klubokon kívül nincs más hely, ahol a fiatal szabad idejében kötöttségek, adminisztrációs formulák nélkül más emberekre, netán önmagára találhatna. Ha feltevésem helytálló, nem hiszem, hogy akad, aki vitatná, milyen rendkívül fontos szerep jut a kluboknak, s belátja aggodásomat. Különösen akkor, ha felelőseink a falvak szabadidő-eltöltési lehetőségeit.

Interjúrésztlet: „A presszóban nem nagyon sűrűn szoktunk találkozni, mert a klubvezető iskolába jár, mások táncpróbára mennek. Én általában akkor szoktam lemenni a faluba, hogyha klub van. Ha nem jön össze értelmes dolog, akkor csellengünk valahol, de akkor is már nyolcra otthon vagyok, ami igencsak meglepő, mert általában kilenc, negyed tíz felé megyek haza. Ha nincs klub, unatkozunk, mert nem tudunk mit csinálni. Rossz az, hogy egy héten csak kétszer van nyitva a klub. Például hétfőn is jó lenne, mert a tv-ben adás sincs, és sok fiatal bemeleg a városba, aztán tökrészegre issza magát, úgy mászik haza. Amikor meg kinyit a klub, akkor azok a gyerekek mind ott ülnek, beszélgetnek, játszanak."

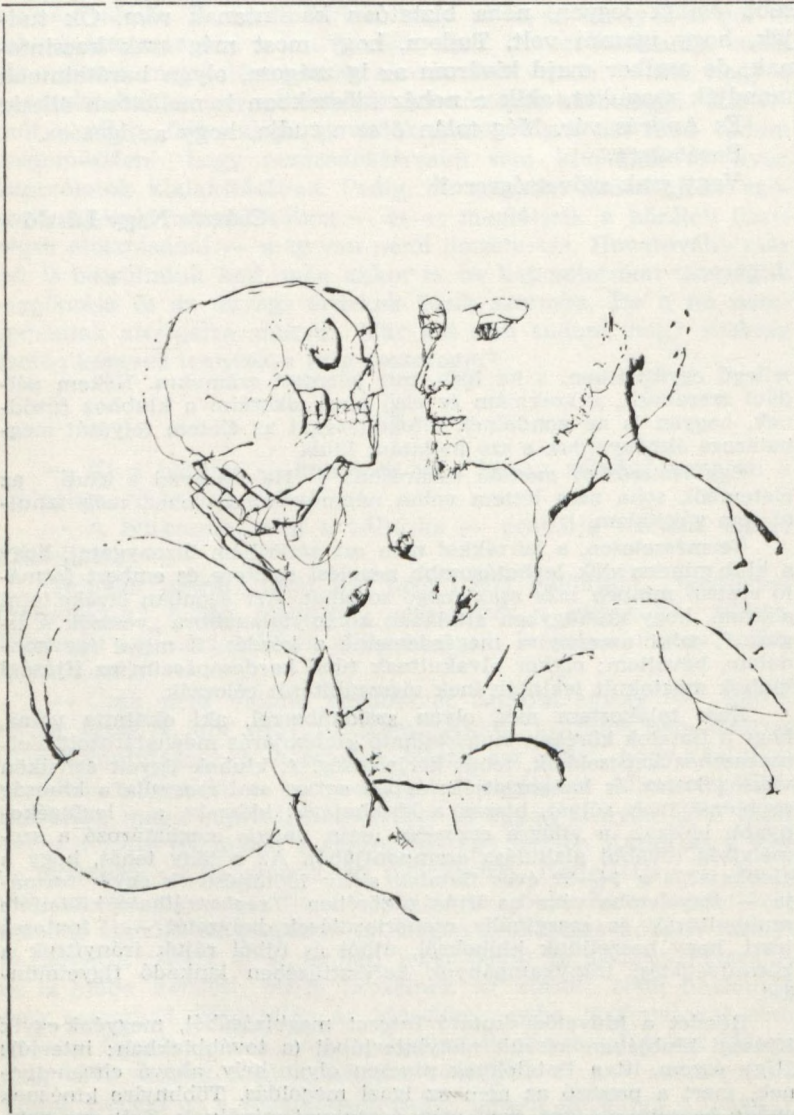
Talán akad, aki szememre veti, nem gondolok elfoglaltságomban a munkahelyi kollektívákban, brigádokban rejlő lehetőségekre. Az igazság az, szándékosan nem hozom őket szóba, mert mindannyian tudjuk, mennyi formalitástól terhesek ezek a csoportok, s a formális kollektívák — tapasztalataim erről győznek meg — igen ritkán válnak informális közösséggé, bármekkora jószándék egyengetné is útjukat.

Interjúrésztlet:

„— A munkatársak?

— Jók, ki lehet velük jönni.

— Összejártok?

- Ritkán.
- Milyen ritkán?
- Hát csak a gyárban, rendezvényeken. Más nem.
- Milyen rendezvényeken?
- Ilyen hogy nőnap, meg karácsony, mikulás."

*

A téma kapcsán lehetetlen elkerülni a családok problémáit, ha fiatalokról szólnak, szembe találjuk vele magunkat. A család, mint elsődleges közösség, ősidők óta a biztonság, a külvilág elleni védelem lehetőségét tartogatta az ember számára, s tartogatta ma is, noha „korszerű betegségek” metelyezik: úgymint az egész napos, családtól távoli pénzkeresés, társadalmi elfoglaltság, a válások rendkívül magas száma, a lakótelepek sokszor elmondott bajjai, a gyermekintézmények túlszűfolttsága, a leirtakból adódóan az egy főre jutó szeretethányad permanens csökkenése, de nem sorolom tovább. Elég, ha kiegészítem: pedagógiai munkám győz meg róla, napjainkban tömérdek családban nem esik másról szó, mint a létfenntartás gondjairól, a napi szükségletek kielégítéséről. Nem kell bizonygatnom, a mit eszünk, mit iszunk problémakör kitérője nem teremtheti meg a partnerséget, különösen akkor nem, ha a fiatal számára rendkívül fontos érzelmi, szellemi kalandokat él át. Márpedig Tamási Áron szerint „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk.” S akikről szó van — a fiatalok —, ezt kitartóan keresik, és gyakran bandákban, galerikban, a „teraszokon”, az aluljárókban, különféle együttesek fanjaiban, az egymáshoz tartozásra lehetőséget biztosító „balhéban” meg is találják. Tehát ott érzik jól magukat, ahol lehet, s viselkedésük ennél fogva mint-ha logikusnak látszana. Válságokkal, személyes kudarcokkal, problémákkal teli korosztályok keresik a helyüket időről időre. Nézetek, irányzatok, ideológiatörlemékek halmaira ágaskodva, sokszor isteni sztárok csapdáiba, devianciákba veszve.

Kivonulni, kiválni — bizonyos rétegeknek akár a marginális helyzetet tüntetőleg felvállalva —, elvonulni, elkülönülni, mintha egyre gyakoribb programmá válna. Már-már nem lepődünk meg, hogy burjánzik a csövesség, az alkoholizmus, hogy „menedék” a narkó. Én magam azon lepődöm meg, milyen kevesen veszik észre, mennyire menedék, mondhatnám szocializációs menedék a klub.

Mert a válságtudat, a csöves életforma nemcsak „ügy van”, hanem kialakul. Anélkül, hogy a kiváltó okaira, társadalmi hátterére kitérnék — vizsgálták, magyarázták nálam tájékozottabbak —, azért azt megkockáztatom kimondani: a valahová tartozási vágy jelentős pszichikai tényező lehet. Ha valamilyen szükséglet kielégítetlenségéből eredően hiányállapotba kerül az ember, érdeklődése jelentős mértékben ebbe az irányba terelődik. Valószínűleg sok csövesség, álcövesség való fiatal életében létezik egy olyan pont, ahol a cselekvési lehetőségek iránya még nem egyértelműen dől el. Hát persze hogy megint a klubokra futtatom ki a gondolatmenetemet, noha tisztában vagyok vele, ennyire azért közel sem egysíkú a kérdés. Azon azért érdemes elgondolkozni, létezik-e még a klubokon kívül olyan lehetőség, amely minden fiatal természetes igényén, a szórakozáson keresztül teremt lehetőséget a befolyásolásra, például az az, hogy az uralkodó értékrend szerinti pozitívabb életforma vállalására ad mintát? Azt hiszem, aligha. Ráadásul a klub megadja a társas elkülönülés lehetőségét, a kapcsolatot a különféle zenei áramlatokkal, kialakulhat az együvé tartozás érzése, a „mi-tudat”. Ezzel nem a csövesség formális jegeit akarom ráhúzni a klubokra, nyilvánvalóan a csövesség nem törölhető le, nem helyettesíthető, hiszen egyik jellemzője éppen az ilyen társadalmasított formákkal szembeni ellenállás, azok tagadása. Azt viszont jelezni kívántam, a klub lehetőségei mennyire nem felbecsültek és megbecsültek a csövesek, álcövészek derékhatát alkotó tizenévesek igényeinek kielégítésében. (S előlük a klub elzárását még akkor sem tartom üdvöztetőnek, ha mondjuk, véletlenül kitérik egy ablaküveg.)

Akik klubokkal behatóbban foglalkoztak, nagyon jól tudják, milyen fontos funkciója van a családban, az iskolában, a munkahelyen ért kudarcok levezetésében, feloldásában, korrigálásában. Az intenzív társas együttlét, az ott szövődő barátságok, szerelmek, a felfedezett minták tisztelete, elvetése, az ért hatások megbeszélése, közös feldolgozása, a fontosnak számító információk cseréje stb. az oka.

Interjúresztlet: „Hát tele vagyok már a sulival, de főleg néhány tanárral. Olyan mintha utálnának. Pláne a testnevelő tanár. Olyan, hogy betettem a zsebembe a kezem a múltkor is, egyből: már megint A., már megint lögsz, már megint ez, megint az. Egyből elkezdett engem molesztálni mindenki előtt. Már mindenki mondja nekem, hogy ki van rám rúgva. Akkor tudod, én mindig mosolygok, a legtöbbször jókedvem van. Jövök az öltözőből, direkt nagy fapofával, nehogy rámszóljon, nem akartam vele balhézni, akkor megint elkezdte: A., már megint mosolygatsz, már megint lögni akarsz, már megint így, már megint úgy. Egyből tele voltam. Meg ellopták délelőtt a tornacipőm, mondom neki. Nincs felmentés, igazolatlan óra, mehetek haza. Jaj de unom már. Alig várom, hogy este jöhessen a klubba. Itt van Z., hát mi sokat vitatkoztunk, néha keményen is, de ha megyek le a klubba, látom, hogy jön felém, legtöbbször ő jön oda, kezét fog velem, mintha örülne, hogy fölmegek. Jókat beszélgetünk. Azt hiszem, egy páran fontosak vagyunk egymásnak.”

Kimondom hát, az utóbbi évek klubügyben született legfontosabb megállapítását — amit Diósi Pál tanulmányainak köszönhetünk — miszerint a klub legfontosabb funkciója, hogy az egyén szocializációs folyamatában játszik döntő szerepet. Olyan hely, ahol a fiatalok

kipróbálhatják ömagukat a barátságban, a partnerkapcsolatokban, politikában, közéletben, játékban, a csoporton belül számos szerepben. Bár a szakmai közvélemény jelentős része egyetért azzal, hogy ez a klubfunkció súlyánál fogva elsőrendű, a klubok ilyen alapállásból történő újraértékelése a gyakorlatban várat magára, hiszen ez a velük szemben támasztott közművelődési követelmények felülvizsgálatát vonná maga után. Erre a körülmények talán még nem érettek. A klubokban zajló szocializációs folyamatokat, társadalmi értékközvetítő funkciót — noha különválasztani, elkülöníteni a személyiséget az őt körülvevő társadalmi közegtől nem lehet — én sokkal jelentőségesebbnek érzem annál, mint amilyennek ebben a pillanatban a közművelődés és a politika. Igazi fontosságát talán akkor éreznénk, ha őszintén szembesülnénk az ifjúságnak a politikával szembeni közömbösségével. Pedig az ifjúsági szervezet térvesztését, a fiataloknak a KISZ-szel szembeni identitászavarát már régen érzékelhetjük.

A klubra persze nem ruházható rá sem az iskola, sem valamilyen politikai szervezet szerepe — ennyire elrugaszkodottak nem lehetünk — de azt tudnunk kell, hogy sok fiatal életében a klub az elsődleges közösséget jelenti és sulya az ő életükben ennél fogva favorizálódik, mint minden ilyen közösség.

Ha például egy fiatal igen fejletlen kommunikációs készséggel csöppen egy klubba, egészen biztos, hogy egy idő elteltével beszédben, metakommunikációs jelekben a csoportosulás arcukat veszti át, s ezzel együtt annak szellemi tartalmait is.

Munkakörömről fogva rengeteg klubban megfordultam az utóbbi években, s számomra nagy meglepetést okozott a falusi, külvárosi klubokba járók egy részének kommunikációs szegénysége. Különösen a verbális kommunikációé, tehát nyelvi, fogalmi rendszerük alulfejlettsége.

Tapasztalataim szerint ezek a fiatalok zenében, táncban játékban sokkal inkább megértették egymást, mint szóban.

Interjúresztlet: „Te, ez az izé, hogy mondjam, mióta a P. kiment az izébe, én nem is tudtam, hogy kint van P. Hát föltűnt, mert jártunk be a klubba, hogy mert P. mondta is nekem, meg Sz-el kimentünk motorral, megállított, hogy nem-e megyünk ki P-hez? Mondom hová? Azt mondja, hogy izébe, P. mondta is, hogy jó lesz neki, megy ott az izétől, ki hat hétre. Hogy mondjam? P. Nincs kint itthon, amióta van ez. Nincs az az izé, meg mikor Sz. is elment”.

(Talcott Parsons amerikai szociológus írta, hogy az új generációk születése folytonos barbár invázió a társadalom ellen.)

Megyénkben a klubok száma száz-százhusz között ingadozik már több esztendeje. Ez a szám önmagában alig jelent valamit, hiszen általában a 60–70 százalékuk ha rendszeresen működik. A törzsgárdatagság létszáma többnyire 25–30 fő, de nyilván találhatunk jóval terebélyesebb társaságot is, csakúgy mint néhány fős baráti köröket. Hetven klubot alapul véve, ez kétezer aktívan klubozó fiatal jelent Nógrád megyében. Sok ez, vagy kevés? Attól függ, honnan nézzük!

Ha intézményes keretek között működő klubokról beszélünk, nem hallgathatjuk el azt a talajtalanságot, amely nagy részük működtetését fenntartását jellemzi. Tudvalévő, hogy a klubok működési engedélynek kiadásához a jogilag felelős működtetőnek és a folyamatos fenntartásért garanciát vállaló fenntartónak az aláírására is szükség van. Természetesen ilyen intézmények, vállalatok, esetleg szervezetek minden klub mögött ott állnak, csak éppen nem mindig biztosítják az egész éves működési költségeket. Gyakori eset, hogy a tanácsok, művelődési intézmények öt-nyolc ezer forintból szeretnék letudni az éves költségvetést, amiből két-három ezer forintot szánnak az éves tartalmi munka fedezésére. Ha tizenkét hónapban gondolkodunk, az annyit jelent, hogy havi ötszáz forintot költhet a 25–30 fiatal, ebből 250 forintot különféle programok tiszteletdíjainak fedezésére. Mit mondhatnánk e számvetés után? Elgondolkodtató!

Ugyanakkor természetesen nem hallgathatom el azt sem, ami már nem egyszer megtörtént, hogy néhány község ifjúsági alapját év végén pénzmaradványként visszautalták (több tízezer forint nagyságú összegről van szó), az ugyanebben a községben működő klub vezetője pedig néhány ezer forintot támogatásért esdekelt a megyei ifjúsági titkárnál.

Működési költségek, rogyadozó berendezések, penészes, télen hideg falak. Egyszerű, átlátható, olykor érthető gondok ehhez képest, amit akkor látunk, ha tartalmi igénytelenség vizsgálódunk a klubok belső életével kapcsolatban.

Most kezdeném a közművelődés szempontjából legneuralgikusabb kérdések felvetését. A klubok ügyében mindig vitát provokál, ha valaki szóban vagy írásban nyilatkozik a módszervásárokról, amelyek jószándékuk ellenére kárt is okoztak; a pályázatokról, amelyek nemegyszer valamilyen állami pénz szétosztásának ürügyéül szolgáltak, az ÁIB-kazettákról, amelyek a klubok szerint is kútba dobott pénz, a haktól határárt súroló körműsorokról, a klubkiadványok botladozásairól, a bázisklub-rendszer bukásáról, amely a klubok lényegéből eredően szükségszerű volt, a személyes, módszertani segítségnyújtás soványságáról, a klubvezetők áldatlan helyzetéről, s ennek kapcsán az „ahány ház, annyi szokás” alapján szervezett klubvezető-képzésről, vagy arról, mozgalom-e ma a klubozás, s ha nem az, számon kérhetők-e rajta mozgalmi módszerek?

Dehát egyedül üdvöztetőt úgysem tudnék mondani, marad hát a szakmai körökben olykor-olykor csörgedező vita. Ami sajnos elég rezignált.

Brunda Gusztáv

„Minek a rizsa, ha jó nálam a fej?”

„Most azonban sok fiatal Dámáknál más módi jöve szokásba, mely igen jól kivagygon koholva, és főzve a' végre, hogy a' Férjfiak érzéki indulatait felingereljék, őket magokhoz csábíthassák... az, aki aképpen hódol nékiek, a szemérmességnek erköltsével sokat nem gondol; az illyes a' mit az igaz úton el nem érhet, mellékes utakon kíván ahhoz jutni.”

(Az illendő magaviselet tudományára vezető Erköltsi Oktatások és Anyai Tanácsadások, 1826.)

„Teszek a jó modorra, úgy sincs mögöttem, csak egy rakás szar...”

(Salinger: A Franny and Zooey, 1961.)

Amikor aztán csaknem teljes sötétség borul a teremre, a daliás lemezlovas még egyet srófol a hangerősítőn, s ezzel megszakad minden összeköttetés a táncpartnerek között. Akár egy elvarázsolt kastélyban járnánk: kék-zöld-vörös lámpák villóznak, árnyak libbennek, néha egy sziréna visít föl, s a sokkhatásig dübörögnek a ritmusok. Észre sem venni, amikor mindez hirtelen abba marad, mert az ember feje még jó ideig zsong-bong.

— Csücs! Csücs! Csücs! — halljuk aztán a lemezlovas bőséges tájékoztatását és helyünkre vánszorgunk.

— Marha jó volt, mi?! — kérdi sűrű homlokörölgetés közben egyik asztaltársam, a diszkók nagy ismerője. Ő avat be az itteni rejtelmekbe, tőle tudom, ki, kivel, mit, mikor, hogyan... sőt, még a törzsvendégek ital-fogyasztásában is igen járatos, hogy a hálószoba-titkokról is szólnak.

— Nézd, apukám — ez a szavajárása —, mi itt egy nagy család vagyunk, nincs takargatni valónk, senki nem játssza meg az eszét... szóval, önmagát adja. Tudod, az egyéniséget! — próbálja amolyan nyilatkozatszerűen bemutatni a közönséget, de hát ő is hamar belátja, hogy néhány üveg sörrel és egy-két stampóval a fejében már nehézségekbe ütközik a szórend helyes alkalmazása. — Na, ígyünk! — hangzik a kötöszó, s kólás vörös borunkat fölhörpintjük.

Órára tekintek, tizenegy óra felé jár, a diszkóban ez még korai időpont. Bámulom az asztaltársaságokat. Az átlagéletkor húsz-egynéhány év körül lehet, többségük a gyengébb nemhez tartozik, s minden híreszteléssel ellentétben szolidak, szépek és csöndesek. Vagy ki tudja?

— A lányok? Hja, kérlek, rájuk semmi panasza nem lehet.

— És hogyan ismerkednek... hogyan teremnek kapcsolatot itt a fiatalok? — kérdelem ismerősömet, mire ő válasz helyett az egyik asztalhoz invitál. Három lány és egy fiú társalgását szakítjuk félbe.

— No, csibészkeim megírtatok-e szépen a házi feladatokat? — mondja köszönés helyett. — Tudod, ők még iskolába járnak, ezért egy kicsit merevek, de tehetségesek...

— Hogyan ismerkedünk? — morfondíroz Z. Henriett, s látszik rajta, hogy túl naivnak véli a kérdést —, hát valahogy jön magától az egész. Ideállít a hapsi, azt mondja, zörögjünk egyet... s ha jó nálam, akkor elme-gyek táncolni, ha pedig nem, akkor például azt mondom neki, foglalt vagyok.

— Tiszteletkönyök, udvarias formulák?

— Minek a rizsa, ha jó nálam a fej?! Ha nem, akkor felőlem ledumálhatja a csillagokat is az égről, akkor sem tud izgatni. Közbeszól a fiú:

— Nem mindenki ilyen modern gondolkodású, mint a Henriett! Van, aki elvárja, hogy az ember finomkodjon, játssza meg a jól neveltet, ígérgessen... utálok az ilyeneket. Legyünk őszinték egymáshoz, nem?

— Mire gondolsz?

— Hát, mire... amire egy fiú gondolhat, ha fölised egy nőt. S akkor fölösleges a púder...

— Csak „arra” jó egy ilyen kapcsolat, egy ismerkedés?

— Nemcsak arra... de arra is! A két szép szemével meg a dumájával nem tudok betelni. Tudod, az egész emberi kapcsolat az érzelmi és az érzéki elválaszthatatlan...

— De éppen az előbb mondtad, hogy ha fölisedsz egy nőt, akkor eleve „arra” gondolsz.

— Hát, igen... sok mindentől függ ez — ráncolja össze a homlokát. Valahogy biztosan folytatná, de mentségére siet a diszkós.

— Fiúk és lányok! Egy kis Led Zeppelin-muzsikával kezdem a műsorem következő részét! Led Zeppelin! Zeppelin! — és már ordítanak is a hangszórók. Ő füldugót használ, mint az egyik szünetben mondja, nem bolond kitenni magát efféle ártalmaknak. Panaszodik, hogy egyre nehezebben megy a sora, a diszkó már kiment a divatból, igaz még nincs helyette más.

— Bővíttem a repertoárt egy kis horrorral, egy kis vérrel, persze csak vidéken — magyarázza. — Feketésen hozzá lehet jutni egy-két tiltott filmhez, az még jelent némi forgalomemelkedést, de nem sokat. Ám, ha elkapnak, keményen a fejemre koppintanak, tudod, hogy van.

Mindenesetre a mai estétől nem kell félnie, annál is inkább, mert e társaságnak szemléletmódját nincs szüksége a vér látványára, meglegszenek a jó muzsikával, a talp alá valóval. Z. Éva is szívesen menne táncolni az asztaltól, de pechére ketten maradunk, s engem inkább a véleménye érdekelt, mint a táncudása.

Huszonnégy éves, szőke, bogárszemű, filigrán alkatú, érettségizett, az egyik tanácsi vállalat irodájában dolgozik, háromezer forint körüli a fizetése. Kissé szentimentális alkat, bizva bízik abban, hogy manapság még létezik a nagy Ő. Tizennyolc esztendőskorától négy hosszú éven át járt egy fiúval, ő az első és mindmáig utolsó szerelme.

— Csak akkor omlott össze bennem egy világ, amikor arra a kérdésre, hogy feleségül vesz-e, azt válaszolta, nem! — mondja gyűlölködő pillantásokkal kísérve, s újabb cigarettára gyújt. — Tudod, eszem ágában sem volt, hogy megcsaljam, vagy egyáltalán valaki mással legyek, s arra sem gondoltam, hogy ő közben-közben másokkal is szórakozott. Én, kis naiv, hittem neki.

— Két éve a szakításnak...

— Igen, de nem könnyű felejteni. Főként, mert azóta nincs szerencsém a fiúkkal. Több-ségük csak arra hajt, hogy lefelekedjen. Igérnek fűt-fát, szerelmet, házasságot, gyerekeket, aztán másnap már semmire nem emlékeznek. Próbálkoztam az apróhirdetéssel is, a megyei lapban idáig ötször jelent meg, hogy házasság céljából szeretnék megismerkedni a korban hozzám illő 24—28 éves férfakkal. Jöttek is levelek!

Kisimulnak arcáról a gyűlölködő pillantások ráncjai, élvezettel meséli, miket írtak össze a „házasságra vágyók”. Kézíráskájába nyúl, s különösebb díszkréció nélkül elővesz néhányat, én pedig szintén különösebb díszkréció nélkül beleolvasok. Csaknem valamennyi azzal kezdődik, hogy az illető most ír először apróhirdetésre, s a levelek zöme azzal végződik, hogy remélhetően sikerült a két szívnek egymásra találnia. Persze, akadnak kivételek is.

„Jószérivel nincs hol ismerkednie egy magamfajta, harminc körüli férfinak — írja egyikük. — Üzemmérnök! beosztásomnál fogva a munkahelyemen eleve meg kell tartanom a három lépés távolságot, vagy ahogyan az igazgatóm mondja: házinyúlra nem vadászunk! Szóval, a munkahely eleve kizárt, maradnak a szórakozóhelyek, de hát oda pedig kik járnak?! Persze, hogy nem a rendezesebb nők! Ezért gondoltam arra, kedves jelíge, hogy válaszolok Magának.”

Miközben a levelet olvasom, Éva nagyot kacag, úgy mondja:

— Képzeld, mijsoda véletlen! Ez a férfi ugyanabban az utcában lakik, ahol az albérletem van. Isten őrizz tőle! Egyébként is, annyit hazudik önmagáról ebben a levélben, hogy az már túlzás. Majd megírom neki, hogy már nem aktuális a hirdetés. Sose tudja meg, ki volt a jelíge mögött.

— Akkor mégsem komoly az a félmondat, hogy „házasság céljából”.

— Dehogynem! Huszonötödik évemben vagyok, gondolnom kell a jövőmre is, családot, gyerekeket szeretnék és nem ötvenévesen! Valami komoly kapcsolat lenne szükségem, de ehhez meg idő kell. A probléma nekem is az, hogy a barátom mind mind férjhez mentek, s így velük nem járhatok a szórakozóhelyekre. Ha pedig egy-egy barátom, vagy a bátyám elkísér, akkor azt hiszik, foglalt vagyok. Maradt hát az apróhirdetés, igaz eddig még nem sok sikerrel. Mert az igényeimből én sem vagyok hajlandó engedni!

A díszkós-diktátor újabb „csücsöt” rendel el. Fölkerekedek az asztaltól, randevünk van az egyik főrendezővel, az ifjúsági szervezet képviselőjével. Másik asztalhoz ülünk, az úgynevezett protokollasztalhoz, amely voltaképpen alig különbözik a többitől, csupán közel van az ajtóhoz, a díszkós pódiumához, tisztább, virágosabb, ja és persze, itt a számlát másképp rendezik.

— Nagyon szar buli, mi? — kérdezi, noha egyáltalán nem érzem annak. De mielőtt ezt bővebben kifejteném, egy pincér elhívja, ugyanis néhány pofon csattant a kinti mellékhelyiségben, a randálrózókat haza kell küldeni. Míg ez tart, tanulmányozgatom az asztalon heverő, nekem szánt dossziét, amelyben az ifjúság szórakozásáról és társas kapcsolatáról esik szó, fölírok néhány mondatot:

„Általában a fiataloknak társas együttléte-re folyamatosan szükségük van, hiszen tömegméréteket nem lehet megoldani azokat a problémákat, amelyek nap, mint nap fog-

lalkoztatják őket. Igényük van arra, hogy tartozzanak valahová, kapcsolódniuk kell valakihez. Erre a klub a legalkalmasabb... Manapság az ifjúsági klubok nemcsak a művelődés, a szórakozás színterei, hanem sok esetben otthonteremtők is... A klub nemcsak a művelődés, az ismeretszerzés, hanem a szocializálódási folyamatoknak is színtere. A fiatalok ott tanulják meg a társas együttléte szabályait, a viszonyulási formákat, ott próbálják ki magukat, ismereteiket, vitáik, játékaik során.”

— Ha itt tartanánk, ez már a Kánaán lenne — mondom a visszaérkező KISZ-es rendezőnek —, mert a valóságban, ha a megye száz-tíz-egynéhány klubjából húszban jól mennek a dolgok, akkor még talán inkább fölfelé kerékköttem. Vagy, nem?

— Nem egészen! Szerintem harminc körül van a szám... De tulajdonképpen ez is nagyon kevés. Ám összetettebb ennél ez a kérdés. Képzeld el, hogy például egyrészt azért sírnak a fiatalok, mert nincs egy hely, ahová mehetnének. Másrészt pedig évente tíz- és százezer forintok maradnak meg az ifjúsági számlákon, mert „nem tudják” néhány helyen fölhasználni!

— Miért? Nincs, aki elköltse?

— Hogyne lenne, csak éppen üresek, kihasználatlanok a klubok, nincsenek rendezvényeik, csupán alkalmanként és kampányszerűen. Ugyanakkor a fiatalokban egyre erősebb az igény...

— Ha ilyen tisztán látjátok ezeket a problémákat, akkor miért nem oldjátok meg?

Cigarettára gyújt, kellemes illatú St. Moritzot szív.

— Ezt sem lehet ilyen egyszerűen megközelíteni — mondja némi szemrehányással —, hogy látjuk a problémát, s mégsem oldjuk meg. Mélyebb gyökerei vannak. A hajdani ifjúsági klubokban kialakult egy hivatalos, s meglehetősen puritán szemlélet, mely szerint ez a hely a beszélgetésekre, a rendezvényekre való, s ennek megfelelően állt össze a kötött klubprogram. Tehát hetente, kéthetente van egy esemény, előtte fél órával hozza a vezető a kulcsot, a végén pedig zárja és kész! Holott a klubnak egy szabadidős-helynek kellene lennie, ahová a nap szinte bármely szakában beülhetne az ember beszélgetni, olvasni, lemezt hallgatni, satöbbi. Itt találkozhatnának a baráti társaságok, fiúk-lányok, s az sem lenne baj, ha a szolid keretek között egy-két üveg sört is meginnának. No, szóval az én klubeszemélyem ez.

— Ami pedig a megvalósítást illeti?

— Ez már nehezebb. Mert például a KISZ-nek csupán a program kialakításába lehet beleszólása, de a fenntartás, az üzletelés, a finanszírozás legtöbb esetben az adott művelődési ház, vagy üzem, intézmény hatásköre, így aztán a mi prédikációnk gyakorta nem több a falra hányt borsónál! De azért a helyzet csak változik, mert nemrégiben például a megyeszékhely központjában nyílt egy olyan szabadidős-klub, amely a legszélesebb rétegek rendelkezésére áll abban az értelemben, ahogyan az előbb mondtam, s elég jók a tapasztalataink.

— Ha jól tudom, a többi klubokban a jelenlegi társas rendezvények kétharmadát a díszkó teszi ki.

— Kicsit későn kapcsolt ismét a mozgalm, mint annak idején a beatzenénél. Itt is már rég mentek a díszkók, amikor végre megnyitottuk a kapuinkat. Most már meg annyira elkenyelmesedtek a klubok, hogy jóformán minden rendezvényük díszkóból áll...

Ismét nem hagy időt a társalgásra a lemezlovas, a hangfalakból felbőgnek a gitárok. A csöndes és sötét éjszakába beledübörögnek a ritmusok, itt bent ez senkit nem zavar.

Kint, éjjel után valamivel, egy öreg úr szeretne bejönni, de hát bizonyára nincs jege, amit, igaz nem is kérnek tőle, mert mit keresne a fiatalok között egy hatvan felé já-

ró idős ember? Egy ideig idegesen kopogtat az üvegajtón, az ott álló néhány suhanc azt hiszi, valamelyik lány aggódó apukája, így gyorsan elődaldognak az ajtó felé. Mások dajdajosnak vélik, megint mások észre sem veszik.

Az öreg csak nem tágit az ajtó felé, most már kézzel-lábbal mutogat, hogy engedjék be. A mellékhelyiség bejáratánál smároló ifjúgardista lefejt kezeit a lányról, megsörrenti a kulcsokat, kinyílik az ajtó.

— Hogy a francba lehet bírni ezt az üvöltést? Mikor hagyják már abba?! — ömlik az öregből a düh, mire valamelyik fiú lágyan kipenderíti, s utána szól:

— Nyugi, papa, van engedély a diszkóra!

Mindez néhány másodperc alatt játszódik le, a bentebbi teremben levők tudta nélkül, s a nemzedéki kapcsolatok fura grimaszaként.

Az öreg később sem jött vissza, noha egy ideig a ház előtt ácsorgott. Bizonyára néhány nyugtató tabletta megtette a hatását.

Itt azonban a legjobb nyugtató kétségteletlenül az ital, amelyből — intelligens pincérnyelven szólva — szépen fogy. Persze, az igazi hatásról a taxisofőrök tudnának mesélni, meg talán néhány rendőrségi jegyzőkönyv.

Záróráig, már csak a legszorgalmasabbak tartanak ki, közöttük meglepő módon nem kis számban a nős, családos férfiak, természetesen a „kötöttségek” nélkül. Jól ismerem N. Zoltánt, sőt gyerekeit, feleségeit — ez utóbbiból idáig kettő volt, pontosabban most zajlik a második válóper.

— Az embernek joga van a boldogsághoz — fejtegeti a bárpuhtnál egy ENSZ-beli diplomata modorában, miközben jobb kezét bárátnője mély dekoltázsra fölött pihenteti. — És, kérlek szépen, nekem ebben az életben még kevés öröm adatott meg — folytatja, majd miután látja, hogy a spontán hallgatóság egyelőre nem zokog a sajnálattól, rátesz még egy lapáttal: — Amit belőlem kiszajtol az asszony — itt sokat sejtetően félbehagyja, gondoljon ki-ki amire akar. Én mindenesetre arra a N.-nére gondolok, aki az idegösszeroppanás határán nevel két gyereket, két és fél ezer forintos adminisztrátori fizetéséből. Aztán Zoltánra, aki elissza az esztét és talán minden emberi reményét. Az éppen betérő taxisofőr ismerősöm súgja oda halkán, hogy három napja a munkahelyére sem ment be.

A zenezámok közben vigan peregnék tovább, mitem törődve a lelki háborgásokkal, hazugságokkal, sem az otthoniakkal, akik már bizonyára javában alusznak. Néhány törzsvendégnek ez itt is megy, a széken végignyúlva, vagy csak gálánsan az asztalra hajolva.

Csata utáni kép a teremben. A táncparketten még három-négy pár imbolyog lágyan, úgy egymásba fonódva, akár a fogaskerekek, amelyeket természetesen olajozni is kell, s erre a célra, a szakemberek szerint, hajnal-tájt a vodka a legmegfelelőbb. Józan embert, talán az alkalmazottakon kívül keresem sem találnék, de hát minek is, nálunk ez immár hagyományos befejezés, nem is emlékszem eltérőre. Hiszen mi lenne, ha másnap valaki nem azzal kezdené a beszámolóját, óh, gyerekek, tegnap de részeg voltam!

Bóbiskolunk mi is az asztalnál, idestova nyolcadik órája. Atyaúrsten! — pillantok az órára, s szólnék a szomszédomhoz, de az már megindult a kijárat felé. Egy álmosképű pincér zárórát hirdet, kint zavar már, hogy nem éppen kincstári modorban.

— Elfűjték a talkarodót... elfűjték a talkarodót! Már mások munkába indulnak... mi lesz már?! — hangzik a „fizetőképes kereset” távozásra szólítása, s szedjük a sátorfánkat.

Kint egykedvűen szemerkél a hajnali eső.

Föld alatti hadtest

„Alázat, békességös egyik részögös
Az második garázdás és oly versenyös,
Imádkozik és bönén sir harmad részögös.”
Tinódi Lantos Sebestyén

Szomjasan, átkozódva az igazságtalanul elrendezett világ miatti haragjában, kolduskenyéren éldegélve írta e sorokat a vándorköltő, Báthori nyirbátori kastélyában, sehová és senkihez nem tartozva, mint az őszi levél. Azonban tévedés volna személyében felfedezni az absztinencia első bajnokát, hiszen gyűlölete nem fakadt másból, minthogy amíg vendéglátói az egyik lkupa bort a másikra töltötték, addig neki az „*Udvarbírák bort nem adnak, vannak átkjában.*”, de még „*sólt kappan*” se jutott, így aztán szegény Tinódi Lantos Sebestyén kútvizet kortyolhatott füstölt szalonnára, ez okból a XVI. század legrangosabb historikása pokolba kívánta az összes kulcsárokat, pincegazdákat és borivókat, namár azokat, akiknek éppen volt mit bendőbe tölteni. E nemes harag lett szülőanyja és nemző atyja két rangos, máig örömmel fogadható pamfletjének, az *Udvarbírák és kulcsárok*, valamint a *Sokféle részögségről* címűeknek.

Ismerek ötvenkilős ötvenéves asszonykát, akinek szerencsétlenségére két házasságára két alkoholistá férj jutott, az elsővel, két lányának apjával, tizenkét évig, a másodikikkal nyolc évig élt, s ez a húsz esztendő éppen elegendő volt értékrendjének megszilárdulásához, amely pedig ezen következőkből áll: Magyarország férfilakosságát két táborra osztható. Az egyik táborban található az a személyek, akik belátják feleségük bölcs igazságát, amikor az így beszél: „Ne igyál! Ne barátkozz olyan munkatársaddal, akiről tudod, hogy poharaz!” Ez a táborlakó a *nemdisznó*. (Felhívom a figyelmet a jelző minőségére! Szó sincs rendes emberről, családserető, tisztességes férjről, dehogy! Ó a *nemdisznó*.) A másik, ezen előzőnél jelentősebb méretű táborba azokat osztotta be az asszony, akik a fönt elmondottakat nem fogadják meg, hanem szóval és tettel kigúnyolják feleségüket. A tett a pohár közelébe kerülés. Ezek a *disznók*.

Szeretném, ha az olvasó egy puztán elszigetelt, általában nem jellemző — tehát kiragadott — szélsőségeként értelmezné az elmondottakat.

De hogy ismerőseim sorát, e soron keresztül példáimat gyarapítsam, beszéljek egy álszabósnak a *nemdisznó* táborból, aki felfoghatatlan undorral, viselkedéssel beszél kollégájáról (iról), aki hivatali munkaidejét kétóránként meglöppva a kiskapun ki-kiugrik a szomszédos vendéglőbe egy-egy debrői kisfröccsre. Utálkozó barátunk már meg is feledkezett arról, hogy egy vállalati összejövetelen, kissé borosan elírta, napi nyolc forintot kap kávéra. De senki nem sündörög olyan ügyesen, mint ő, amikor valaki névnapját megünneplendő az íróasztal fiókjából konyakot oszt. Kétszer, sőt, háromszor is felköszönti a névnapolót.

Ennyit a gyűlöletről. Nem tárgyam és nem is dolgom, hogy mindenkiről kiderítsem, miért puffogatja a méteres vonalzót a részegesek fején. Ha a vonalzó puffog, nyilván oka van. Ha a puffogó fej gazdája nem menekül eszeveszettekként, hogy bűneitől szabaduljon, akkor valószínűleg úgy véli, így jobb. Elviselhetőbb. Hogy mindez miért van így, milyen elosztási rendben kapja meg egyik ember a vonalzót, a másik a fejet alá — ennek eldöntése a társadalomtudósok, pszichiáterek, alkohológusok, valamint vonalzóológusok feladata, nem kontároké, aki néha úgy érzi magát, mintha egér volna kísérleti labirintusban, a látszólag ellentmondó, de demokratikus alapelveinket meg nem sértő tekervényes folyósórendszerben.

Kiapadt a Tisza
Csak a sara maradt,
Még hál szegény Bogár Imre
Csak a híre maradt.

Bogár Imre — Népballada

Szegény Bogár Imre lólopással készült pénzt csinálni, amelynek segítségével a híres Duli Marcsát asszonyával kérheti, bölcsőt vásárolhat fehér házába —, mert nyugodalmát végre meg akarja venni.

Am a dolog nem olyan egyszerű, mint azt Bogár Imre elképzelte. A lólopás megtervezéséhez még csak ért egy betyár, a lovak értékesítése se keresztülvihetetlenül nagy tett, különösen, ha már gyakorlatra tett szert e mesterségben. De az ember nem kigyó, hogy egyik napról a másikra kibújhatna bőréből, még akkor sem, ha éhes, szomjas, tehát tiszta pillanataiban „vá-vágyakozik” is arra a fehér falú kicsi házra, ahol az udvaron, akárcfa hűvösében ring a bölcső, és Duli Marcsa felgyűrt alsósoknyában mos a patakban és énekel. Mily csudálatos kép! (És hányszor hallottam öt fröccs után, könnyes szemmel!) Csakhogy Bogár Imre és Duli Marcsa tervezett nászából, gögicselő csemetéből, mézszagú háziköböl semmi nem lett. Imrénket elcsábította a korcsmárosnő veres borával, tüzes, fekete leányával. A tornácra való, bodor pipafüsteregetés helyett lecsapott reá a vármegeye.

Ennyi a meséből. A napokban — egész délelőtti együttlét után — ismerősöm, aki azért nem unt el, mert volt fedezetem jókedvűnek újbóli és újbóli feltámasztására, elmesélte hosszú önmegbecsülés és -igazolás után, milyen terveket is szőtt az éppen elmúlt telen, amelyet az eddig eltelt harmincnyolc éve legrettenetesebb telének nevezett.

A postásasszony kirablását tervezte, olyan napon, amikor az *emberi* számítások szerint legalább harminc-negyvenezer forinttal indul kézbesítő körútjára. Mindent kiszámított. Tucatször végigjárta a postást kísérv a számbavehető terepeket, amíg az egyik legbiztonságosabbnak ítélt ki nem választotta.

Kikalkulálta, mit kezd a pénzzel. Először is, természetesen elköltözik a kisvárosból, ahol feltűnhetne, hogy pénze van — néki, akinek soha nem volt, s ez gyanúba keverhetné. Egy távoli nagyvárosba költözik, ahol azonnal munkába is áll, jól fizető szakmájában. Itt ezt azért nem tehetné meg, mert a híre miatt nem bízták már benne és a legalacsonyabb órabérral vették fel, az pedig „hideg vízre is kevés”. A másik városban egy évre előre kifizeti az albérletet, hogy ne legyen gondja vele és tizenkét hónap alatt rengeteg minden megeshet, lehet, újra megnősül, itt már rendes nőre sincs *lapja*, csak ezek a részeges kurvancok jutnak. Meglátnám, mondja, milyen nagy változáson menne keresztül, ha elkerülhetné ebből a posványból, ahol őt mindenki elítéli, rokonai nem ismerik meg az utcán és örökösen úgy érzi, mintha ropogó jégen járna és az bármikor beszakadhat, hát ezért lett volna *szükségszerű* annak a postásasszonynak a kirablása, ezt is így mondja, ilyen tárgyilagossággal, én meg pislogok a mellettünk levő asztalok felé, nehogy valaki, meghallva, félreértse, nyakunkra küldje a rendőröket.

Szenzációra számítva ültem, vártam, figyeltem és fizettem. A fickó, amennyire megítélhetem ezt, nem bűnöző alkat, inkább reszkető kis ácslegény, aki nem akarja összerúgni a port főnökeivel, de a maszek munkához húszdekáknként a cégtől lopja a szöveget és a félelem, hogy megszegyénítik a leleplezéssel: csikarja a hasát. Mégis valahol Dosztojevskij-alaphelyzetet sejtettem, ha nem is egyértelműen a regényre utalót.

— És hogy gondoltad az elkövetést?

— Hmm — bólogat, csillogtatja a szemét a rum. — Kíváncsi vagy, mi?

Kíváncsi voltam, jobban, mint az elmúlt hónapok bármely hasonló delén.

— Nem szúrtam volna le, ha erre gondolsz. Elkábítás...

Egy átjáróház alagútszerű sötét barlangjában készült elkövetni tettét, ahol mérési szerint óránként három ember halad át. Hogy miért nem tette meg? Hallgassuk őt.

— Egyszerűen nem volt huszonhat forintom egy deci rumra meg egy kávéra, hogy meg ne fagyjak, amíg várakozom... — ez persze a részesség felé közelítő vagány szövege. Bár nem elképzelhetetlen, hogy hiányzott a bátorság feltöltéséhez, élesztéséhez az a deci rum, bár szerintem csak az átjáróban döbbsent rá, hogy a hajnali gőzös agyában született tervrészletek és a végrehajtás közt a különbség annyi, mintha a vegetáriánus nem eszik húst, vagy az, akinek nem futja rá. Nyilván ott állt az átjárónál átfagyva, a hidegben ropogó műanyag szatyorral, alján a lapuló, szálkától megszabadított fahasábbal.

Nincs hát kezemben Raszkolnyikov, bármennyire szerettem volna profitálni belőle, ha igaz ez.

— Ez a dolgok vége lehetett volna — mondja megint a vagány biggyesztésével. — Még nem voltam börtönben. Nagyon félek tőle.

Könnyen bejuthat, az út egyenes és nem méterek, fogyatkozó centiméterek választják el az elhatározást a tétlől. Hiszen senki *mellette* nem áll, aki megkérdézné, elszámoltatná. Nem kell csak véletlen lökés, új cimborá, szerencsétlen összejövetel. Nincs, aki segíthetne rajta. Nincs anyja, felesége, szeretője, nevelt fia, senkije. Harmincnyolc éve, meg én ültünk ott a délelőtti kocmasztal mellett székeken. De az is elmúlt.

„Negyedfélék apróságot igen kívánnak,
ötödfélék dűlnak, fosztanak, oly igen lőpnak.

T. L. S.

Tanult barátom rúdja kifelé áll. Mindenhol. Anyjának mesze eleve van kősa hírből, feleségének, lányainak iszonyuk van látán. Így aztán új ágyra vágyakozik, mint az egészségesnek látszó férfiak jelentős része. Új asszonyra, aki szereti rövidke tiszta perceiért, elvitathatatlan tehetségéért, s elnézi mulasztásait, virtuóz éjszakai műsorait, amelyeket hasonszórú — tehetséges —, de elviselhetőnek alig nevezhető hímmeműek társaságában ejt meg — immár új lakhelyén.

Ismerem szokásait, és ritkán hagyom magára könyvespolcaim között, mert, ha nem fedez fel kötetet, amelyet irigylet és szívesen magának tudná, akkor antikvár értékek közül választ, amelyet aztán busás haszonnal adhat tovább. A haszon azért busás, mert neki semmibe se került.

— Gyere — mondja. — Veszünk valamit.

— Jó — egyezem bele, anyagi helyzetem bármilyen kirándulást megenged, krajcárom alig csörren.

Annak ellenére, hogy kint igen meleg van, ezer ágra tűz a nap, karjára veti kapucnis kabátját. A nő —, akivel él — néz, szikrázik a szeme.

— Megmondtam neked!

Nem értem a nő figyelmeztetését, így betudom migrénnek, másnaposságnak, akárminek, nem is érdekel különösebben. Tanult barátom úgy szeretője regulázása. arról nem beszélve, a magunkkal hozott üvegek kiürültek, menjünk tehát.

— Mennyi pénz van? — kérdi az utcán.

Tizenöt forint körül kaparok össze különböző rejtett zsebzugokból. Oké, mondja, elegendő.

Megállok a bejárat két csapóajtója közt, nézem bent a tájat. Rengeteg a vásárló. Tanult barátom —, aki sem magasságával, sem egyéb testi adottságával nem tűnik ki a tömegből — azonnal levesz két doboz cigarettát, majd az italospolc előtt laposan körülnéz. Ezt persze nem látom, csak később, a visszajátszáskor vélelem laposnak a körbepillantást és már igyekszik a pénztár felé.

Már kint.

— Na, mit kívánsz leginkább? — kérdezi, vigyorg. Előhúz kabátja zsebéből egy Lánchíd konyakot, később egy kisüsti, piros-féhér-zöld csíkos barackot.

A nő ínt, segítek neki behozni a kávé, miután hazaértünk. Szépen megterítve, gyönyörű készlet.

— Neked volt pénz? — néz rám.

— Nem. Valami húsz pengő — mondom és csodálkozom.

A nő arca elborul. Reszket a keze, csörömpölnek a kiskanalak, amíg bevisszük a kávé és lecsapja az asztalra.

— Nézzétek meg! — kiáltja teátrálisan, igen hamisan játszik, bármennyire őszinte a dühe. — Nézzétek meg ezt az embert! Gim-

náziumi tanár... volt — csúsztatja hozzá undorral: ez még rosszabbul áll. — Kilopja az ABC-ből, amire szüksége van. Jó, mi? Húsz éve élek itt és reszketnem kell, ha bemegyek, mert azt gondolom, az elárúsítók tudják, csak nem szólnak, rám való tekintettel. — Nem folytatja, zokog, kirohan.

Tanult barátom vigyorg: — Hülye ripacs, mi?

„Az második garázdas és oly versenyös.”

Budához csatolt falu, a kocsmá tehát budapesti kocsmá. Semmitől nincs messze, semmihez nincs közel. A kék, hernyóforma autóbusz kijár ideig, sőt még vagy tíz kilométernyit. De nem falu és nem város, csak mindkettőre hasonlít, *olyasmi*. Amolyan levegőben lógó, városi ruhákban —, ha ugyan városinak és falusinak lehet még nevezni öltözetet — jövő-menő emberek gyülekezési helye.

A környéknek nincs mozija, mert hát van ott „bent”, nincs kihasznált kultúrháza, mert minek, az emberek úgyis a városban *kulturálódnak* és jószerivel a „benti” művelődési központok sem telnek meg. A szellős, ma már vendég nélkül szellős kocsmának viszont van két flippergépe, egy biliárd- és egy rexasztala, több tábla sakkja, megszámlálhatatlan bérelhető kártyacsomagja magyar és — a rablórömihez, amelyet a leghátsó teremben üznek — francia.

A rexasztalon egy kör a tét. Délelőtt is, délután is. Ezt nem emelik, nem csökkentik. Nem számít, hogy valaki burgundit iszik colával, a másik pedig kimért sört. Ilyen árkülönbséget nem ad okot vitára, ügyesnek kell lenni, megnyerni a csatát, s akkor a burgundis fizet. A sakkos asztaloknál már más a helyzet. Ők fizetésnap környékén százasan, egyébként ötven forintért csapnak össze koponyánként, plusz öt-öt forint a bírónak, aki a játék tisztaságát ellenőrzi. A flippert — más ismert kocsmákhoz nem mérhetőn — itt teljesen ingyen játsszák, megelégedve a partinként, öt golyóért bedobandó négy forinttal. Kivéve persze azokat a helyzeteket, amikor egy nagyszájú részeg beleköt valamelyik profiba és kieroszakolja, hogy tétre derbyzenek, ezt a részeg később, nyilvánvalóan megbánja.

Ma péntek van, fizetésnap. Riasztó, elkápráztató egy asszony, aki urát várja, vagy harcos alkohológusnak hihetően keserű látvány ennyi részeg ember egyetlen gomolygó füstfelhőben. A csapos, a felszolgálók, akár a gyík hajtanak, meg nem állnak, néhol futtukban fel-felhajtanak egy jatt-kisfröccsöt, rohannak tovább. Szakad róluk a víz, fehér kabátjukon egyetlen gomb bezárva csak, s az a fehér kabát délutánra szürke a tömegtől. Négy ember tartja életben ezt a kocsmát, reggel kilenctől este tízig. Takarítót nem vettek fel, mert a takarító ellopja a hasznót, így reggel fél nyolckor találkoznak a kocsmá előtt, kollektíve takarítanak. Szombatra, vasárnapra sem vesznek fel kíségetőt, kivéve egyetlen szakácsot, aki ugyan inas még, de a vendégek elégedettek vele. Pörkölt van, pacal, nokedli, krumpli és kétféle savanyúság. Olyan árákon és adagban, hogy az emberek csak egyszer esznek. Ezenkívül kapható szendvics. Az ehhez való húst az egyik asszony készíti el otthon, a gázon. Mindezeket kívül kapható, ezt csak azért mondom el, hogy ingyenc olvasóm szájában a nyál összefusson: ruszli. Valamelyikük felesége igen nagy mester a ruszli érlelésében, hagymázásában, tehát a ruszligyártásban. Ízre a csehek félliteres üvegekben forgalmazott hasonló nevű étke meg sem közelíti ezt, igaz arra sem, de arról ne beszéljünk akkor, ha igazi finomságot csemegézik az ember.

Csak hogy az otthoni ruszli egyszer elfogy, akkor aztán hazaként kezdtek árulni az ötliteres üvegekben, üzletekben is megvásárolható. Nem is vettük észre.

Ahol részegek vannak, ott akad ok összetűzésre, nem kevés.

Elsőként egy pofont látok a sarok-sakkasztalnál. Tekintetem épp arra járt, s a pofonra elmondhatom, meglehetősen tartottam. Aki elszenvedte, kissé megemelkedett a levegőben, valószínűleg azért, hogy a közelben tartózkodóknak legyen idejük elugrani, majd pillanatnyi lebegés után lecsattant a köre, s úgy tett, mintha nem is szándékozna felállni. Aki kimérte, s nem fukarul, e pofont, viszszaült a táblájához, lépéséhez. A fekvő — kibic lehetett, aki megfeledkezett a hallgatás törvényéről — nem akart mozdulni, amíg le nem öntötték egy pohár vízzel.

Később, nem telt el fröccsnyi idő, betámolyog az ajtón egy fekete, borostás férfi, szájából, orrából folyik a vér, köpköd, elhúzódnak mellőle, lép néhányat, amíg egyszer csak felbödül: „Lali, a kurva anyád! Hát hagysz megverni!”

A Lalinak nevezett úr a rexasztal mellett izgul a következő lökéséhez maradó állása miatt, felkapja fejét, kirántja a dákót a másik kezéből, rohan kifelé. Utána a többiek, akinek jut, az dákóval, akinek nem, az haragjával, mert a Lali barátját odakint a mocskos klozett táján megverték.

Én meg szép lassan elballagok. Akit vártam, nem érkezett, valószínűleg egy másik, ilyen remekül megtervezett szórakozóhelyen töltötte délutánját, megfeledkezett rólam.

Kifelé menet látom:

JÉGHIDEG COCA-COLA AZ IGAZI

Nem kétséges, ha nem kommersz, hanem kaszinó, vagy pontói rumot mérnek, és az is hűtve vagyon. Mert a fröccs és a sör már most, nyár elején hasonlatos a lóhúgyhoz, hogy rosszabbat ne mondjak.

„Imádkozik és bönén sír harmad részögös.”

Az ólból fölrepülni

Nem volt könnyű. Annak idején még neki is két napig tartott, míg végre rájött, hová tegye a lábát, miben kapaszkodjon meg, s hogyan préselje be magát azon az első látásra reménytelenül szűk lyukon, amely a ház hátulso oldalán, az eresz alatt nyílt néhány hiányzó verébdeszka helyén; mostanában persze már egy fél perc volt az egész: kockázatos, de jól megválasztott mozdulatokkal ugrott fel a fekete ponyvával letakart farakás tetejére, megkapaszkodott a csatornavasban, bal lábát bedugta a nyíláson és oldalra csúsztatta, majd fejfelé előre egy lendülettel bebújt, másik lábával elrúgta magát, s már bent is volt a padlásnak e valaha galambok számára leválasztott részében, ebben az egyszemélyes birodalomban, melynek titkát egyesegyedül ő maga ismerte csupán; itt nem kellett tartania bátyja váratlan és érthetetlen támadásaitól, arra pedig ösztönösen ügyelt, hogy hosszabb távolléttel ne keltse fel anyja, s nővérei gyanúját, akik — ha lelepleződné — kíméletlenül leparancsolnák innen, s akkor hiábavaló volna minden további erőfeszítés. Anyja odalent aludt a házban, nővérei ma nem jöttek haza ebédre sem, így aztán szinte biztos lehetett benne, hogy délután nem fogják keresni, hacsak a Sanyi nem, akiről sohasem tudták, éppen merre jár, s emiatt mindig váratlanul bukkant föl, mintha valami lappangó titok magyarázatát kutatná a tanyán, melyet csak ekképpen — hirtelen, meglepetésszerű támadással — lehetne leplezni. Tulajdonképpen nem is igen lett volna oka a félelemre, végül is sohasem keresték, sőt: inkább türelmetlenül ráparancsoltak, maradjon távol, különösen akkor, ha vendég volt a házban. Ám egyik utasításnak sem tudott eleget tenni, sem az ajtó közelében nem maradhatott, mint ahogy azt sem tehetette meg, hogy messzire elkóborol, hiszen tudta, bármikor szólíthatják (hogy: „Szaladj csak el egy üveg borért!”, vagy: „Hozzál csak, lányom, három pakli cigarettát, Kossuthot, nem felejtetted el?”), márpedig egyetlen elmulasztott alkalom és végérvényesen eltávolítaná a házból. Mert csupán ez maradt; anyja ugyanis, amikor „közös megegyezéssel” hazakerült a városi kiségitő iskolából, konyhai munkára fogta, ám az elmarasztalástól való félelem miatt a tényérok széttörték a padlón, a lábosokról lepattozott a zománc, a sarkokban ott maradt a pókháló, a leves ízetlen, a paprikás sós lett, míg végül már a legegyszerűbb teendőknél sem tudott eleget tenni, és nem volt hátra más, mint hogy kizavarják a konyhából is. Ettől kezdve napjai görcsös várakozással teltek, a csűr mögé, vagy a ház végébe, az eresz alá húzódtak. Játékról persze szó sem volt; nem mintha nem lett volna a keze ügyében egy hajasbaba, egy meséskönyv, vagy egy üveggolyó, melyekkel — ha bárki idegen megjelent az udvaron, vagy ha ők odabentről egy ellenőrző pillantást vetettek rá az ablakból — fenntarthatta a folyamatos játék látszatát, ám az örökös készenlét miatt nem is mert, de jó ideje már nem is tudott volna elmerülni semmiféle játékban. Nem csupán azért nem, mert az erre alkalmas dolgokat bátyja pillanatnyi szeszélye határozta meg, könyörtelenül megszabva, mit és mennyi ideig tarthat magánál, de ennél is döntőbbnek bizonyult, hogy játszani mintegy kötelességszerűen, önvédelemből játszott, hogy megfeleljen anyja s nővérei elvárásainak, akik inkább eltűrték, hogy nem „a korának megfelelő játékokhoz” ragaszkodik, mintsem, hogy el kelljen viselniük a szegényt, amint nap, mint nap „betegesen figyel és lesi minden mozdulatunkat”. Csak itt fön, a néhai galambok nyugvóhelyén érezte magát biztonságban; itt nem kellett játszani, itt nem volt ajtó, amin „be lehet jönni”, nem volt ablak, amin „be lehet nézni”, a galambok előreugró tetőablakára pedig ő maga rajzszögezett föl két, újságból kitépett színes fényképet, hogy „szép legyen a kilátás”: az egyik tengerparti tájat ábrázolt a lemenő nappal, a másikon hóborította hegycsúcsot lehetett látni, előterében egy figyelő szarvasal. Huzat csapta meg a néhai padlásfeljáró felől, megborzonzott. Levette átázott mackófölsőjét, s egyik legértékesebb kincsét, a hátsókonyhai kacatok közül kimentett fehér csipkefüggönnyt terítette magára, inkább mint hogy lemenjen a házba, s felébredje anyját, valami száraz ruháért. Azt, hogy ilyen vakme-

ről lesz, akár még egy nappal ezelőtt is elképzelhetetlennek tartotta volna; de nem is sejtette, hogy mint egy robbanásban, melytől nem leomlik, hanem fölépül valami, fégnap este megtisztulva, egy „csábító méltóságba vetett hittel” hajtja majd álomra a fejét. Néhány nappal ezelőtt már feltűnt neki, hogy bátyjával történt valami; másképpen fogja a kanalat, másképpen húzza be maga után az ajtót, s napközben erősen töpreng valamin. Tegnap reggel pedig odajött hozzá a csűrhez, de ahelyett, hogy a hajánál fogva felállította vagy — ami még rosszabb — megállt volna mögötte némán, míg csak ki nem tör belőle a sírás, zsebéből egy fél Balaton szeletet húzott elő, s a kezébe nyomta. Estike nem tudta mire vélni a dolgot, s még akkor is rosszat sejtett, amikor délután Sanyi megosztotta vele „a legfantasztikusabb titkot, ami valaha is létezett”. Nem bátyja szavaiban kételkedett, sokkal inkább azt tartotta hihetetlennek, hogy Sanyi éppen őt avatja be, „akire aztán igazán nem lehet számítani”. De a remény, hogy ezúttal mégsem egy újabb csapdáról van szó, erősebb volt a szorongásnál. Így Estike mindenbe — feltétel nélkül és villámgyorsan — beleegyezett. Szégyenkezve nyújtotta át húsvét óta összekuporgatott vagyonát a „holtbiztos kísérlet céljaira”, mert ezt a házba járó vendégek kétforintosából gyűjtött összeget amúgy is Sanyinak szánta, s ezt most mégsem vallhatta be. E szegényt az öröm, hogy végre részt vehet bátyja titokzatos kalandjaiban, azonnyomban el is mosta; arra azonban nem talált magyarázatot, mívégre ez a beavatás, hogyan érdemelte ki ezt a veszélyes bizalmat, hiszen nem gondolhatja komolyan, hogy „a bátorság, a keménység és a győzelem parancsának” húga valaha is megfelel. Bár: nem felejtette el, hogy minden kegyetlen tettének mélyén ott lappangott ez a magyarázat, hiszen néha, amikor beteg volt, Sanyi megengedte neki, hogy odabújjon hozzá a konyhai vaságyon, sőt, egy ízben azt is eltúrta, hogy átölelje, s úgy aludjon el. Amikor pedig évekkal ezelőtt apja temetésén megértette, hogy a halál, mely „az egyetlen út az angyalok közé”, nemcsak az Isten akaratából történhet meg, hanem választható is, s ő akkor elhatározta, föltétlenül megtudja, hogyan is kell ezt végrehajtani, akkor is bátyja világosította föl. Nélküle sohasem tudja meg pontosan mit is kell csinálnia, még ha rá is jön valamiképp, hogy „a patkányirtó is megteszi”. És akkor tegnap hajnalban, ébredés után, amikor végre legyőzte félelmét és eldöntötte, nem halogatja tovább, mert nemcsak látni, érezni is akarta, ahogy felemelkedik a magasba, ahogy egy vonzás széleseben húzza fölfelé, ahogy egyre messzebb és messzebb távolodik a földtől, és eltörpülnek a házak, a fák, a dülök, a kanális, az egész világ odalent, aztán már ott is áll az Ég Kapujában, a lángoló vörösben élő angyalok között — akkor is Sanyi volt az, aki a pénzfátitkával visszarántotta őt e varázslatos, de félelmes röpléstől, és aztán már alkonyatkor együtt — együtt! — indultak el, ki a kanálhoz, bátyja ásóval a vállán vidáman füttyörészett, ő meg pár lépéssel mögötte izgatottan szorította magához a zsebkendőbe kötözött vagyont. Sanyi szakszerű szótlansággal ásta ki a gödröt a partoldalban, s még azt is megengedte neki, hogy ő maga helyezhesse az aljára a pénzt. Szigorúan meghagyta, hogy az elvetett pénzmagokat reggel és este bőven meg kell öntöznie („Különbén kiszárad az egész!”), aztán hazaküldte, azzal, hogy pontosan egy óra múlva jöjjön vissza a locsolókannával, mert addig „bizonyos varázsszavakat” neki magának kell — teljes magányban! — ráolvasnia. Estike buzgón teljesítette a rábízott feladatokat, aztán nyugtalanul aludt, álmában elszabadult kutyák üldözték, de reggel, amikor látta, odakint ömlik az eső, mindenre jótékony homály borult. Első útja a partoldalba vezetett, hogy a biztonság kedvéért meglocsolja a varázslatos veteményt, hátha még így sem kap annyi vizet, amennyire pedig szüksége van. Ebédnél suttogva tudatta Sanyival, hogy még „semmi, de semmi nem látszik”, de bátyja kioktatta: talán három, de inkább csak négy nap alatt bújik a földből, előbb „semmi esetre sem”. Ezzel vigyorogva elsielt hazulról (Érted egyáltalán, mit mondok, vízfejű?!), Estike pedig elhatározta, sőtédésig — hacsak nem muszáj — nem mozdul ki a padlásról. S most itt fön, ki tudja, hányadszor hunyja már be a szemét, hogy lássa, mint „növekszik a fa”, hogyan lesz egyre sűrűbb a lombja, aztán hamarosan meghajlanak az aranyágak is attól a rengeteg súlytól, s ő egy napon a szakadt fülű kaskát — telides-teli! — megszedi, hazamegy, kiönti az asztalra...! Mekkora!

ámulnak majd! Aznaptól a tisztaszobában alszik, a nagy ágyon a nagy dunna alatt, és más dolguk se lesz, csak megszédni reggelenként a kaskát, és akkor már csak tánc lesz és rengeteg kakaó, és akkor aztán eljönnek az angyalok is, ott ülnek majd a konyhaasztal körül valamennyien... Összeráncolta a szemöldökét („Várjunk csak!”), s előre-hátra hajladozva dúdolgatni kezdte:

Tegnap az egy nap,
ma az meg kettő,
holnap az három,
holnap meg holnap az négy!

„Lehet, hogy már csak kettőt kell aludni?” — gondolta izgatottan. „De nem! — állt meg hirtelen. — Nem jó!” Kivette hüvelyk-jét a szájából, másik kezét is előhúzta a csipkefüggöny alól, s megpróbálta ismét kiszámolni az ujjain:

Tegnap az egy,
ma az kettő,
kettő meg egy az három,
holnap, de hát holnap
az három meg egy az négy!

„Hát, persze! És akkor már lehet, hogy ma este! Ma este!” Odakint, a cserepekről lecsurgó víz akadálytalanul, szigorú, éles vonalban ért földet a Horgos-tanya falai mentén, egyre mélyülő árkot vájva a ház körül, mintha titkos szándék munkálna minden egyes esőcseppben, hogy előbb csak körülárkolkják az épületet, elszigetelve lakóit a világtól, majd lassan, milliméterről milliméterre leszivárognak a sárba rakott alapkövekig az ellenséges földben, és alámossák az egészet; a könyörtelenül megszabott időben aztán egymás után roppannak meg a falak, az ablakok, az ajtók kibillennek a helyükből, a kémény megdől és lezuhan, a falba vert szögek porhanyóssá, az ott maradt tükrök vakká válnak, hogy végül ócska tákolmányként elmerüljön az egész megroggyant épület, mint a léket kapott hajó, szomorúan hirdelve eső, föld és törekeny emberi szándék nyomorúságos küzdelmének hiábavalóságát: a tető nem védelem. Alatta szinte teljes volt már a sötétség, csak a nyíláson át szűrődött be — mintha köd gomolyogna — némi fény. Alattomos láz bújkált benne, fájta a feje, tagjai elnehezültek. S ahogy hirtelen „az ablakra” meredt, rádöbbsent: mégsem várhatja tétlenül, hogy ez a baljós homály csak úgy magától kitisztuljon, megértette, hogy mindaddig, míg méltónak nem bizonyul bátyja megmagyarázhatatlan jóindulatára, csak azt kockáztatja, hogy végérvényesen elveszíti ezt a bizalmat, pedig Sanyit, mert ő ismeri a világ „győzelmes, kusza és ellenséges szerkezetét”, nem veszítheti el, nélküle vakon bolyong csupán harag és gyilkos szánalom, tékozlás és düh ezernyi veszedelme között. Kihúzta szájából hüvelykujját, szorosabbra fogta magán a csipkefüggönyt, s járkalni kezdett a szűk helyen, hogy ne fázzon annyira. Mit tegyen? Hogyan bizonyítsa be, hogy képes a győzelemre? Tanács-talanul körbenézett a padláson. A gerendák fenyegetően meredtek fölötte, a fából itt-ott ácskapcsok, rozsdás vasszegek álltak ki. Vadul kalimpált a szíve. Ekkor zajt hallott odalentről. Sanyi? A nővérei? Nesztelenül leereszkedett a farakásra, s amikor a konyhaablak homályos üvegén át meglátta Micurt, ahogy az asztal tetején vidáman lefetyeli az ebédről maradt paprikást, már tudta, mit kell tennie. Hangtalanul benyitott, a macskát ledobta a földre, majd leemelte a fogasról a zöld hálót, s hívogatni kezdte: „No, gyere szépen!” Micur engedelmesen odasétált, s hagyta, hogy Estike beletegye a hálóba. Közönye persze nem tartott soká: ahogy a lyukakon kilógó lábaival nem talált szilárd támaszra a levegőben, ijedten felnyávogott. „Nem hallgatsz el azonnal!” — sziszegte Estike, s gyorsan, lélegzetét visszafojtva kilépett az udvarra, kezében a nyávogó szatyorról. Baj nélkül eljutott a sarokig, ott megállt, s mély lélegzetet vett; aztán futásnak eredt, mert érezte, körülötte minden ugrásra kész. S amikor végre — harmadszorra — sikerült feljutnia birodalmába, zihálva nekitámaszkodott az egyik tetőgerendának, mert tudta, alatta, a farakás körül tehetetlenül, vicsorogva —, mint éhes kutyák az elszalasztott zsákmány miatt — dühösen egymásnak rontanak a csűr, a kert, a sár, a sötét. Szabadon engedte Micurt, s a csillogó szőrű fekete macska előbb a nyíláshoz szaladt, majd

óvatosan körbeszaglászott a padláson; néha felkapta a fejét, belefülelt a csöndbe, aztán odadörgölözött Estike lábához. „Véged van — suttogta neki, s Micur barátságosan dorombolni kezdett. — Persze, védekezhetsz, ha akarsz, de úgyis hiába!” Letakarta a kijáratot, majd lassan a macska felé indult. Micur nem fogott gyanút, engedelmesen túrta, hogy gazdája felemelje a magasba, s csak akkor próbált menekülni, amikor Estike levetette magát a földre, s vadul hemperegni kezdett vele egyik saroktól a másikig. Rémülten megmerevedett, de aztán kihasználta az első kedvező alkalmat, s karmait gazdája kezébe mélyesztette. Estike elszántan nézte a sarokba menekülő Micurt, aki felborzolt szőrrel, ugrásra készen meresztette rá meg-megvillanó, különös szemeit. Mitévő legyen? Megpróbálja még egyszer? De hogyan? Ijesztő arcot vágott, s úgy tett, mintha rá akarna rontani a macskára, aki erre szinte átröpült az ellenkező sarokba. Aztán már csak egy-egy hirtelen mozdulatot tett — felrántotta a kezét, dobantott a lábával, közelebb ugrott hozzá —, mert ez is elég volt ahhoz, hogy Micur egyre kétségbeesettebben dobja át magát egy védettebb

Faludi Ádám

Nélkülem

A száj bevallja hogy
mekkora

Az arc bevallja hogy
pofátlan

A fej elaggott istenek
szociális otthona
meséli a szem

A láb
szavatossági idejét
térdig már lejárta

és a kéz
a fel-nem-támadási szerződést
megkötötte

Az illetékest azonban
soha nem kérdezik meg

Az újjászületésnap
köszöntőt
évek óta hiába gyakorolja
az árulások láttán
mindig belesül

sarókba, mit sem törődve azzal, hogy testét felsértik a gerendák-ból kiálló ácskapcsok, szögek, hogy teljes erőből neki-nekivágódik a cserepeknek, a szelemenfának, vagy a kijárat melletti deszkapalánknak. Halálos biztonsággal tudták mindketten, hol van a másik: a macska szemeiben megvillanó fény, teste tompa puffanása alapján Estike mindig pontosan és villámgyorsan tudomást szerzett Micur pillanatnyi helyzetéről, őt pedig már az az alig érzékelhető örvény is elárulta, melyet karjaival kavart a sűrű levegőben. Az öröm és a büszkeség, mely fokról fokra növekedett benne, lázba hozta képzeletét, úgy érezte, már mozdulnia sem kell, hatalma elviselhetetlen súllyal nehezedik a macskára. Még nem tudott választani, de már látta önmagát, ahogy kiszúrja Micur' rémült szemeit, amint egyetlen rántással kitépi a melső lábakat, vagy egyszerűen felakasztja spárgával valamelyik ácskapocsra. Mereven figyelte a macska halálosan fénylő szemeit, s hirtelen mintha megroppant volna benne valami. E szemek, mintha reflektorfény váгна át a sötétségen, váratlanul bevilágították az elmúlt néhány percet, gyilkos birkózásuk hol széteső, hol összetapadó pillanatait, és Estike tehetetlenül érezte: ami oly

gyötörődve épült föl benne, most egy csapásra összeomlik. Látta e fényben a rémületet, a másik tehetetlen vergődését, a már-már önmaga ellen forduló kétségbeesést, az utolsó reményt, hogyha koncként kínálja fel magát, talán megmenekül. A gerendák, az ácskapcsok, az „ablak”, a deszkapalánk, a cserepek s a befalazott padlásfölgjáró megint beúsztak tudatába, de — mint egy parancsra váró fegyelmetlen hadsereg — elmozdultak kijelölt helyükről: a könnyű tárgyak fokozatosan távolodtak, a súlyosak különös módon lassan közeledtek felé, mintha valamenynyien egy mély tó fenekére kerültek volna, ahová már nem ér el a fény, s ahol mozgásuk irányát, lendületük történetét súlyuk határozza meg. Úgy érezte, Micur máris úszni kezd felé a nehéz levegőben, tenyerében szinte ott volt a macska hevesen behorpadó-kitáguló hasfala, a horzsolások körül kiserkent vér. A szégyen és a szánalom fojtogatta a torkát; tudta, győzelmét már nem teheti jóvá semmi. Ha elindul felé, hogy az ölébe vegye, hogy megsimogassa, Micur menekülni fog. S így lesz ez most már mindörökre: szemeiben kitörölhetetlenül ott marad e halálos kaland ijesztő emléke, hogy ezzel szinte kikényszerítse belőle a végső mozdulatot. Azt hitte eddig, csupán a kudarc elviselhetetlen, most már értette, kibírhatatlan maga a győzelem is, mert e szörnyű birkózásban nem az volt a szégyenletes, hogy ő „maradt fölül”, hanem hogy az esély hiányzott a vereségre. Átvillant rajta, hogy talán megpróbálhatná még egyszer („...Ha a karmával... Ha megharapna...”), de hamar belátta: hogy nincs menekvés: ő az erősebb. Bőrét égette a láz, homloka verejtékezett. S akkor megérezte a szagot. Csak akkor jött rá, mi történt, amikor Micur — mert Estike tett egy bizonytalan lépést „az ablak” felé („Mi ez a bűz?”), s a macska azt hitte, gazdája újból támad — átsurrant a szomszédos sarokba. „Beszartál! — kiáltotta dühös szemrehányással. — Be mertél szarni!” A bűz egy pillanat alatt betöltötte a helyiséget. Visszafojtotta a lélegzetét, s a kupac fölé hajolt. „És még le is pisáltad!” Egy fadarabbal bekotorta egy újságpapírba, s megfenyegette vele Micurt: „A legszívesebben megetetném veled!” Félretolt egy deszkát, és a bűzlő csomagot kihajította a nyíláson. Majd villámgyorsan (nehogy időt adjon a macskának a menekülésre) leereszkedett a farakásra és visszaigazította a deszkákat. „És én még sajnáltalak!” Lábujjhegyen elosont a konyhaajtóig, arcát az üvegre nyomta. Hallgatózott. „Meg merem tenni. Igenis, hogy meg merem tenni.” Benyitott, nesztelenül a spájzhoz ment. Halkan kinyitotta az ajtót. „Egy szaros dög. Igenis, megérdemli.” Leemelte a tejeslábat, teltöltötte a küszöb mellett a macskatányért, azután óvatosan, hogy ki ne lötyögjön a tej, visszamászott birodalmába. Megigazította a deszkát, s szólongatni kezdte Micurt a vaksötétben. „Micur! Micur! Merre vagy? Gyere csak, kapsz egy kis csemeget!” A macska a legtávolabbi sarokban lapult, onnan figyelte, amint gazdája benyúl az „ablak” alatti gerenda alá, előhúzza egy papírzacskót, szór valamit belőle a macskatányérba. Estike tett egy lépést felé. „Mi az, nem vagy éhes?” Hízogó hangon szólongatni kezdte, s ezzel annyit csakhamar el is ért, hogy Micur nem ugrott azonnal félre, ha gazdája közelebb lépett hozzá. S aztán eljött az alkalom: a macska — egy pillanatra behódolt ennek a hízogó hangnak — hágyta, hogy Estike egészen a közelébe férközzön, s akkor ő villámgyorsan rávetette magát, leszorította a padlóhoz, majd ügyesen, hogy karmait ne tudja használni, fel-emelte, s az „ablak” alatt már előkészített tányérhoz cipelte. „Na egyél, egy kis csemege!” — kiáltotta remegő hangon, s egy erőteljes mozdulattal beleszorította Micur fejét a tejbe. Amikor végre eleresztette, maga sem tudta, megfulladt-e, vagy csak „tetteti magát”, mert úgy nyúlt el ott az üres macskatányér mellett, mintha már nem is volna benne élet. Lassan hátrálva a legtávolabbi sarokba húzódott, két tenyerével eltakarta a szemeit, hogy ne lássa ezt a fenyegető, halálos sötétséget, hüvelykujjait pedig a füleire szorította, mert a csöndből kerepelő, kattogó, rikácsoló hangok zúdultak rá. Ám nyoma sem volt benne semmi rémületnek, hiszen tudta jól, az idő neki dolgozik: csak ki kell várnia, s e zaj magától elhal, amint a vezérétől megfosztott, lerongyolódott hadsereg is — rövid fejvesztett kavargás után — megfutamodik a csatatérről, vagy ha már lehetetlen a menekülés, a győztes kegyeit keresi. Hosszú idő múltán, hogy az utolsó puffanó hangot is felitta a csönd, nem téblábolt, nem kapkodott, mert pontosan tudta, hová kell lépnie, mozdulatai hibátlanok és célratorók voltak. Megkereste a görcsbe merevedett

Bókkon Gábor

Két portré

(S. É.)

Magányát ágyról ágyra cipelte
Azután a lepedők szájára
tekeredtek
Nem álmodott már esküvőről
„Pedig az anyja milyen rezsés” —
mondták
Soha nem sírt
A temetésén illendően meglepődtek
„Altatóval hát persze”
Kevés virágot hoztak

(D. G.)

A szakosított anyai, majd a jegyesség
felsőfokú oktatásának hatására
sikeresen leszokott önmagáról.
Híreket nem hallgat, mert sohasem
közölnek használható ételreceptet.
Véleménye szerint a havi 8000 különben
is véd a bombázások és a
szívinfarktus ellen.
Távolabbi tervei: talán megtanul
olaszul és férjének — reggel —
jobb teát főzni.

Két sor

Fabábu fakardja fasebet ejt,
Fasebből vér csöppen mégis.

macskát, s láztól kipirult arccal leereszkedett az udvarra, körülnézett, majd büszkén, boldogan elindult az Alsóúton a kanálishoz, mert ösztönei azt súgták, Sanyiit nyilván ott találja már. Az út nem volt ugyan hosszú, mégis jó időbe telt, míg célhoz ért, mert minden harmadik lépés után elmerült a sárban, lábcskáái ide-oda csúszkáltak a nővérétől rámaradt nehéz bakancsban, ráadásul „ez a szaros dög” is egyre nehezebb lett, így folyton át kellett vegye egyik kezéből a másikba. Kizárólag önmagát okolta, amikor végre a kanálishoz ért, s látta, egy teremtett lélek sincs sehol. „Most aztán hol lehet?” A tetemet ledobta a sárba, megnyomkodta fáradságtól égő karjait, majd egy pillanatra mindenről megfeledkezve, gyöngéden a vetemény fölé hajolt, aztán csak állt elakadt lélegzettel ebben a félbemaradt mozdulatban, mint akit eltévedt golyó ütött szíven, mert a gondosan ápolott földkupac helyett, mint egy kiszúrt szem, most egy üres árok meredt rá. Kétségbeesetten levetette magát a földre, és beletúrt az üregbe. Aztán fölugrott, összehúzta minden erejét, hogy képes legyen átkiáltani az előtte torzysuló éjszakát, de erőlködéstől eltorzult hangja (Sanyi! Sanyi, gyere...!) belevezett az eső és a szél legyőzhetetlen zúgásába. Elveszette álldogált a parton, nem tudta, merre induljon el. Aztán nekilódult a kanális mellett, de pár lépés után visszafordult, és rohanni kezdett az ellenkező irányba, majd megint megtorpant, s a köves út felé fordult. Nehézkesen haladt előre, olykor bokáig süllyedt a néhol már szinte elmocsarasodott földbe. Elcsigázva ért a kövesúthoz, s amikor végignézett az elhagyott tájon — feje fölött egy pillanatra előbukkant a hold —, olyan érzése támadt, hogy rossz irányba indult el, talán mégiscsak jobban tette volna, ha inkább otthon keresi előbb. De hát melyik úton induljon vissza? És ha elkerülik egymást? És ha a városban van...? A láz egészen elgyöngítette már, a távolban egy hunyorgó ablakszem vonzotta tekintetét. Tétován elindult, de alig tett néhány lépést, oldalról ráreccsent egy hang. „Pénzt, vagy életet!” Estike ijedten felkiáltott, s futni kezdett. „Mi az, beszartál, mókuskám?” — folytatta a hang a sötétből, s nyersen, szaggatottan felröhögött. De erre már a kislány ijedsége is elpárolgott, s megkönnyebbülve szaladt visszafelé. „Sanyi...! Gyere...! Gyere gyorsan! A pénz...! A pénzfát...! Sanyi lassan kilépett a kövesútra, kihúzta magát, s elvigyorodott. „Anyu kardigánja! Na, ezért úgy elvernek, hogy egy hétig nyomod megint az ágyat, te gyógyós!” Bal kezét mélyen a zsebébe süllyesztette, jobbában cigaretta égett. „A pénzfát...! Valaki...!” A fiú végigmérte Estikét, s a szemébe fújta a füstöt. „Mi újság a diliházban?” — Fölfújta az arcát, mint aki éppenhogy csak vissza tudja tartani a röhögést, aztán hirtelen megkeményedett a tekintete. „Ha nem tűnsz el innen azonnal, úgy képen csaplak, édesem, hogy leesik az a nyomott fejed! Még csak az hiányzik, hogy meglassanak itt velem, aztán egy hétig rajtam röhög mindenki... Na, tűnés!” Estike egészen megrémült. Mi történt? Mi történhetett, hogy Sanyi megint... Elkövetett valamit? Valami olyat, amit nem lett volna szabad? Megpróbálta megegyeszer. „A pénzmagokat is... ellop... ellopták...” „Ellopták! — kiálltotta megjárt szott csodálkozással a fiú. — Nahát! És ki lopta el?” „Hát, én nem tud... hát, valaki el...” Sanyi hitetlenkedve megcsóválta a fejét. „Hogy valaki ennyire bunkó legyen...! Ez egyszerűen... Ez egyszerűen...! — Elvigyorodott, egészen közelhajolt a hűgához. — Aztán mit gondolsz, vízfejű, ki az isten lophatta el, mi?! Ennyire gyűgyü vagy?” Estike egészen összekavarodott. Rosszul látta volna? Eltévesztette a helyet? „Hogy állsz itt?! — reccsent rá a fiú dühösen. — Húzd ki magad, mert kiverem a kancsi szemeidet, komolyan mondom!” Estike lehorgasztotta a fejét, a bakancsot nézte, szalmasárga haja előre hullt, s eltakarta az arcát. Sanyi dühbe gurult. „Mit ácsorogsz itt?! Tűnés innen! Világos?” Végigsimította pattanásos, pelyhedző állát, s idegesen felsóhajtott. „Na, idefigyelj! Kellés a pénz! Na, és akkor mi van? He? Az a pénz az enyém, Világos?” Estike ijedten bólintott. „Az a pénz... az enyém is volt! — folytatta Sanyi felbátorodva, majd jó ötlete támadt. — Hogy merted eldugdosni előlem?! — S elégedetten elvigyorodott. — Örülj, hogy ennyivel megúsztad.” Estike egyetértően bólogatott, s közben lassan hátrált, mert azt hitte, bátyja meg fogja ütni. „Különbén — tette hozzá diadalmasan — van egy teljes orizsinál borom. Na? Kérsz egy beöntést? Adok. Vagy egy slukkot? Nesze. — S felényújtotta a kialudt cigaretta. Estike gyámoltalanul érte nyúlt, de szinte azonnal vissza is kapta a kezét. — Nem? Így is jó.” A kislány összeszedte a bá-

torságát. „Te... tudtad...?” „Mit, bogaram, mi a tőröt...?” „Tudtad... hogy ....hogy a pénzmagok... sohase... sohase...?” Sanyi elvesztette türelmét. „Na, ne akarjál már engem megetetni! Korábban kell ahhoz felkelni, gyűgyükém! Azt hiszed, beveszem, hogy te nem szórakoztál az egészen? — Gyufát húzott elő, s tenyerével takarva meggyújtotta a csikket. — Marha jó, még neked áll feljebb. Ahelyett, hogy szépen megköszönnéd, hogy foglalkoztam veled. — Hosszan kifújta a füstöt, hunyorgott. — Na, most már elég, az ülés be van rekesztve. Nincs nekem időm itt veled diskurálni. Na, futás, csibém, futás!” S mutatoujjával megbökte Estikét. „— Mi ez itt? Mi van a zsebedben?” Benyúlt a kardigán zsebébe, s két ujjal előhúzta a papírzacskót. — Nofene! Micsoda ez itten? — felemelte s kibetűzte a feliratot. — Azanyád! Ez patkányméreg! Elloptad a csürből?! — Megropogtatta a zacskót. — Mire kell ez neked, gyűgyükém, mondjad szépen a bácsinak! — Majd hirtelen ötlettel visszadugta Estike zsebébe, s megfenyegette az ujjával. — Rajtad tartom a szemem, vigyázz! El ne használj az egészet, mert kitekerem a nyakad! Na, nyomás!” Estike kacszázó lábakkal futásnak eredt a Horgos-dűlő felé, s ahogy többször is vissza-visszanézett, még látta, amint utolsót villan bátyja kezében a cigaretta parazsa, s ez a villanás olyan volt, mint egy örökre eltávolodó csillag kihunyó fénye, az utolsó csillag az égen, amelynek nyoma még hosszú percekig ott marad a sötét égbolton, hogy aztán hullámozó körvonalait is végképp feligya a súlyos éjszakai homály, mely most lecsapott rá, lába alól kioldotta az utat, s úgy érezte, tehetetlenül úszik benne, támasz nélkül, súlytalanul, s magárahagyottan. Csak akkor mérsékelte kissé az iramot, amikor elérte a Horgos-dűlő elejét, megállni azonban még ekkor sem tudott. A szél az arcába verte az esőt, állandóan köhögnie kellett, a kardigán kigombolódott rajta. Sanyi ijesztő szavai akkora súllyal nehezettek rá, hogy nem is lett volna képes újból felidézni ezeket; figyelmét apró dolgok kötötték le: „kioldódott a bakancsa... köhögnie kell... nem vesztette-e el a papírzacskót... Mire elérte a kanálist, s megállt a földült vetemény előtt, már különös nyugalom szállta meg. Igen, gondolta, igen, az angyalok látják ezt, és értik. Nézte a szétmálló földet az ágyás körül, megkötötte a fűzöt, begombolta a kardigánt, lábával megpróbálta betemetni az üreget. Megállt, abbahagyta. Oldalt fordult, s megpillantotta Micur kinyújtóztott tetemét. Szőre beitta a vizet, szemei üvegesen bámultak a semmibe, hasa furcsán megereszkedett. „Jössz velem.” — mondta csendesen, s felemelte a sárból. Magához ölelte, s megfontoltan, határozottan elindult. Egy darabig a kanális mentén haladt, majd elfordult a Kerekes tanya előtt, s elérte a kanyargós pósteleki-dűlőt, mely átszelte a köves utat, aztán már nyílegyenesen vezetett a Weinkheim-kastély romjai felé. Igyekezett úgy lépni, hogy a bakancs belső kérge minél kevésbé dörzsölje a sarkát, mert tudta, hosszú út áll még előtte: mire felkel a nap, a Weinkheim-kastélyban kell lennie. „Igen — mondta halkán maga elé — az angyalok látják ezt, és értik.” Békességet érzett önmagában, s körülötte még a fák, az út, az eső, az éjszaka is — valamennyien nyugalmat árasztottak. „Minden jó, ami történik.” Nézte az út két oldalán menetelő kopasz akácfákat, érezte a sár különös, fojtogató szagát, és tévedhetetlenül tudta, hogy helyesen és pontosan cselekszik. Most már látta, hogyan függenek össze a dolgok; úgy érezte, az elmúlt nap eseményei már nem véletlenül és esetlegesen kapcsolódnak össze, mert közöttük az úrt kimondhatatlanul szép értelem hidalja át. Azt is tudta, hogy nincs egyedül, hiszen minden — apja, anyja, nővére, Sanyi, ezek az akácfák, ez a sáros út, ez az ég, ez az éjszaka — függ tőle, mint ahogyan ő is szinte csüng mindenben. „Micsoda ellenfél lenne belőlem? Így csak az útjában vagyok.” Magához szorította Micurt, felnézett a mozdulatlan égre, aztán gyorsan megállt. „Ó nagyon erős. Majd onnan segítem.” Keleten lassan pirkadt már. S mire a felkelő nap első sugarai elérték a Weinkheim-kastély romos falait, s a réseken és a tátongó hatalmas ablaknyílásokon beáramlottak a kiégett, gyomos szobákba, Estike már mindent előkészített. Jobb oldalára Micurt fektette, s miután testvériesen megfelelezte a tartalmát, a papírzacskót a baljára rakta, egy korhadt deszkadarabra, mert biztos akart lenni abban, hogy Sanyi figyelmét majd nem kerüli el. Ő maga középre feküdt, lábait kényelmesen kinyújtóztatta, kifésülte homlokából a haját, hüvelykujját a szájába vette, s lehunyta a szemét. Nem volt oka nyugtalanságra. Tudta jól, hogy angyalai már elindultak érte.

(Folytatás a 14. oldalról.)

Mit csinálsz? — kérdezi. Gyorsan elmondom, s odanyújtom neki az eredeti levelet, majd miután kiröhögte magát — ismeri a klientúrát —, beletúr a már elkészült kézírathalomba. Néha felvicsít. Aztán pénzt ad, régebbi adósságát rendezi.

— Hálás téma, mi? — vigyorog mentében. Ma nem sakkozunk. Barátom felesége a kislfiával a város másik végén lakik, ő ebben a végében, szüleivel. Nap mint nap meglátogatja őket. Hetente kétszer — rettentő magányában — lerészegedik, egy utat ismerve hazatalál, mint a szódásló.

Azt mondja, ő nem alkoholista, ha meg is issza a napi liter vörösborát.

— Ha akarom, egy hónapig, egy esztendeig nem iszom! De mi nekem akarjam?

„Félek ettől a hajótól, mondja Primrose, a háború alatt mosógépgyárosok dobták össze.”

M. Lowry

A Hegedűsben ebédek. Talponálló, olcsó. A maguk éledgelő, sehová sem tartozó figurák étkeznek itt. Még nincs fél tizenkettő, de már vagyunk. Korombéliek, idősebbek.

Mielőtt hozzálátnék tojásostésztahoz, alacsony srác koppantja le tálcáját.

— Megengeded, hogy ideálljak? — kérdezi.

— Persze — bólintom. — Nem egyszemélyes egy ilyen könyöklő...

Egy vállalati villanyszerelő naplójából

22-én délutános műszakba mentem. A műhelyben találkoztam munkatársammal és a nappalos ügyeletekkel.

— Mi ez a monoton csattogás? — kérdezte Géza bácsi.

— Toldószinten a négyes kohó sátorventillátorja — mondta Pista bácsi.

Később felmentünk megnézni, hogy mi van vele. A motorban szétesett a csapágysörézet tartó kosár, a golyók egyenetlenül szaladgáltak; a forgórészt a kuplung tartotta valamennyire. A művezetőhöz mentünk, hogy le kéne cserélni a motort, majd ezután a raktárba, ahol találtunk belőle egy olyan tartalékot, ami előzőleg a jelenleg lebontás alatt álló filterben forgott és a motordeklíjén két helyen újnyi hosszúságú és vastagságú hegesztővel újított lyuk tátongott. Ilyen állapotban először is a műhelybe vittük ki próbálni, hogy üzemképes-e egyáltalán. Ki próbáltuk és jónak bizonyult. A művezető ezek után azt mondta, hogy nem tud lakatosot adni, aki szétkuplungol, pedig említettük neki, hogy így le fog égni a motor (ami másnap nyolc órákor meg is történt), körülbelül 6000 forintért tekercseljük újra, s ezt a munkát egy másik cég végzi el rajta.

Az „új” motort a helyszínre vittük, a lakatosoknak. Másnap délelőttös voltam. Az az új motor megmaradt nekünk, mivel az éjszakai villanyszerelő nem kötötte be!

Az előző motor kapcsolódeklíje csavarokkal együtt le volt szakadva, amiből arra következtettünk, hogy a lakatosok egyszerűen lelökték a motorállványról. Elvittük a műhelybe, majd másnap kocsi-ra raktuk a raktárnál, hogy elszállíthassák tekercseltetni.

(Dátum nélkül)

N. Józsi tegnap elmondta, hogy csapolófej már a múlt héten, csütörtökön se volt. Szóltak a raktárban, hogy hozatni kellene, a raktár levelet írt a szállításnak, hogy kocsi kellene, a szállítás válaszlát levélben, hogy nem tud adni addig, amíg x alkatrészt nem hozat a raktár. Ez péntek este volt.

Hétfőn meghozatta a raktár a kívánt alkatrészt, de azt még szerdáig sem szállították ki. A kérdésre, hogy miért nem, azt fe-

lmeszem a srácot. Vasárnaponként a matinén meg a pályán szoktam találkozni vele. Egy öt-hat év körüli fia van.

— Ne igyunk valamit? — kérdezi. Nyilván ismer ő is.

— Aperitifnek — mondom. — De igyunk. Jó ötlet.

Ebéd után átmegyünk a Fogaskerékbe. Egész idő alatt nagy pénzt jelentő újításáról beszél. Délutános, van még ideje, nekem meg csak időm van, meg a fülem, hogy figyeljek rá.

— Nem tudod, az újítási díjból is levonják a gyerektartást? — kérdezi. — Kár lenne. Volt feleségem a bikájára költi az egész pénzt.

Iszunk még egy sört, aztán indul a helyijárat, nézem a hátát. Kemény kis ember. Igaz, hogy albrélet, igaz, hogy három műszak és hogy még nem szokott bele új életébe, nem is igen hiszi el, hogy kipenderítették és csak egy év telt el azóta, mégis kemény kis ember.

Becsukódik mögötte a helyijárat ajtaja, majd két kilométerrel később kinyílik előtte, leszáll, kinyílik a gyárkapu, bemegy, kinyitja öltözőszekrénye bádogg ajtaját, átvedlík munkásba, eltölti az időt, megint átvedlík, helyijáratra száll, onnan le, közel az albréletéhez, kinyitja a kaput, majd külön bejáratú szobájának ajtaját, majd az ágyneműtartót, megágyaz.

Az ágynemű hűvös, belefekszik. Feleségére gondol, és felesége bikájára, akire az asszony elkölti a gyerektartást. Aztán elalszik. Kemény kis ember. Kemény kis újító. Kemény kis tartalékos a földalatti hadtest behívójára várva.

Onagy Zoltán

lelte a szállításvezető, hogy még papíron nem jelezték neki az anyag megérkezését a raktárból.

A csapolófej vajon mikorra ér ide?

(Július 8.)

A IV-es kohó néhány hete üzemel csupán, s ez alatt a konzolokat tartó bakelit sorban leégett a trafórol — örvényáram következtében. Jelenleg a fázisokat a betonfal tartja. Ma az áramváltónál volt egy kis zúr: a sorkapocs lazulása miatt lángra lobbant, amely aztán szép szürke füstöt eregetve elillant.

Szintén mai esemény — igaz, a szálak a tegnaphoz kötik —, hogy B.-t, a vizesek főnökét hajnali öt órákor behívták csőtörés miatt. Ő kijelentette, hogy a hibát nem lehet kijavítani, mivel az egy nagyméretű fém alatt fungál, amit kézi erővel lehetetlen eltávolítani. A szelei fővezetékben volt a törés, így az ügyeletes szivattyúházi dolgozónak meghagyta, hogy fürdés idejére nyissa meg a csapot, hadd folyjon a víz, amerre akar, csak írja le az órát.

Abban bízott, hogy így a fürdőig eljuthat a víz. Ez nem történt meg; a dolgozók fürdés nélkül, füstösen, grafitporosan, olajosan voltak kénytelenek hazamenni. A következő műszak csak nagy rábeszélések árán volt hajlandó felvenni a munkát, de megígérték, ha fájrontra nem indul meg a víz, holnap feléje se néznek a gyárnak.

V., az üzemvezető megijedt és reggel hétkor engem szalajtott ki az energiasztály vezetőjéhez egy levéllel.

Felcsöngettem lakásán és átadtam az üzenetet, mire ő lesétált az egy szinttel lejjebb lakó B.-hoz. B. elmondta azt, amit tudott és megnyugtatta, hogy telefonon beszél V.-val.

Az üzemben a hangulat tovább romlott. N., a csoportvezető jött, hogy adjunk neki gipszet, mert a csőtörés csak kb. harminc centiméterre van a talaj felszíne alatt és a víz a törés környékéről már magától elhordta a földet.

B., dél felé egy félórára mégiscsak előkerült. Mosolyogva átadta a munkát a vízmű két emberének, majd eltűnt. A vízművesek egy-egy, másfél méteres szakaszt levágtak a törés két oldaláról, majd órákig álldólgáltak csőhiány miatt. Végül valahonnan előkerült a megfelelő cső is. Szemmel láthatóan nem nagy örömmel, de végül is leszabták a megfelelő méretet a toldáshoz.

Így műszak végére lett víz a fürdőben — igaz, csak hideg...

(Július 10.)

Hová tűnnek az izzók?

A kérdés régóta foglalkoztat, mivel az én műszakomban nagyritkán, ha kell egyet, vagy kettőt kicserélni. Ma végre rájöttem erre is.

Géza bácsi helyett K. Béla volt délután velem. Két óra után rögtön a laborba mentünk: visszaraktuk egy ventilátor biztosítékját. Miután végeztünk, a csoportvezetőnőnek adott egy izzót mérőpohárért cserébe. Később a raktár irodájában elpasszolta a zsebében dudorodó másik égőt is egy tollbetétért.

A nap folyamán bárhová mentünk — ahol tudtak adni valamit —, kitémte zsebeit izzókkal és a helyszínen lekenyerező gesztussal osztogatta.

Az egészben az a mulatságos, hogy ma az irodaházban is megfordultunk és távozáskor a talkaritonó énram támadt, mondván, ellop-tam egy tekerics vécepapírt.

Egyébként tegnap Géza bácsinak is majdnem sikerült bepöccentenie. Nem az volt a probléma, hogy a toldószinti darura nekem kellett felmászni, hiszen azt már megszoktam, hanem, hogy „bunkó módra” még rám is kiabált: „Készen vagy már, te lajhár?! Meddig várjak? Mozogj, mert ránk esteledik!”

Erre mit mondhat az ember? Káromkodik. Mert kinek van kedve lassan szősmötölni olyan füstben, hogy ha a kezét kinyújtja, nem látja az ujjait...? Persze, lenről kiabálni valamivel könnyebb.

(Július 13.)

E hó tizenkettedikétől érvénybe lépett az ötnapos munkahét. Ennek következménye az, hogy az irodistáknak, akik eddig negyedháromig dolgoztak, tíz perccel meghosszabbodik a munkaidejük. A villanyszerelőknél és más szakmunkásoknál, akik egy, illetve két műszakban dolgoznak — húsz perccel. A három műszakosoknak pedig, akik eddig négy nap után váltottak műszakot, most öt napot kell hetenként ledolgozniuk. A munkásbuszokat visszatartják, haza tehát senki sem menet előbb, hacsak nem helybeli lakos. Így húsz perccel minden dolgozó műszakja meghosszabbodik. Ritkán, de előfordul, hogy egy héten négy napot kell csak ledolgoznunk, ám az is előfordul, hogy hatot. Az általános öt nap talán nem is lenne rossz, ha szinte, majdnem minden szombat és vasárnap bele nem esné. Ráadásul a kohók mellett hatvan-hetven fokos melegben kisugárzásnak, füst-

nek és mindenféle ártalomnak kiszolgáltatott dolgozók átlagkeresete, nem haladja meg a 3300 forintot sem.

(Dátum nélkül)

Az üzem fizikai és szellemi dolgozóinak megoszlási aránya ötvenszázalékos. Itt jön az, hogy jó néhány olyan nevet ismerek, mint a haveromét, aki fizikai állományban van, de irodában dolgozik, a szállításnál, vagyis nem dolgozik. Saját bevallása szerint a hó elején és végén van munkája — négy hétből három kihasználatlanul telik el.

(Tavaly nyáron az üzemben, a Központi Bizottságtól volt lent egy fejes. Előző nap és aznap félgőzzel üzemelték a kohók, hogy ne legyen annyira meleg!)

(Augusztus 26.)

H.-nétől hallottam, az üzemi négyszögben szó esett arról, hogy a T.-i gyáregységet be kell zárni, mivel a várost nagymértékben szennyezte füstjével, de állítólag gazdasági szempontok is közrejátszanak az ügyben.

Az I.-es alapszervezeti titkár megorrolt a bizottsági titkárnőre, mivel az nem őt támogatta a huszoneezer forintos üzemi segély elosztásánál.

Hárman pályázták meg az összeget, ő és az öccse, akivel közös erőből ikerházat építenek — a ház eddig kilencszázezer forintban van, de még csak a falak felhúzásánál tartanak —, valamint egy cigányasszony, aki egy szoba-konyhás lakásban él négy gyerekével, s arra kéri a pénzt, hogy nagyobb tanácsai lakásba költözhessen.

H.-né, az utóbbit támogatta.

(Dátum nélkül)

Tizennyolc órakor jött egy kötőrő, hogy nem jó a rosta. Kimentünk a helyszínre. Kiderült, hogy már tizennégy órától áll, s mindössze a biztosítékot kellett cserélni.

Tizenhét óra körül falálkoztam a kötőrőkkel a metallacsarnok mellett, ahol szemmel láthatóan csak térferegtek.

Augusztus harmadikán kezdték meg a négyes kohó átépítését, amit negyven napra terveztek. Már majdnem két hónapnál tartunk és a befejezés még mindig sehol.

Az új kohó lengyel gyártmány.

(Szeptember 20.)

Ötödiktől hetedikéig szabadságot igényeltem, elsején szóban — mivel folyamatos műszakban dolgozok. Az üzemvezető elutasított azzal az indokkal, hogy „most ő kinek mondja, hogy jöjjön be helyettem hét végén”. Másodikán „írásba fektettem” a szabadságigénylést, amit szóban szintén elutasított. Erre kijelentettem, hogy csak akkor fogadom el azt, ha papírra írja, hogy „elutasítva”. Abban az esetben viszont kénytelen leszek a szakszervezethez fordulni, mivel a vállalati munkatörvénykönyv kimondja, hogy három nappal előbb jelzett szabadságigény esetén a vállalat köteles gondoskodni a helyettesítésről.

Géza bácsinak is megemlítettem az ügyet, mire ő eléggé kifakadt és nevetségesnek nevezte a hétszentséget. Az üzemi demokráciáról meg az volt a véleménye, hogy többet beszélnek róla, mint amennyit tesznek érte. Kis idő múlva aztán szódebikarbónát kellett bevennie, mivel fájni kezdett a gyomra. Később még elmesélte, hogy a tanácselnöki pozíciójáról is éppen ezért kellett lemondania, mert minden kis izgalom ilyen következményekkel járt.

Engesztelésül a majorszigetet (a műhely közepén levő villamoskacathalmazt) többekévébé megsemmisítettem reggelig...

(Dátum nélkül)

Ma volt az ifjúsági parlament. Az elnök köszöntötte a megjelenteket, majd felkérte az

igazgatót, hogy olvassa fel a beszámolót. Miután ez megtörtént, az elnök szünetet rendelt el; ezalatt mindenki elfogyaszthatott két szendvicset és egy üdítőt.

Elsőként a KISZ-bizottsági titkár(nő) szólt fel, aki beszédében „a XII. kongresszus határozatainak vállalati szinten való érvényesítéséről” beszélt, majd a fiatal műszakiak tanácsának eddigi sikertelen beindítására tett újból javaslatot. A vállalat vezetését kérte, hogy konkrét feladatokban határozza meg a KISZ vállalaton belüli tevékenységét. Erősíteni kell a KISZ iránti bizalmat. Meg kell fogalmazni a problémákat, és közös erővel kell keresni a megoldást, szorgalmazni a vállalattal közös megmozdulásokat. Kevesebb, de jobb szabadidős-programot, KISZ-megmozdulást stb.

A beszámolót a KISZ elfogadta és az 1982-84-es intézkedési tervhez a fent említett javaslatokat csatolta.

Ezután felszólalt az üzemi szakszervezeti titkár. Részletezte a vállalati szakszervezet, a szakmunkás-utánpótlás helyzetét, s mindezekhez a szociális feltételek biztosítását ja-

vasolta. Szólt továbbá a házon belüli továbbtanulás lehetőségéről, az ehhez kapcsolódó juttatásokról, valamint a nem kampányszerű ifjúságpolitikát szorgalmazta. Hiányolta a törvények és határozatok végrehajtását.

Az I-es KISZ-alapszervezet titkára a vállalatnál dolgozó fiatalok problémáiról beszélt. Elfigyelte, hogy a lakatosoknál például a fiatal dolgozók állandóan bent bujkálnak a kohókban, míg az idősebb szakik kint üldögélnék a jó levegőn és beszélgetnek. Nagyrítván, ha a főnökük feljön, ők is a fiatalok mellé ugranak és úgy tesznek, mintha ki tudja, milyen nagy munkában volnának. Fiatal társaikat —, ha szólnak — azzal intik le, hogy ők már megmutatták, most őrajtuk a sor. Ráadásul a munka elosztása egyáltalán nincs arányban a bérek elosztásával. Csodálkoznak, hogy a fiatalok nem maradnak hosszú ideig az üzemnél...?

Tmk-esztergályos, KISZ-bizottsági tag: „Az ember őszintén nem mondhatja el a véleményét, mert ez azzal a következménnyel jár, hogy hosszú ideig kimarad a bérfejlesztésből”.

Autószerelő, leendő II-es alapszervezeti titkár: A Március 15-e brigádról beszélt, s annak jó munkájáról. Megtiszteltetésnek érzi, hogy befogadták. Előző vállalatánál csak az volt a dolga, hogy focizzon, a szakmáját egyáltalán nem ismerte. Elmondta, hogy itt az „öregek” példamutatóan dolgoznak, lehet tőlük tanulni.

Új, alig kéthetes párttitkár: Először egyértelműen az intézkedési tervvel, s hangsúlyozta, hogy azt kedvező alapnak tekinti az elkövetkező évekre. Majd kiemelte a gazdasági, politikai építőmunka jó feltételeit az üzemenél. „Reális képet kell alkotnunk — mondta — a fiatalokról, és védeni kell őket szélsőséges nézetektől.” Továbbá beszélt a vállalat gazdasági helyzetéről, a gazdasági feladatok végrehajtásában való részvételéről. A végzett munka elismerésével folytatta, s kijelentette: a többség becsülettel végzi munkáját, de egyes személyek hátráltatják. Bérézés tekintetében javasolta a korosztályok közötti megkülönböztetés eltörlését, mondván, a bér függvénye legyen a teljesítmény. A KISZ-ről elmondta, hogy annak rossz kapcsolata van a szakszervezettel, s hibájául az érdekképviseletnek „nem megfelelő gyakorlását” emelte ki.

Végül az igazgató értékelte a hozzászólókat, majd a szakmai utánpótlás problémájáról, a köztudat formálásáról (stb.) beszélt.

Az elnök szerint az 1978-as parlament — a résztvevők és hozzászólások arányát tekintve — a jelenleginél sikeresebbnek mondható.

(Szeptember 28.)

A filter lebontását megkezdték, mivel a füstleválasztó nem vált be. Felépítését egy belga, egy francia és egy csehszlovák cég pályázta meg; a belga cég azt ajánlotta, hogy nyolcvanmillió forint értékű valutáért felépíti a füstleválasztót, és ha az nem válik be, a saját költségén lebontatja. Az üzemenek nem volt megfelelő értékű valutafedezete, nem tudta tehát elfogadni az ajánlatot, így a csehek építhettek szintén nyolcvanmillióért, de az összeget rubelben kapják. Kéthónapos üzemeltetés után le kellett állítani a filtert, mivel az üzem „fűsthozama” csöppet sem csökkent. A gyár pert indított a csehek ellen. A pert az utóbbiak nyerték.

(Dátum nélkül)

Munkatársaim a hajamra pályáznak; néhanyan meg szeretnének nyírni. Csak arra várnak, hogy egyszer éjszakás műszakban elaludjak...

Szepesi József

Salgóbánya '82

Az út szélén fagyott sárral keveredett, jeges hókupacok. A február végét meghazudoló, metszően hideg szél zörgeti a dermedt gesztenyefák ágait. Nem kifejezetten sétálgatásra csábító az idő, de szorosabbra tekert sállal, behúzott kálappal azért ki lehet bírni. A nyáron dús lombok alatt megbúvó település képe most nem mondható idillikusnak.

A KISZ-tábor felé vezető utat övező erdőszél elsárgult bozótja nem rejti el az eldobált pléhdarabokat, sparheltlábat, építési törmelket. A szemégyűjtő vastartály felcsapott ajtajával üresen árválkodik, a mellette domboruló szeméthalom porát akadály nélkül ragadja magával a szél. A partoldalon amolyan bányászosan összeácsolt verem küzd az enyészettel, dűledezik, omladozik. Valaha gazdája veritékkel beszájzott élelmét véde a nyári hőségtől, a tél fagától. A bányászkolóniák képéhez úgy hozzátartoznak ezek a pincék, mint falusi udvarhoz a gémeskút.

Pár lépéssel arrébb, valami vasfedelű aknából, szitkozódó asszonyhang hallik fel, majd kikászálódik lilára dermedt kezű gazdája is:

— Verné meg az isten, aki ilyen munkát végez. Egész télen ezt csinálom. Itt kell elzárnom a vizet, másképp szétfagy az udvaron a csap, amit tavaly csinált az ingatlan. A főelzárót, ahelyett, hogy a földbe süllyesztették volna, kívülre szerelték, mindig elfagy az egész.

Megyünk lefelé a meredek oldalba épített betonlépcsőn. A hófoltok között tyúkok kapirgálnak a szemétkövek között. Rogyadozó ólak közötti eljegesedett ösvényen óvakodunk a régi kolóniaépület udvarára. A csúszásra figyelmeztető intelem mellett talán egy kis hamu sem ártana ennek a jeges lejtőnek.

Az udvaron az alkalmi segítőtársak: egy asztmától fulladozó nyugdíjas és egy fiatalember. Éppen befejezték a munkát, mára sikerült vizet nyerni. Amíg tart a fagy, naponként kezdődik minden előről.

— Be kéne talán szalmafonattal burkolni?!
— Megette a fene az egészet. Nem segít minket a tanács, pláne amióta a városhoz csaptak. Leszerelték még azt a villanyt is, ami azelőtt legalább idevilágított. Most meg csak botorkálunk.

Még elkísér egy pár métert. elindít a jobbik úton. Köszönés közben majd hanyatt végződök.

— Mondtuk már százszor, hogy erre is járjon a hókotró, de beszélhet az ember. — Hallul mögöttem lassan párával kísért hangja. A rozoga ólak, kalibák tetején mindenütt vastag hóréteg terpszkedik. Három-négy család otthona ez a zord hegyoldal. Már régen arrébb költözhetek volna, de ragaszkodnak hozzá, itt éltek le életük javát. A lakbér havonta hat forint.

*

— Ide pöfögött be azelőtt a fogaskerekű kisvasút — világosít fel alkalmi kísérem. Az üttört-kopott kerítéssel körülvett park szélén egy téglalabrákos kis épület: ez volt a végállomás. Arrébb az évek óta használatlan strand medencéje fagyoskodik a téli délutánon. Egy hatalmas betonaknából víz zuhogásának zaja üti meg a fülemet.

— Nem szennyvízakra ez kérem, olyan nincs nálunk. Kristálytisza bányavíz ömlik itt évek óta a vakvilágba. Azelőtt egy része legalább a strand medencéjébe került.

Néznék a víz nyomába, de csak egy szakadékos mély árok tátong előttem, s pereme szeméttel jócskán feltöltve. Távobabb alattunk Zagyvafő, jobbra a Boszorkánykő (vagy ahogy itt mondják: Kis Salgó), fenyvesek zöld foltjai mindenütt a kopár lombjavesztett erdők között. A völgyet megüli a vasötvözetgyár szürke füstje, de felette kiemelkednek a távoli hegyek csúcsai. Megkapó panoráma — vegyes érzelmeket keltve.

— Amott lejjebb, a Kis Salgó felé is van még néhány ház, szép nagy kertekkel. Lakják is még, de inkább csak nyáron. Ilyenkor, pláne este, nem gyerekjáték ezen az úttalan úton odajutni. Van, aki megvette a részét, a többi az ingatlané. Azóta is vitatkoznak, ki járt rosszabbul.

Mellettünk öntöttvas nyomólkút. Kíváncsiságból megnyomom, meg se nyikkan. A tél beállta óta nem sok víz csuroghatott belőle. Csakúgy, mint a telepen levő jó néhány társából. Hogy egyből kent merre folya el...? Így legalább nem nyílik a „közmuólló”, ahogyan hivatalosan nevezik a vezetékes vízellátás és csatornázatlanság közti aránytalanságot.

*

Kolóniasor. A házak egy része, ahogy annak idején megépítették. Néhányat közülük felújítottak, az ablakok nagyobbak lettek, garázs is került az udvarba. Egyébent kiskert, nyárlikonyha, baromfiólak. A gyümölcsfákon madáretetők — feketerigókkal, pinyekkel, verebekkel. A régi kerítések falécek-

ből, helyenként foghíjasok, az újak betonoszloposak, dróthálások, legtöbbjét felül szögdrót zárja. A pléh háztetők jól állják a havat, Szlovákiában az új épületeket is ezzel fedik a hegyvidékeken. Zöldek patinájukkal belesimulnak a tájba. De kékre, rózsaszínre festve, vagy rozsdásan, lyukacsosan: hát nem a legszebb látvány!

Azt mondják a rendbe hozott házak lakói, nem cserélnének a városiakkal. Csakhát egy kicsit jobb lehetne az úttest, a járda, no meg az utcában szétfolyó szennyvíz bűzétől megszabadulhatnának!

A közelmúltban egy építészeti folyóiratban olvastam — és képeken láttam —, hogyan újítják fel Finnországban, Hollandiában a régi munkáskolóniákat. Már amelyik arra érdemes. Gazdaságosnak tartják — és nem éppen csúnya látvány! Ha az ember végignéz egyik-másik salgói kolóniasoron, az az érzése, talán ebben is lenne fantázia. A rendbe hozott házak példája már bizonyítja. És talán Hollókő is. Élő kolóniasorok? Üdülőtalu?

*

A telep körül hétvégi házak sorakoznak. Fából, kőből, kicsik, nagyok, lapos és „alpesi” tetősök (az Alpokban ilyen sehol sem látni). Egy dologban hasonlítanak egymáshoz: mind az utóbbi tíz évben épült. Gazdáik jól érzik itt magukat. Megmunkált kertek, gyümölcsösök árulkodnak a kikapcsolódást jelentő szorgos munkáról. Az év jó részében üresen állnak. Vendégfogadásra nem alkalmasak — többek között a közművesítettség híján. A kerítések masszívak, változatosak, aszerint, ki milyen bontott anyagot tudott szerezni. A kapukon belül rend, azon túl meg már az erdészet, vagy a tanács illetékességére lehet hivatkozni. A telepiekkel a kapcsolat? Hát csak úgy megvannak egymás mellett. Legyen mindenkinek a saját baja a gondja.

A futballpálya az ottmaradt kapufákról ismerhető fel: a vadrózsa és kőkenyebokrok lassan visszahódítják a természetnek. Üdülés és sportolás, társas kikapcsolódás? Ismerősen hangzó, itt mégis üresen csengő szókapsolatok.

— Lebontották még a kuglizót is, pedig a telepiek ragaszkodtak hozzá. Talán valakinek jól jött az a kis faanyag.

*

Este találkozás a város vezetőivel a kultúrházban. A telep lakosságának összetételét tükrözően idős emberek vannak túlsúlyban. A városközpontba költözött Gyermekek és Ifjúságvédő Intézet hátrahagyott épületeinek sorsa az érdeklődés középpontjában. Az idősök a vele együtt megszűnt kedvezményes étkezést sajnálják, a fiatalabbak az ő társadalmi munkájukkal épült ház sorsáért aggódnak. Az elképzelések még nem kikovácsoltak, de az érintettek abban egységesek: ne álljanak sokáig üresen és a döntés előtt őket is kérdezzék meg.

A kenyér-, a tej-, a zöldségellátás, a helyben foglalkoztatás lehetősége, olcsóbb buszbérlet a nyugdíjasoknak: mind feljegyzendő kérdések.

*

A bányatelep él, megújulásban vajúdik. Az egyik végén üttörőtábor, a másik végében az ország egyik legkorszerűbben megépített KISZ-tábora, fedett uszodával, tornateremmel, kultúrteremmel — és sok-sok fiatalal. — Higgye el, ebből nekünk semmi hasznunk sincs. A belépés a salgóiaknak tilos. Az üttörőknek is. Akár a moziról, akár a tornateremről, vagy uszodáról van szó!

A vajúdságot avatott kézzel, átgondolt, összehangolt tervezéssel, az értékek megóvásának, átmentésének és közös kihasználásának jegyében szüléssé kellene segíteni.

Fancsik János

HAGYOMÁNY

Nógrádi boszorkánypercek

Vannak az emberi társadalom fejlődéstörténetében olyan szociális jelenségek, amelyek embertelensége és érthetlensége századok múltával meghökken, de egyúttal megismerésre is sarkall. A kanibalizmus, az emberáldozatok, a boszorkányétekek, a kirakatpercek esetei olyan társadalmi jelenségek, amelyekben az egyén az adott hit- és eszmévilágú, tudásszintű társadalom áldozatává válik, aminek eredménye a közösség megnyugvása, biztonságérzetének növekedése. A középkorban és az újkor elején a boszorkánypercek hulláma öntötte el Európa országait. Hacsak harmadfélszáz évet megyünk is vissza az időben, azt tapasztaljuk, hogy ha egy-egy közösségen belül valakire a boszorkányságnak a gyanúja esett, akkor annak (de még családjának is) attól a pillanattól fogva üldözöttségekkel, meghurcoltatásokkal, megkínzattal és gyakran a máglyahalállal kellett szembéznie. S mindenképpen számolnia kellett azzal, hogy a társadalom kiközösíti, ha életét meg is hagyja. Így volt ez egész Európában, elsősorban Nyugat-Európában, szerinte Magyarországon és megyékben is. Bizonyítják azok a törvénytörési, egyházi, úriszéki jegyzőkönyvek, amelyek ránkmaradtak, megőrizve elődeink boszorkányperceit.

Századok múltával az emberi elme, tudással felvértezve, újra felfedezte a boszorkányokat és pereiket. A dokumentumok értékes forrásai lettek a néprajznak, művelődéstörténetnek, nyelvészetnek, jogtörténetnek, de még a pszichológiának és az orvostudománynak is. Már a századelőn megindult a gyűjtésük. Komáromy Andor kísérte meg először Magyarország boszorkányperceit összegyűjteni, azonban munkáját az első világháború megszakította. Utána csupán szórványosan jelentek meg gyűjtemények e perekből. Újabb Schramm Ferenc tette közzé, mintegy Komáromy könyvének folytatásaként, a magyarországi boszorkányperceket, amelyek között Nógrád megyeiek is vannak. Azonban levéltáraink, múltunk gazdag tárházai, mindig rejtenek a böngésző-kutató ember számára új felfedeznivalót. Így áll a dolog a boszorkánypercekkel is.

Milyen jellemzői voltak egy megyebeli boszorkánynak? A válasz előtt az európai boszorkányfogalmat, valamint a pogány magyar hitvilágot érdemes kevés szóban bemutatni. Boszorkányokat az ókorban is ismertek, s talán azóta, hogy az embernek ismerete és fantáziája lett. Az első kevés volt a környező világ és a vele történő események megmagyarázásához, a másik segített, amennyiben a magyarázatot a fantasztikumban találta meg. Európai boszorkányokká a pogány hit makacs gyakorlóit váltak. Főleg nők, akiknek ősi szertartásai egyre érthetlenebbeknek, titokzatosabbaknak tűnhettek az új hit, a kereszténység szemében. Legfőbb jellemzői voltak: szövetség az ördöggel, részvétel a boszorkányszombaton, seprűn repülés, boszorkányjegy (anyajegy) megléte, paráználkodás az ördöggel, a boszorkánybalzsam összeállításának ismerete. Üldözésük Európában, főleg Nyugat-Európában az 1484-es pápai bulla után hatalmas méretűvé duzzadt. Egész falvak hamvadtak el a máglyák tüzeiben az intézményesített boszorkányüldözés „eredményeként”.

Honfoglaló őseink gazdag hitvilággal érkeztek új hazájukba, a Kárpát-medencébe. Hitük természetfeletti erővel sámanok, táltosok, boszorkányok voltak kapcsolatban. Mivel a természeti jelenségeknek kellő ismeret híján a természetes magyarázatát nem tudták adni, ezeket a természet törvényein felül álló szellemek jó vagy rossz akaratával hozták összefüggésbe. E szellemekkel szertartások, révülések, imák által jutott kapcsolatba a sáman, táltos, vagy a boszorkány. A magyarság megkeresztelkedésével nemcsak új rítusokhoz, új imákhoz, új szertartásokhoz kellett alkalmazkodniuk a pogány hitű magyaroknak, de új babonákhoz is. A régi viszont nem tűnt el teljesen, hanem beleolvadt az új, a győztes hitvilágba. Ebből a szempontból figyelemre méltóak Szent István és Kálmán király törvényei: mindkét királyunk külön rendelkezett a keresztény nyugat-európai értelemben vett boszorkányokról és külön a bűbájosokról, ördöngösökről, a pogány hit gyakorlóiról.

Ezek után a feltett kérdésre visszatérve azt válaszolhatjuk: megyénk boszorkányai inkább vajásokok, bűbájosok, ördöngösök, látók, nézők, varázslók, garabonciások, vagyis az elpusztult pogány hitvilágunk táltosainak, sámanjainak elkorcsosult utódai voltak, akiknél alig lehet fedezni az Európában általános, előbb felsorolt jellemzőket. (A továbbiakban tehát a boszorkány szót a fenti értelemben használom.) Jó vagy rossz cselekedeteik a mindennapi élet tárgyait tették hasznavehetetlenné, vagy tették átlagosnál nagyobb hasznú hajtóvá. Hatalmukkal „képesek voltak” végtagokat kitekerni, megszorítani, általában megbetegíteni, gyermeket éjjel földhöz csapni, kísérteni állattá változtatni, főként fekete macskává, tehének tejét véressé tenni vagy elapasztani, férjhezmenést megakadályozni, vagy

épp ellenkezőleg segíteni, elvesztett állatot megtalálni, tolvaj embert kinyilatkoztatni. Szinte valamennyi boszorkány kitűnt azzal, hogy sokkal több teje-vaja volt, mint szomszédainak.

Cselekedeteik indítókai az egykorúak tanúvallomása szerint vagy az volt, hogy valaki megtagadta valamely kérésüket (ilyenkor aztán bosszút álltak), vagy valaki megkérte őket, segítsen gondjába megoldásában. Idézet az első esetre egy 1714-es perből, amelyet a Patakon lakó Zsiga Örsze ellen indítottak, s amely során az egyik tanú szerint így bosszulta meg a kérés megtagadását az említett Zsiga Örsze: „Ez előtt egy esztendővel Zsiga Örsze hitta a fatenset (tanút) magával kendert áztatni, aki hogy el nem ment véle, következő éccak a pitvarban az ágyon, azhol csak maga hált, Zsiga Örsze képeben megszorítván kegyetlenül kínzotta és csigázta, mondván; miért nem jöttél ennekem kendert áztatni? Mely csigázás miatt egész karácsonyig fel nem vehette magát”. Egy másik eset 1718-ból Herédéről, Molnár Kata peréből. A gazda nem akarta tovább megtűrni a házánál a csordás feleségét, aki a tanú vallomása szerint ily szókra fakadt, s nagy kárt is okozott a gazdának: „No, úgymond, nem akarnak itt szenvedni. De elhigyék azt, hogy Csordás György felesége két tehenit sem jűjt egy icce vaját. S nem tudják még azt, kinek mit cselekedhetek én. Amint is csakhamar ezen fatensnek (tanúnak) egy salva venia (engedelemmel legyen mondva) kablája (kocája) hetedmagával hirtelen megdöglött és elveszett. Hasonlóképpen egy nyári borjúja is ugyanazon a héten, amely nap megbetegedett, azon éjjel elveszett. Abszolút rajta semmi tályog sem obserlátott (figyeltetett) meg. Hallott ezen fatens olyat is, hogy inter caetera (egyebek közt) azt mondta volna azon megnevezett aszszony: ha én akarnám, az én uram meghalna, én pedig egy óráig sem lennék özvegy”.

A nagykürtösi molnár, aki látó hírében állt, így fenyegetőzött: „Jöjjön akarki is az én kertemben és próbálja meg, csak egy foghagymát szakajcsón és meglátja mi történik rajta”. A herédi vádlottról pedig azt vallották a tanúk, hogy „elég szer fenyegette a herédi leányokat közönségesen azzal, hogy bizony férjhez nem mennek, gyermekeket pedig fogtok szülni, így megcselekszem nékik”.

Tetteik másik indítókai (valaki megkérte, hogy mint látó segítsen elvesztett állatát megkeresni, a tolvajt „kinyilatkoztatni”) példa az az 1714-es per, amelyben a vádlott Kopa Mihály, az előbb említett nagykürtösi molnár volt. Az anya miután a fia méheit meglópták, elment a molnárhoz, hogy megtudja a tolvajt. Közben a tolvaj fiatalember meghalt, betegeskedés után. Emiatt mentegőzik az anya eképpen: „Jóllehet ezen fatens maga járt a nagykürtösi molnárhoz, Kopa Mihályhoz, vevén magával az meglopott méhek sejtéből és morsalékjából, de mindazonáltal nem kérte arra, hogy valami halalos veszedelem érje a lopót, hanem csupán csak azt kívánta, hogy az tolvaj nyilatkoztassék ki”.

A boszorkányok körüli hiedelmek között a leggyakrabban a tehénnel kapcsolatos lelhető fel. S ez érthető, hiszen a falusi ember életét és létét a tehén hasznavehetetlensége, vagy hasznát hozó volta nagyban befolyásolta. A gazdag hiedelmvilágból olvassuk el Zsiga Örsze receptjét, amit a tanú vallomása alapján idézünk fel: „Zsiga Örszevel egy szálláson lakván látta, hogy egy fazék vizet hozott. Tudakozván Zsiga Örszét; hol jártál Öörzsik, hogy olyan lusta vagy? Arra felelt: arra tanítottak, hogy három pusztá kútból hozzak vizet és azt főzsem három telet torzsával együtt, s úgy adjam tehenemnek. Látta szemeivel, midőn Zsiga Örszének a tehene megellett, a borjút az ablakon vetette be a házba. Azután ismét kivitte az udvarra a vátót (vályú) hágdostata által, s meg által a borjával. Látta azt is, hogy mindennap adogált valamit tehenének a korszóbul”. Mit adott a korszóbul? A csordásné készítménye a falu bírójának vallomása szerint ez volt: „Hogy amidőn kiment volna maga maga kerti végiben imádkozni pünkösdi harmadnapján idején reggel, rájött Zsiga Örsze egy nagy fazékkal, hozván benne vizet és hangyaszombokot. Avval szállására ment Zsiga Örsze és kemencét befűtve főzte azon vizet. Azután elhozatta fatens ezen fazekat, más kisebbel, aki füstben fel volt függesztve. Abban is volt valami víz és fellyül rajta olyan volt, mint az vaj, olyan vastagon, mint az kés foka”.

Ha aztán valakit a naiv tudatlanság, az irigység vagy olyan ártatlan cselekedetek, mint gyökérásás, vajkészítés mesterségének jobb ismerete a boszorkányság gyanújába kevert, akkor hamarosan szembe került az egyházi, a világi, vagy a vegyes igazságszolgáltatással. Egyébként a hatóságok, legalábbis a világiak, nemigen kezdeményeztek pereket. Egy-egy ügy inkább a falu megnyugtására indult. Boszorkány jelenléte a faluban a babonás emberek szemében nagy veszedelemnek számított. Még jobban félték tőle, mint a hatóságoktól. A felbolydult falu csillapítására először a falu bírójának intette a boszorkányságot űző személyt, hogy hagyjon fel azzal, különben a vármegye gácsi tömlőcége viteti. Ha úgy tűnt, az ő szava nem használ, akkor valóban elvitték és a vármegye törvényszéke ítélkezett felette. Ez azonban nem ment egyhamar. Egy fél év is eltelt az ítéle-

tig. Ez idő alatt a szolgabíró felvette a jegyzőkönyvet a vádlott falujában, amit a tárgyaláson ismertettek együtt a kínvallatás és egyéb ártatlanságot bizonyító próbák során készült protokollumokkal (jegyzőkönyv). A tanúvallomások jegyzőkönyvét ilyen kérdőpontok alapján vették fel általában: „Mit tud, mit hallott, mit látott, Salgó Tarjánban lakos Vince Mihály felesége, Tót Anna micsoda életet élt és micsoda vétekben leledzett? Vallya meg! 2. Micsoda bűvölést, bájoslást tud hozzája? Avagy pedig micsoda boszorkányságot hallott életében iránta? Magyarázza meg! 3. Ki tud ebben a dologban jó tanúnak lenni?” A tárgyalás elején az ügyész ismertette a vádat és mindig súlyos büntetést kért, hivatkozva arra, hogy a vádlott tettei ellentmondanak „Isten és országunk törvényeinek”. A kért büntetés égetés volt, holott a Corpus Juris törvényei erről nem rendelkeznek. Ez megint csak az európai boszorkányüldözés hatásaként magyarázható. Szent István ugyanis eképpen hozott törvényt: „Ha valami boszorkány találkozik, vigyék a bírák törvénye szerint az egyház eleibe és bizzák a papra, hogy böjtöltesse és oktassa hitben; böjtölés után pedig menjen haza. Ha másodízben találják azon vétekben, alázza meg magát ismét böjttel; annakutána a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén homlokára, mellére és válla közé, menjem haza. Ha pedig harmadízben, adják bírák kezébe”. A bűbajosokról, ördögösökről külön rendelkezett: „Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét is adja, tanácsai végzésből vetettünk nagy rettentő tilalmat az ördögösöknek és bűbajosoknak: hogy senki bűbájjal, vagy ördögös tudománnyal egy embert is erejéből kiforgatni, vagy elveszteni ne merjen. De ha mégis ember, vagy asszonyember ennekutána illetően dologra vetelednék, adják annak kezébe, akit megrontott avagy rokonai kezébe, hogy tegyenek törvényt reá az ő akarójok szerint. Ha pedig jövendőmondók találtatnának, akik hamuban, s más effélékben meszterkednek, igazítsa meg őket a püspök ostorral”. Szent László csak

röviden így rendelkezett: „A lator asszonyok és boszorkányok úgy lakoljanak, amint a püspök jónak látja”. Kálmán király törvényei pedig eképpen szólnak: „Boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmi emlékezet ne legyen”; de : „A bűbajosokat a főesperes meg az ispán emberei keressék fel, s vigyék törvény eleibe”.

A megyei törvényszék által hozott ítéletek között nem lelmi nyomát, hogy égettek volna Nógrádban boszorkányt (bár az egyik vádlottal kapcsolatosan megjegyzik, hogy annak anyja is boszorkány volt, akit megégettek). Az 1695—1722. közötti ismert perekben már nem hoztak ilyen szigorú ítéletet: „Az producált (bemutatott) bizonyosságokból csak holmi paraszt gyanúságok jöven ki, minthogy valamely aggravens circumstantiák (terhelő körülmények) azokhoz nem járultanak, ezért az ellene kelt panaszokra nézve öt hónapi raboskodása elégséges büntetésnek ítéltetett lenni, tartozván mindazonáltal rezerválist (bizonyoságlevél) adni magáruul, elbocsájtatik. Molnár Kata saját keze + kereszt vonása”.

A történelmi Nógrád megye területéről 1695 és 1722 között tizenkét községből tizenhárom boszorkányról van tudomásunk jelenleg. Hét esetben csupán a vádlott nevét ismerjük. Nyilván sokkal több volt, de az eljárásról vagy nem vettek fel jegyzőkönyvet, vagy elkallódott az idők folyamán. A tizenkét község pedig a következő: Baglyasalja, Felsőpetény, Herencsény, Heréd, Horpács, Kosd, Nagyoroszi, Patak, Nagykürtös, Pálfalva, Salgótarján, Pinc. A nemek megoszlásának aránya is érdekes. A perbefogottak háromnegyede nő, egynegyede férfi.

Végül is a boszorkánypereknek Mária Terézia 1768-as, majd II. József rendeletei vetettek véget. Azonban boszorkányság vádjával a továbbiakban is fel-feljelentettek embereket a hatóságoknál. Ez még a XIX. század utolsó évtizedeiben is előfordult.

Hausel Sándor

KÖRKÉP

A cselekvési tér kérdése az utóbbi évek néhány történelmi regényében

Az utóbbi évek több tanulmánya megállapította már, hogy a hetvenes évek magyar irodalmában fölerősödött a történelmi érdeklődés, illetve az addig is fölbukkanó történelmi témák bonyolultabban, több valóságos elmentmondást tükrözve tértek vissza. Ennek a törekvésnek sok eredőjét kimutatták, de viszonylag kevés szó esett a legkézenfekvőbb okról: a regényíróknak olyan témára van szüksége, amely elbír egy egész epikai felépítményt. És az ilyen téma könnyebben kínálkozik a múlt eseménydús korszakaiban, mint a mai lassú fejlődés szakaszában. Ez a látszólag triviális tény is indokolhatja, hogy az utóbbi évek magyar regényterméséből Cseres Tibor *Parázna szobrok* című művének cselekménye a második bécsi döntést követő időkben kezdődik, az *En, Kossuth Lajos* cselekménye legtöbb szállal a 48-as szabadságharchoz kötődik, *Spiró György* *Az ikszekje* a napóleoni háborúk utáni Lengyelországba viszi az olvasót, *Simonffy András* *Kompország katonái* című kollázsregénye második világháborús témájú, *Moldova György* könyve, az *Elhúzódo szüzesség* pedig az ötvenes évek elejéről szól.

A történelmi regények elszaporodását azonban poétikai szempontok is motiválhatták. Cseres Tibor két regénye olyan szintézisként is értelmezhető, amelyben az író kísérletet tett a szociográfiai elemek fölhasználására a történelmi regényen belül. Az *En, Kossuth Lajos* az emlékezés alapszövevéből bontja ki a bonyolult történelmi folyamatokat, anélkül, hogy elhajlana a líraiság felé. Fiktív önéletrajz, amelyben a múltba tekintő politikus szólal meg, s igazsága megerősítésére statisztikai adatokat is fölhasznál. Viszonylag kicsi a fikció szerepe, nagyobb az életrajzisége, az esszéisztikus elemeké és a múltba ágyazott szociográfiáé. Sajátos, néhány tekintetben újszerű regénytípus jön így létre, amely azonban elválaszthatatlan a jelenkorral foglalkozó mai magyar művektől, hiszen ezek körében is egyre nagyobb a tényirodalom szerepe. Éppen ezért párhuzamot mutat e regény a világirodalom hasonló jelenségeivel is. A magyar irodalomban elsősorban *Móricz* az előd, aki — jellemző módon — nemcsak *A boldog ember*, hanem az *Erdély* írója is.

Egészséges szellemi életben a történelemtudomány és a történelmi témájú szépirodalom egyaránt megőrzi autonómiáját: egyik sem vállalja föl a másik alapvető feladatait, hanem kölcsönösen kiegészítik egymást. A *Parázna szobrok* kapcsán írja *Berkes Erzsébet*: „*Mig... egy haditörténeti dolgozat, forrásértékű emlékirat nem képes együtt látni neveltetés és jellem, katonai fegyelem és hadihelyzet interferenciáit — márpedig magyarok százezreinek sorsa dőlt el ezek következtében — addig Cseresnek a regényfölvételben módja nyílt, mégpedig nagyszerű megoldásban, mindezekre*”. (ES 1982. május 14.) Ezt a törekvést közelebbről is körülhatárolja Cseres Tibor egy nyilatkozatában: „*Fogyatkozó nemzedékem magános tagjaként azt vallom még: munkámnak legyen társadalmi, sőt nemzeti funkciója, feladata, s még azt is igénylem, hogy ezt a minőségemet irodalmi, esztétikai értéknek is mérlegelje az olvasó. S mindezt valamiképp úgy, hogy a*

magunk, s fiaink generációja azonosulni tudjon a közösnek elfogadott vergődéssel... Divatosság szóval: egymásra találjunk a közös identitásban.”

(*Új Tükör* 1982. ápr. 25.)

A *Parázna szobrok* és *Simonffy* regénye a mai magyar társadalomnak egy különleges csoportját, a volt hortysta tisztakat vonja vizsgálódás körébe. Alapvető kérdésük: a folytonosan változó társadalmi körülményekhez hogyan tud alkalmazkodni ez a réteg, képes-e tisztázni önmagában és a teljes társadalom előtt hajdani háborús felelősségének kérdését? A háborúhoz való viszony problémája jelen van a *Kossuth-regényben* is: a háborúhoz nem szokott nép lelkesen ünnepli ugyan *Kossuthot*, de a harcot képtelen folytatni, s ennek még a jelentőségét sem látja. Így válik el egymástól mítosz és valóság. A kettő határozott elválasztása a közelmúlt történelmi epikájának egyik legfontosabb tette.

Az említett öt regény közös vonása, hogy mindegyik jellegzetesen kelet-európai. Amikor történelmünket kutatja egy író, azzal természetesen jelenünk kérdéseire keres választ; így ezek a művek a mai kelet-közép-európai személyiség tudatának minőségére kérdeznak rá. A *Parázna szobrok* ezen belül a történelemben élő ember lelkiismeretét elemzi. *Thormay*, akinek személye alapvetően meghatározza a narrációt, erkölcsileg magasabb minőséget képvisel környezeténél. Legalább saját maga szeretné tisztán látni a múltat, de ebben újra és újra meggátolja az, hogy környezete megál a féligazságoknál. Rákosi felelősségét például ennyivel intézi el: „*Lám lehetek hibái vagy tévedései Rákosinak, de...*” *Thormay* helyzete akkor válik válságossá, amikor nyíltan nekiszegezik a vádat: „*Őn a jelent a múltba, a múltat a jelenbe siklatja át*.” Így lesz egészen nyilvánvalóvá a két felfogás közti kibékíthetetlen ellentét: az egyik csak szakítani akar a múlttal, a másik elsősorban számot vetni vele. *Idegen testként* bukkann föl a hatvanas években a címben jelzett vezérmotívum: a pornográf faragványok. Már bűnjelnek, bizonyítéknak is értéktelenek, s csaknem mindenki, a háború hajdani résztvevői is szemérmesen elfordítják fejüket, ahelyett, hogy az egykori elkövetett tettekkel szembenéznének.

Az igazság kiderítését gátló tényezők részben homályban maradnak, mégsem kafekai világ alakul ki a regényben, mert van remény az igazság megtalálására, mégpedig nem elvont hanem konkrét-társadalmi síkon. Ugyanez érezhető a *Kompország katonái*ban is. Éppen e regény kapcsán írta *Dobai Péter*: „*Simonffy* könyve érinti, súrolja is előretalán ama később éveket is: ugyanazt a fel-tárást és magunk elé tárást kell elvégeznünk — történészeknek, itthon és külföldön élő politikusoknak íróknak, tanúknak, írásra képes volt foglyoknak és volt fegyőröknek, kihallgatóknak és kihallgatottaknak (ezek az ötvenes években Magyarországon szerepet is cseréltek elég gyakran) — az 1945-öt követő drámai dekád egyelőre a közvélemény és az újabb nemzedék számára nem hozzáférhető, zárt érzelmi-tudati »archívumával« is. A fő cél: a megélt történelmet, összes

valóságával, tanulságával együtt, egyenesen egy mai nap komolyan szembeesítő kérdésévé tenni”. (*Mozgó Világ* 1981. 11.)

A *Parázna szobrokban* megkettőződik a tér és az idő: jelen van benne a reális tér és idő, elsősorban dokumentatív jellegű szövegekben; másrészt a szereplők tudatában létrejön egy történelmi-metaforikus tér-idő rendszer. A regény ezt vizsgálja, hogy az eredetileg csak szubjektumokban, partikulárisan létező cselekvési lehetőségek és gátlások hogyan válnak közösségi jellegűvé. (Ezért bonyolultabb a szerkezete, mint a *Kossuth-regényé*, bár alapproblémájuk hasonló.) Amint ennek a térnek és időnek a tudatban való kiteljesedése akadályba ütközik, csökken vagy meg is szűnik a történelmi önvizsgálat lehetősége. Ezt példázza a regény visszatérő motívuma: a bizottság *Thormayt* sokszor azzal állítja meg, hogy „ilyen régés-régi, ide nem illő eseteket nem hallgattunk meg.” Így a felelősség kérdése nemcsak a negyvenes, hanem a hatvanas évek magyar társadalmára vonatkoztatva is fölvetődik.

A múlt-rendkívül erőteljesen, olykor szinte drasztikusan szól bele a jelenbe. A háborúban megszokott, beidegződött alá- és fölérendeltségi viszonyok nem szűnnek meg a lélek mélyén, legtöbbször nem is oldódnak. Fontos dologra figyelmeztet ez: a társadalmi hierarchiát nem lehet pusztán adminisztratív eszközökkel, máriól holnapra megszüntetni. A múlt problémái így máig húzódnak.

Arra, hogy ezek a problémák hogyan épüljenek be tudatunkba, már az *En, Kossuth Lajos* mutat követendő példát: a fiktív elbeszélő a 48-as forradalmat úgy ábrázolja, mint egy hosszú történelmi folyamat szükségszerű részét; sem erényeiben, sem hibáiban nem érzi egyedi jelenségnek.

A történelemben élő ember szabad választásának és cselekvési kényszerének kérdése már a hetvenes évek második felében megjelenő önéletrajzokban is fölvetődött (*Kádár Gyula*: a *Lučovikától Sopronkőhidáig*, *Bárczy János*: *Zuhanóúgrás*). Részben ez a probléma jelenik meg a regénnyel teljesedő önéletrajzban, *Illyés Gyula* *Beatrice apródjai* című művében is, amikor a tudatosnak induló történelmi cselekvés öntudatlanná válik, és visszajára fordul: „*Az emigráció liberális és szociáldemokrata vezetői bizonyos fokig jobb ügy érdekében, tán jóhiszeműen lehettek részesei egy kezdetől fogva rosszhiszeműen vezetett politikának, tehát számunkra egy végzetesen rossz ügynek*.” Mindennek a hatását ma is érezzük.

Cseres regényei és *Spiró* kiemelkedő műve, *Az Ikszek*, egyaránt a politikai cselekvés lehetőségeit vizsgálják, természetesen különböző írói eszközökkel és más tematikára leszállva. A *Kossuth-regényben* és *Az Ikszekben* közös vonás, hogy mindkettő egy harapófogóba szorított nemzetet tükröz, amelyet egy-egy vezéregyéniség — az egyikben politikus, a másikban egy zseniális színész — a maga szűkre szabott eszközeivel igyekszik fölszabadítani. *Margócsy István* írja *Spiró* könyvéről: „*Bár első pillanatban úgy tetszetik, a regény cselekményessége, eseménygazdagsága a regény minden más rétegét maga alá rendeli, a dolog mélyére nézve azonban ennek épp ellenkezőjét figyelhetjük meg: a sokágú és aprólékos cselekményszálak itt csak arra valók, hogy a szereplők választásának és aktív reagálásának terepéül szolgáljanak. A regénynek ez a kulcsmozzanata: a megítélésnek alapja nem*

az, ami történt, hanem az, hogy a történésekre, a leleplezésekre ki hogyan reagál, illetve minek a nevében reagál éppen így." (Mozgó Világ 1981. 11.) Hasonló alapszöveve van a Simonffy-regénynek is, de ismét egészen más, különös témára szűkítve és más eszközöket (a történelmi kollázsregény lehetőségeit) fölhasználva.

Az Ikszek befejező része nem csupán azt tükrözi, hogy Boguslawskit, a zseniális színészt, elfelejtette Lengyelország, hanem az ő tragikus sorsa mellett fölmutat egy másik félresiklott lehetőséget is: Fiszerét. Az ő egyénisége mindenben ellentéte a Boguslawskiéknak: nem gyakorlatias, hanem filozófáló elme, nem Lengyelországban, hanem Párizsban próbálja meg kiküzdenni a művészi szabadságot. A korabeli lengyel társadalom tragikumát, kiúttalanságát tükrözi, hogy a két ellentétes magatartásforma közül egyik sem éri el végső célját. A cselekvési lehetőségek ilyen polarizált kidolgozása Cseres és Simonffy műveiben is megjelenik. Simonffy András nyilatkozta regényével kapcsolatban: "... a magyar példa azért fontos és tanulságos — s talán nemcsak számunkra —, hogy végre azt is elemezzük, elemeztessük, hogy a progresszív elemek milyen mozgási, cselekvési lehetőséggel rendelkeztek, rendelkezhetnek válságos történelmi pillanatokban — tehát azokban a bizonyos alternatív korszakokban".

Az individuum problémája bizonyos összefüggésekbe ágyazva már Galgóczi Erzsébet deviáns hőiseiben megjelent (Szent Krisztof kápolnája, Törvényen belül). A nagyepika éppen az ilyen összefüggésrendszert képes tágitani, és a tárgyalt regényírók éltek is ezzel a lehetőséggel. A Parázna szobrokban élesen kirajzolódik az öreg, háborúban megrokkant tábornok, Stoom alakja. A kemény hangú, zord külsejű, de szíve mélyén hazája sorsáért szinte az érzélgősségig aggódó tábornok külső vonásai nem pusztán rekvizitumok: nagyon mély gondolatok húzódnak meg e szereplő mögött. Belső vívódását, saját múltbeli cselekedeteinek újraértékelését tragikussá színezi az a tény, hogy a hatvanas évek Magyarországa mint idegen testet kivetí magából. Pedig nem külön, mint ahogy nem az Kőhidai sem, Moldova regényének zsidó főhőse, nem különösképp cselekszenek Simonffy regényének szereplői sem, és Cseres Kossuth Lajosra sem extravagáns. Környezetük azonban mindnyájukra rástíti ezt a bélyeget — a Spiró-könyv Boguslawskijára is —, mert érzik tudatuk minőségéből fakadó elkülönülésüket.

Az individualitást Cseres Kossuth-regényének már a címe is hangsúlyosan jelzi. A mű folyamán nemcsak az egyes szám első személyű narráció erősíti ezt meg, hanem a — részben fiktív — élményanyag látszólag csapongó, mégis fontos összefüggéseket fölmutató válogatása is. Olyan apró események jelennek így meg, amelyek egy történelmi munkában (pl. Szabad György szép monográfijában) nem kaphatnak helyet, mégis fontos személyiségjegyeket mutatnak. A börtönévek idején jön rá Kossuth az alapigazságra: "... csataleírásunk sok van, de a múlt emberét alig ismerjük". Ez akár a regény mottója is lehetne. Kossuth a börtönben nem személyes múltján töpreng, hanem az emberiség kultúrájához és a magyarság történelméhez találja meg a fonalat olvasmányai révén. Így válik a regény lényegévé a történelem személyesen átélt folyamata. Ennek egyik legfontosabb tanulságaként fogalmazódik meg a Kossuth-jelenségnek mint emberi-politikai magatartásformának a kulcsa: „a politikában nem az a legnagyobb hiba, ha az ember a célj nem megy el, hanem ha a célon túlmegy”. Ez a mértéktartás veheti elejét annak, hogy a történelmi újat akarás öncélúvá váljék. De része ennek a magatartásnak az is, hogy a problémákat nem megkerülni akarja, hanem megütközni velük. Érzékeli az ímént említett politikai polarizálódást, s nem szívesen, de vállalja a szembekerülést Széchenyivel. Fájdalma ak-

kor hatalmasodik el, amikor úgy érzi, hogy a nép háttérbe szorult, s a nemzet kérdéseiben már csak a hatalom birtokosai dönthetnek. Az emigrációban élő Kossuth számára pedig végső lehetőségként a krisztusi áldozatvállalás is fölsejlik. Sorsa végül a tétlenségre kárhozott politikai férfi tragédiájába torkollik.

Történelmi szükségszerűség, hogy a hatvanas-hetvenes évek magyar irodalmában föl erősödött a nemzet tudat problémája (többek között Csoóri Sándor és Sütő András esszéiben, Dobos László és Duda Gyula regényeiben). Megjelenik ez Cseres regényeiben is. A Parázna szobrok több tekintetben is Möricz és Németh László nyomdokain halad. A mitologizáló realizmus azonban itt új tartalommal telítődik: a hatvanas évek kelet-európai értelmiségének útkeresését tükrözi. (Hasonló problémáról szól Duda Gyula a Szabad-esésben, egyetlen nemzetiségi kisebbségre vonatkoztatva.) Föltétlen erénye, hogy sem nemzeti önostorozás, sem illúziókeltés nem jelenik meg benne.

Természetesen nemzetben gondolkodik az Én Kossuth Lajos is: a társadalom itt sem csupán háttérként van jele. A katonának állt nép a politikai öntudatra ébredés küszöbén áll. Kossuth ezen a küszöbön igyekszik az embereket átsegíteni. Abban a jelenetben, amelyet utólag maga is tragikomikusként értékel, ezt a tragikomikumot éppen a küszöbhelyzet okozza: a nép már bízik vezetőjében, de még nem bízik igazán önmagában. A tragikum akkor teljesedik ki, amikor Magyarország az európai nemzetek függvényeként jelenik meg. Hasonló összefüggésben látjuk Lengyelországot is Spiró regényében. Ilyen módon is leszűkül tehát a cselekvési tér, de végletes borulással sem ok, sem a többi említett író nem vádolható, hiszen a megmaradt teret még mindig cselekvési térként értelmezik.

D. Rácz István

Változatok a történelmi regényre

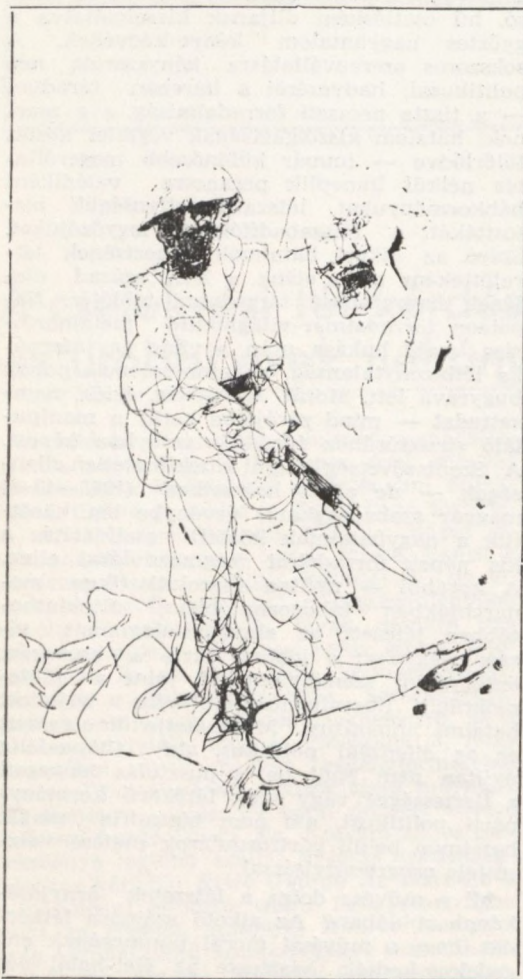
Ha a magyar történelmi regényről beszélünk, mint folyamatosan létező, sajátos, tematikai szempontú műfajról, paradox kettősséget kell megállapítanunk. Kontinuitás és prosperitás tűnik föl történelmi tárgyú művekben — ám kifejezett hiányról számolhat be a par excellence történelmi regény kutatója. A történelmi regényre jellemző a történelmi hitelesség, ennek megfelelően ütköznek a mű enigmarendszerén belül különböző morális, nemzeti, politikai nézőpontok, s ezek korhű képviselői. Másfelől szükségszerű az allegorizálástól-szimplifikálástól mentes, aktuális gondolati tartalmak jelenléte az alkotó korához viszonyítva. Ugyanakkor tértől és időtől bizonyos mértékig független („örök”) metafizikai, erkölcsi, filozófiai rendszerek kristályosodnak ki — legalábbis az elemzésre érdemes alkotásokból. Ezek közé tartozik a tanulmány tárgyát képező öt könyv is.

AZ AMBIVALENCIA POKOLI BUGYRAI — AVAGY A KISNEMZETEK LÉTKÉRDÉSE. Spiró György Az Ikszek című revelációerejű regényében egy rokonsorsú kelet-európai nemzetet választ a téma modelljéül, úgy, hogy a megidézett kor eseményeihez tényszerűen is húzótt. A mű valóságos színtere Lengyelország, Napóleon végső bukása után; komplex gondolatosságának egyik leitmotívja a „mindig rossz lóra tévő kisenemzet” létkérdése. A függetlenségért küzdő lengyelországi forradalmárai először a revolúció szent apostolát látják Napóleonban, majd érdekből, a szuverenitást ígérő szuperimpátor szavatartását remélve tartanak ki

mindvégig a hódító mellett; hogy aztán utolsó, hű csatlósként álljanak kiszolgáltatva a győztes nagyhatalom kénye-kedvének. A sokszoros szerepvállalásra kényszerült nép politikusai, hadvezérei a harcban fáradtan — a tiszta nemzeti forradalmiság, s a zsar-noki hatalom kiszolgáltatásának végletei között fölörldöve — immár különösebb megerőltetés nélkül ünneplik parancsra valódként bábkormányukat, látszatfüggetlenségük biztosítékát; s fölzsabadítóként legyőzőjüket. Spiró az újkori hatalmak genezisének létrejöttéért tárja elének a XIX. század elejének nagyszabású társadalmi tablóját. Napóleon forradalmár-világhódító metamorfózisa, majd bukása után a világ az infernális létbizonytalanság, az ambivalencia pokoli bugyrává lett. Morál, szabadság, érték, nemzet tudat — mind zárójelbe kerül a manipuláló struktúrához fűződő viszonyhoz képest. A Szentszövetség tagjai kibékíthetetlen ellenségek — de adott helyzetben (1848—49-es magyar szabadságharc) érvénybe lép közöttük a nagyhatalmak közötti szolidaritás a kis népek forradalmi megmozdulásai ellen. A korábbi — nyíltan abszolutisztikus monarchiákban kibogozhatóbban, áttekinthetőbben létezett az elnyomó-elnyomott viszonyrendszer; s jobban tűrte a szuverén, öntörvényű személyiségeket, mint a féldemokrácia, liberalizmus kontönsége bújított hatalmi apparátust. Menthetetlenül elveszett az az ellenzéki politikus, aki titkon-félig nyíltan nem épül be, s pusztulás fenyegeti a tisztességes vagy szűk látókörű kormány-párti politikust, aki nem biztosítja magát hatalmon belüli pártfordulások esetére valamiféle progresszivitással.

Mi a művész dolga a látszatok árnyjátékának poklában? Az alkotó számára létkérdés, hogy a művészi morál parancsának engedelmessédjék, késztesse az élet-halál pólusai közé szorított embert, hogy egyénisége csúcspontjaira törekedjék, minél több értelmet gyűjtsön a mindent elpusztító idő hatalma ellen. Semmiképpen sem választhatja a végső hallgatás alternatíváját, önnön létét szüntető né, s megfosztaná embertársait a legjobb lényegükre ébredés esélyétől. Így kacérkodnia kell a hatalommal, kiájtásani, sőt, bumerángxént saját maga ellen fordítani a manipuláció különböző bázisait — ez Wojciech Boguslawski, a XVIII—XIX. századforduló lengyel színművészet zseniális apostola. A „Mester” örök konfliktusa. Hallgatás és megalkuvás között lavírozva használja ki a különböző árnyékhatalmak konfliktusait-helycsereit. Úgy, hogy minden esélyt kinasznál a művészet, a humánus, a nemzeti függetlenség eszméjének éltetésére, a bábkormány mögött sőtétben manipuláló nagyhatalom leleplezésére — miközben megalázzák, mellőzik, megvesztegetik, próbálják, perifériára szorítják. Ám az infernális végkifejlet, s a középserűség abszolút diadala a címszereplő titokzatos Ikszeket is elsodorja. Kik is ők? Az újkori társadalmak hozadékai, a „pártoskodó” ítések csoportja, X-szel, vagy X-ekkel szignálják műveiket. Abban az illúzióban ringatják magukat, hogy hatalom és művészet párbaján belül egyensúlyt teremtenek, s a „józan szelep” szerepében tetszelegnek. Egyszer a művészet, máskor az árnyékkormány szócsövei, titkon a félfüggetlenség a humanitás meglévő bástyáit védelmezik. Részben valóban azért „nyesegetik a szélsőségeket”, hogy megelőzzék a nagyhatalom nyílt közbelépését, részben a hatalomban való részesedésért — mindhiába. Egy politikai páfordulás — és lényegében a Mester halála — akkor teszi ad acta őket, amikor leginkább nyeregben érzik magukat.

A műben klasszikus egységben áll a kor atmoszférájának hű megidézése, a jelenre irányuló példázati sugallat, s az általános, létfilozófiai modell megteremtésének szándéka. Mint ahogy a fülszövegéből megtudjuk, Zbigniew Raszewski varsói professzor monográfiájában földelgőzött valóságos ese-

népét a Habsburg elnyomás igája alól föl-szabadítsa. Kossuth alakja lélektanilag hi-telenen éled újjá belső monológjaiban — s három kiemelkedő politikai ellenfelével folytatott permanens polémia tükröcsarnokán belül. A történelmi hitelesség és tisztántalálás szempontjából egyértelműen kikristályosodik az a tény, amit az egyidőben kö-telmező álbjektívizmus, rosszul értelmezett nemzeti lelkipurdalás elkendőzött: a Duna menti népek ellenségeskedésének sorrendben első, fő indítéka, hogy győzedelmesked-tett a Habsburg impérium *divide et impera* politikája.

Cseres Tibor kiemelkedő nagyregénye ob-jektív heroizmusával rengeteg pro és kontra félreértés tisztázásában segíti olvasóját. Szerkezete bravúrosan ölel egybe látszólag heterogén elemeket; a regény belső mono-lógból, fiktív hallgatók számára előadott konfesszióból, esszébetétekből, Kossuth-mű-vekből ötvözőtt memoár.

„MOHÁCCSAL SÜLYOSBÍTOTT TRIA-NON” A túlzott nemzeti önvád is lehet a tisztántalálás gátja: „Mert nem a történelem (a veszejtő) de az önfeljelentő köpedelem” (Simonyi Imre: *Történelmi leckek*) A másod-ik világháború művészi és álművészi alkotások legexponáltabb problémaköre. Az egyetemes katasztrófa megrázó élménye-közelsége remek- és fércművek sorozatát ih-lette. Am semmiképpen sem elégedhetünk meg a „bőség zavara keltette homály” pa-radoxonával a káosz, a tényismeretek hiá-nyának magyarázatoként, amely csak az ötve-nes évekkel kapcsolatos előítéleteknél ha-sonló A sarkítások, az óvatossági reflexek beidegzettségét oldották a *parabolizmus re-mekművei*, s a *Tények és tanúk* sorozat fontos dokumentumai. Cseres: *Parázna szob-rok*, Simonffy: *Kompország katonái* című re-gényeikkel a teljes igazságtalánknak két szépirodalmi alpművét is megteremtették. Cseres ikerregénye imponálóan gazdag for-rásanyaggal is bizonyítja: az apokaliptikus háború antihumánus borzalmaiban egyik résztvevő fél hadserege sem maradt ártatlan. Az „ikerregény” komplex, szintézissteremtő szerkezete két aspektusból pörgeti végig az eseményeket. Az A egység sikertelen ma-gánnyomozás története — a logika, a ráció kudarcával végződik. Valódi „ideje” 1963, az egyik főhős, egykori horthysta százados, Tömössy Aladár megidézi 1939, a háborúba lépés eseményeit. A B rész átbillenés a fik-ció tartományaiba; lélekrajz, diplomáciai-hadtörténelmi esszék, s egy képzeletbeli, min-dent tisztázni akaró tárgyalás tudathasadá-sos élménye ötvöződnék benne. A szerkezetet még összetettebbé teszi, hogy a cselekmé-nyes első, s a látomásos emléktöredékes máso-dik regényegység azonosan számozott részei között asszociatív kapcsolat keletkezik. A mű víziók, realiztikus-dokumentatív elemek bravúros-gigászi méretű szintézise. Két tisz-tességes katonatiszt-hősének példája bizo-nyítja, hogy abban az időben is voltak a ha-za sorsáért aggódó emberek, akik érezték-átéreztek a katasztrófát, amibe a nemzet sodródott, a „Moháccsal súlyosbított Tri-a-nont”. Tényszerűen pedig szó esik eddig szemérmesen agyonhallgatott eseményekről. A sokat koptatott-emlegetett történelmi bűn-tudat mesterséges túlhergelésének ellenpont-jaként a szerző, gyötrődő főhősével azono-sulva, eljut a kérdéscöltevétségig: a II. világ-háborúban alakulhatott volna-e lényegében másként a magyarság helyzetében levő kis-nemzet sorsa?

A kiemelkedő szépirói kvalitások rokonít-ják Simonffy András *Kompország katonái* című kollázsregényét Cseres Tibor alkotásá-val. Lényegében Veres Péter döbentette rá az író, hogy az örökséget vállalnia kell, s megfogant művének alapkonceptiója: igaz-ságot szolgáltatni egyszer apjának, Simonffy Tóth Ernő egykori vezérkari őrnagynak, a debreceni ideiglenes Magyar Nemzeti Kor-mány tagjának, a katonai ellenállás egyik

kiemelkedő egyéniségének. Simonffy-Tóth-nak, akit a mielőbbi békekötésért végzett pá-ratlan cselekedetei ellenére — majdnem ki-végeztetett 45 után a statáriális bíróság.

Simonffy kitűnő regénye a történelmi lel-kiismeret-tütség beteges zavarával leszá-moló alkotások sorát gazdagítja. A *Komp-ország katonái* riportelemekből, dokumen-tumokból, konfesszionális passzusokból, tör-ténészek, ex-katonatisztek bravúrosan ütköz-tetett véleményeiből alakul egyedileg kom-plex nagyepikai formációvá: vitairat dokumen-tumkollázs — tudományosan megalapozott történelmi konfesszióregény. A sokrétű ele-mek egységbefonása, az empirikus hitelesség-gel együtt — kompozíciós eszközként belletris-tikai teljesítményként is rangossá avatja a művet.

MALOM A FÉLMŰLT POKLÁBAN A „félműlt”-ként aposztrofált időszak első, ran-gos regényei *Hernádi Gyula*, *Vészi Endre* és *Sánta Ferenc* nevéhez fűződnek. A legtöbb tisztántalálásra törekvő „ötvenes évek tárgyu” alkotás viszont *Moldova György* nevéhez fű-ződik. A történelmi regény fölsorolt krité-riumainak még inkább megfelel az *Elhúzó-dó szűzesség* című Moldova-alkotás. Főhőse, Kő-hidai Miklós sorsának előzményeit a *Szent Imre-induló* című regényéből ismerjük. A fia-talemler gyerekkorának egész életre szóló-meghatározó élményeit a budapesti gettóban szerezte. A regényben jellegzetes sorsmodellt ismerhetünk meg. Moldova a szó legempiri-kusabb értelmében valóságihven mutatja meg az ötvenes évek sajátos világát.

Az újabb magyar történelmi regények je-lentősége fölbecsülhetetlen: szembenézhe-tünk tényszerűen, egyben a konzekvencia-alkotás igényével, közel- és távoli múltunk fontos, ha nem is fehér, de mindenképpen ködszürke foltjaival. E sorok írója semmi-képpen sem akarja háttérbe-zárójelbe szorí-tani korábbi történelmi tárgyú irodalmi mű-vek kiemelkedő értékeit. Jelenkori irodal-munk egyedülien meghatározó vonulataként sem akarja föltüntetni a tárgyalt művek cso-portját. (Legalább ennyire fontos az *Esterhá-zy*, *Kolozsvári Papp*, *Hajnóczy*, *Nádas*, *Len-gyel*, *Grendel* stb. által félmjelzett új intel-lektuális próza). Am tudományos és tényszerű múltkeresés-föltárásnak, a nemzeti önisme-ret igényének, s rangos esztétikai értékmér-céknek együtt, ennyire egységesen megfelelni — mindenképpen sarkalatos és új igény történelmi tárgyú irodalmunkban.

Pósa Zoltán

mények, s létező alakok álltak Spiró György művének centrumában — s hogy a szerző, természetesen, élt a művészi stílizálás jogai-val. A kor extenzív bemutatására törekedett. Bár a figurák a hétköznapi lét szintjén mo-zognak, a mű expresszivitása nem minden-napi létük jeleneteiből, hanem intellektuális hatóerejükből eredeztethető. Az intenzív fe-szültség, a hagyományos realista nagyregény-nél stílizáltabb légkör tudatosan óvja a mű-egészet a részletek precizitásából, az anak-ronisztikus nehézkességéből fakadó veszé-lyektől.

TALAPZAT NÉLKÜLI SZOBOR A SZA-BADSÁGHARCNAK. Az újkori hatalmak szembeállása — illetve érdekszövetségének áthatolhatatlan — országokon túli hatalmi egyensúlyrendszere ellen az egyik nagy, nem-zetközi hullám az 1848-as szabadságharcok Európán átívelő láncolata. Nem véletlenül centrális gondolatköre drámáknak, monog-ráfiának — s kiemelkedő regényeknek a forradalom és a szabadságharc.

Nálunk a szabadságharc — s a legendás, apostoli népvész, Kossuth alakját mesék, anekdoták névtelen szerzői, számos ifjúsági mű alkotói rajzolták el. Erthető — ám semmiképpen sem helyesíthető — a szükség-szerű ellenérzésekkel szemben megszületett álbjektív deheroizálás divatja. Cseres Tibor *En*, *Kossuth Lajos* című álmemoárjának sar-kalatos erénye, hogy Kossuth Lajost „talap-zat nélküli szoboralakká” nemesíti. *Tegyük föl, hogy Kossuth Lajos, turini száműzeté-sének éveiben — halálközelséget érezve, konfesszionális regényt alkot — így jelle-mezhetnénk Cseres írói alapmagatartását. A memoár valódi alkotója vállalja az empirikus hitelességet, remekműteremtő eredetisége a tények sajátos rekonstruálási módjában van. Korszerű belső ábrázolással kelti életre a néptribunt, aki az életét arra tette föl, hogy*

Kultúra és munkásélet

E kiadvány az UNESCO keretében megvalósult nemzetközi együttműködés eredménye. 1972-ben a kulturális miniszterek — Helsinkiben tartott — európai konferenciája azt ajánlotta a tagállamoknak, hogy indítsanak közös művelődéspolitikai kutatásokat és „végezzenek összehasonlító tanulmányokat jól körülhatárolható, közös érdekeltégű területeken.” A kormányközi konferencia ajánlása abból a szándékból is fakadt, hogy előmozdítsa a különböző politikai berendezkedésű országok kulturális kapcsolatát. E törekvést három évvel később a Helsinki Egyezmény zárókönyve is megerősítette („A humanitárius téren és a kultúra más területein való együttműködés” fejezete „Együttműködési módok és területek” címmel). 1975-ben Bonnban fogadta el egy szakértői konferencia a tématerveket, a fő célkitűzéseket, valamint a tanulmányok összeállításának módozatait. A tizennégy téma egyike volt a *Kultúra és munkásélet* — eredeti címén „*Kultúra a munkakörnyezetben*”, — amely azt a célt tűzte maga elé, „hogy olyan módszereket kutasson fel, amelyek alkalmasak és valóban felhasználhatók arra, hogy bátorítsák a kulturális tevékenységeket és az azokban való munkahelyi részvételt.” A kutatási megbízás értelmében a tanulmány előkészítésében érdekelt országok — Belgium, Franciaország, Jugoszlávia, Magyarország, Norvégia, Svédország — képviselői szemináriumi keretek között találkoztak, három alkalommal. Hazánkat e munkában a Kulturális Minisztérium kijelölése alapján a Népművelési Intézet részéről Sz. Fodor Katalin és a Szakszervezetek Országos Tanácsa megbízásából Baranyi Gézáne képviselte. A vitára szánt előzetes tanulmány 1977-ben jelent meg angol, francia és svéd nyelven. Az eszmecsere tapasztalatait is figyelembe véve jelen változat angol, francia, magyar szerbhorvát és svéd nyelven látott napvilágot. (A magyar fordítás Baranyi Gézáne munkája.)

A tanulmány négy fejezetre oszlik: az első és az utolsó elvi kérdéseket tárgyal, a másik kettő pedig ismerteti a vizsgálat során tapasztalt sajátosságokat. Az első fejezet a kiindulópontokat hivatott tisztázni, fogalmi megállapodásokra törekszik. Erre a rendkívül sokféle kultúrafelfogás miatt eleve szükség van, de méginkább a vizsgálatban részt vevő hat ország történelmi, nemzeti karakterbeli eltérései, különböző politikai rendszerei miatt. Miután így országonként is változik a kultúra fogalmának, társadalmi szerepének a felfogása, nem meglepő, hogy ebben a tanulmányban sem sikerült egységes meghatározáshoz eljutni, s csak közmegegyezés eredményeként alakult ki — a közös munkát egyáltalán lehetővé tevő — azonos nézőpont. Ez túlmutat a kultúra — főleg művészi kifejezőmódokra — szűkített értelmezésén, s szakít az azal a szemlélettel is, amely a kultúrát kizárólag az úgynevezett szabadidős-tevékenységhez kapcsolja. Az egyezményes kultúra-konceptió alapját „a munka mint kulturális tevékenység, a kultúra mint létforma és a kultúra mint művészi, alkotó- és kutatótevékenység természetes összessége” képezi, s mint ilyen az egyes országokban végbemenő közös fejlődési tendenciákra koncentrál.

Ezzel szemben a *Különböző társadalmi struktúrák, különböző megoldások* című második fejezet öt kérdésben (a dolgozók életének megszervezése; a kultúrpolitika hatása a munkások életére; a szakszervezetek szerepe a munkahelyi kultúra fejlesztésében; más társadalmi és tömegszervezetek kulturális tevékenysége; a kultúrára fordítandó költségek a munkahelyeken) ad módot az eltérések megjelenítésére.

Magyarországon — mint a gyakorlatból is ismeretes — a közművelődés céljai és funkciói közvetlen kapcsolatban vannak a társadalom programjával, a közgondolkodás, a magatartás, az életmód szocialistává formálásával, a demokratikus közszellem kialakításával, a termelékenyebb, racionálisabb és magasabb rendű emberi-termelési feladatok megoldásával. A művelődéspolitikai társadalom építésének egyik alapvető eszköze és a terveződésnek egészen lényeges eleme. A vizsgálat is úgy ítéli meg, hogy a közművelődési törvény alapján „erőteljes a törekvés arra, hogy a kulturális tevékenységet jobban közelítsék a dolgozók életéhez, ... a munkahelyeken javítsák a kulturális feltételeket és bátorítsák a munkások kulturális jellegű aktivitását”. A szakszervezetek hagyományosan gazdag művelődési tevékenységnek részletezése mellett a tanulmány érinti a KISZ, a TIT és a Vöröskereszt, valamint a — munkahelyi viszonylatban — kisebb jelentőségű baráti körök, klubok szerepét. Minden üzem számára kötelező egy legalább minimálisnak deklarált kulturális és sportjuttatási szint megtervezése. Ezen túlmenően az e célra tartalékolt összegek nagyságrendje a kollektív szerződésektől függ.

Jugoszláviában a decentralizáció és az öngazgatás révén a munkahelyek kiemelt szerepet töltenek be a társadalmi rendszerben. A jogok gyakorlásához szükséges műveltség elsajátítására, közvetítésére — a kultúra hivatásos szakemberei és a munkások közvetlen kapcsolatait elmélyítendő — „kulturális érdekközösségek” elnevezéssel egy sajátos együttműködési formát hoztak létre, amelynek az a feladata, hogy lehetővé tegye a tennivalók és az anyagi források között a koordinációt. A munkahelyeken a szakszervezetek tevékenysége kiegészítője az öngazgatás keretei között kifejtett aktivitásnak. A kulturális szervezetek és a munkahelyek között egy újabb együttműködési lehetőség teremtetődött az úgynevezett „színházi közösségek” létrehozásával. A dolgozók által megállapított fontossági sorrend alapján határozzák meg a rendelkezésre álló anyagi források szétosztását, a kulturális célokra fordítandó összegek nagyságát és a felhasználás módozatait.

A francia ipar és kereskedelem legnagyobb része magánkézben van. A munkadók és a munkavállalók közötti kapcsolatok részben az üzemi bizottságokon keresztül realizálódnak, s ezekre különösen jelentős szerep hárul a dolgozók kulturális életének megszervezésében. Tevékenységük fontos részét szentelik tanfolyamok, nyári egyetemek szervezésére, különösen a szakszervezeti képzés terén. A tapasztalatok azt igazolják, hogy az üzemi bizottságok hatékonysága és kisugárzó hatása nagymértékben függ a vállalatnál kifejlesztett szakszervezeti tevékenység színvonalától, életképességétől. Az állam — néhány kivételtől eltekintve — nem támogatja az üzemi bizottságokat, de a rájuk vonatkozó törvény komoly anyagi felelősséget ró a vállalatokra: például a tanulmányi szabadságok biztosításában. Egységes kulturális politika Franciaországban nincs, minden nagyvárosnak saját művelődéspolitikája van. Számos független klub vagy szabad társulás létezik, melyek ugyanazon vállalatnak a munkásait egyesítik, és igen sokoldalú tevékenységet folytatnak. A kulturális és szociális jellegű kiadások nagyságrendjét a vállalat bértömege alapján a szakszervezetekkel folytatott tárgyalások után kell kialakítani.

Belgiumban az üzemi tanácsok hivatottak a dolgozók képviselőire. Konzultációs hatáskört gyakorolnak a munkaszervezést és a munkakörülményeket, valamint a vállalat nyereségének felhasználását illetően. A franciaországi gyakorlattól eltérően törvényes előírások nem kötelezik a magánszektor a kulturális kezdeményezések anyagi forrásának biztosítására. A munkavédelmi és egészségügyi bizottságok a munkahelyi környezet szépítését is feladatuknak tartják. A kulturális politikában nagy vívmány az utóbbi évtizedben életbe lépett „kölcsonös munkahelyek”-nek nevezett törvény, amelynek értelmében a magánvállalatok 40 éven aluli munkásainak joguk van ahhoz, hogy munkaidejükön belül, maximum három éven át tartó szakmai képzésben vegyenek részt,

melynek költségeit fele-fele arányban az állam illetve a vállalat finanszírozza. A kulturális szabadságokhoz való jog elsősorban a szakszervezeti küldöttek, az üzemi tanácsok és a munkavédelmi bizottságok tagjainak képzésével kapcsolatos. A szakszervezetek kulturális tevékenysége a dolgozók információlására és képzésére összpontosul. A politikai pártoknak nincs meg az a joguk, hogy a munkahelyeken fejtsék ki aktivitásukat. Sajátos szerepük van a dolgozók baráti köreinek.

A norvég és a svéd viszonyok sok hasonlóságot mutatnak. Mindkét országban kollektív szerződések szabályozzák a munkáltatók és a munkások közötti kapcsolatokat, új törvény lépett életbe a munkakörülmények befolyásolására. A skandináv országokban a tömegmozgalmaknak jelentős szerepük volt a társadalom fejlődésében, s ezzel magyarázható, hogy az állam a területi és községi hatóságok erkölcsileg és anyagilag egyaránt támogatják az úgynevezett népi kollektívák és a nagyszámú egyesületek tevékenységét. A szakszervezetek arra törekednek, hogy a mozgalmi munkát a kulturális tevékenységgel egyesítsék. Amíg Franciaországban az üzemi bizottságok tagjainak lehetőségük van arra, hogy szociális és kulturális jellegű feladataik elvégzésére munkaidejük egy részét is igénybe vegyék, Norvégiában és Svédországban ezt nem tehetik meg anélkül, hogy ez egyéb szakszervezeti tevékenységük rovására ne menne. Jelentős kulturális szerepük van mindkét országban a különböző művészeti egyesületeknek, szövetségeknek, társaságoknak. A termelő vállalatokat a törvény semmilyen közvetlen anyagi támogatás biztosítására nem kötelezi.

A tanulmány harmadik — *Gyakorlati tapasztalatok* című — fejezete valóban a kulturális élet mindennapjainak bemutatását szolgálja: a munkakörnyezet és a szabadidős-tevékenységek tervezése, a kollektív tevékenységi formák (tanulmányi, művészeti tevékenységek, ünnepek, utazások, kirándulások stb.) szervezése, a kulturális eszközök munkahelyi használata (különös tekintettel a könyvek, hanglemezek, képzőművészeti alkotások alkalmazására és terjesztésére, a művészek, tudósok bevonására) valamint a munkahely és a külvilág (ami alatt az üzemek kapcsolatrendszere értendő oktatási, kulturális, tömegkommunikációs intézményekkel) témakörökben. Miután a példák nagy tömeget sorakoztatják fel egy-egy ország jellemzésére, alig lehet részletkérdéseket kiemelni megállapításaiból. Itt csak azt a nyugat-európai sajátosságot említjük meg, hogy a munkahelyi konfliktusok alkalmával, sztrájkok idején, a bezárással fenyegetett üzemekben gyakran igen intenzív kulturális tevékenység folyik. „A munkások ilyenkor erőteljesen felhasználják a szinjátszást, a dalt, a zenét és az újságokat, mint a szakszervezeti harc régi hagyományokra visszatekintő eszközeit. A tömegkommunikációs eszközök segítségével lehetőség nyílt arra, hogy ezekkel a tevékenységi formákkal a korábbiaknál jóval több ember ismerkedhessen meg. Magyarországon és Jugoszláviában a gazdasági és társadalmi rendszer sajátos természete miatt a munkahelyi konfliktusok más módon zajlanak le”.

Noha az egyes fejezeteken belül valamilyen főbb kérdés összegzésre kerül, a zárófejezet — egy nagyobb szintézisben — foglalja össze a helyzetlemezésből levonható következtetéseket, a közösen hasznosítható tanulságokat. Az általános megfontolások és a konkrét intézkedések síkján egyaránt a munkának, mint önmegvalósítási lehetőségnek a felfogására ösztönöz. Abból következően, hogy „az üzem nem egyszerűen csak termelési egység, hanem olyan helyszín, ahol kielégíthetők az emberi személyiség önkifejezési, alkotási és kommunikációs szükségletei” fogalmazza meg a munkahelyek felelősségét és lehetőségeit a munkakörnyezet fejlesztésében, a dolgozók kulturális aktivitásának fokozásában.

Az UNESCO együttműködés keretében létrejött közös szeminárium jelentése — adekváтан a hetvenes évek közepi kiegyensúlyozottabb nemzetközi helyzethez — reális képet törekszik adni a vizsgálatban részt vevő országok munkahelyi kultúrájáról, az elért vívmányok mellett nem elhallgatva a fejlődés korlátait, nehézségeit sem. A tanulmány formailag is jól áttekinthető, s valósággal kínálja az alkalmat a szűkebb környezetünkben tapasztaltak összevetésére is. (Népművelési Propaganda Iroda)

Csongrády Béla

A Nógrád megyei múzeumok évkönyvéről

Igen rövid ideje számítják a történettudomány mulasztásai közé az életmód kutatásának háttérbe szorítását. Egy-egy korszak életkörülményeinek, művészetének, gondolkodásmódjának tárgyalására a történelemkönyvekben még mindig csak színező, illusztráló jelleggel kerül sor, s függeléként a társadalmi struktúra életközeli megelevenítését szolgálja. Könyvtermésünk szintén nem bővelkedik művelődéstörténeti munkákban. Az utóbbi időben a történelemoktatás hiányosságairól folytatott viták a történelmi tudat, nemzettudat csökevényességéről elhangzó filippikák mellett egyre sürgetőbb feladat, hogy a történetírás dinamikusabban haladjon egy újfajta, komplexebb történetiszemlélet kialakítása felé. Ebben a munkában hosszú távlatok nyílnak az életmódkutatás számára. Természetesen nem kell eltúlozni a jelentőségét, a vita hevében nem mint egyedül üdvözítő szempontot, mindent megmagyarázó, központi kategóriát kell üdvözölni. De az életmód mindig összefügg az értékrenddel, a mentalitással, ezért feltárásával egy-egy réteg specifikus vonásaira, a réteget összetartó erőkre deríthetünk fényt.

Igen sokat tesz a Nógrád megyei múzeumok 1981. évi évkönyve annak érdekében, hogy a nemességet ne az eddigi túl egyszerű séma, a társadalmi struktúrában elfoglalt helye szerint, elnyomó osztályként értékeljük, hanem e felfogás helyébe árnyaltabb kép lépjen. A kötet tematikus: valamennyi tanulmánya a nemesség XVII—XX. századi történetével foglalkozik. R. Várkonyi Ágnes a XVII—XVIII. század fordulóján élt köznemesek gazdasági helyzete, műveltsége, mentalitása közötti összefüggéseket keresi; Wellmann Imre a XVIII. századi köznemesség gazdálkodását, Benda Kálmán művelődési törekvéseit elemzi. A réteg olvasmányainak feltárásától (Fülöp Géza), a reformkori lakóviszonyok feltérképezésén át (Praznovszky Mihály), egészen a (Monarchia dzsentroid hivatalnokai karával foglalkozó írásig (Nagy Endre), illetve a XX. századra paraszti sorba süllyedt nemesekről szóló tanulmányig (Paládi Kovács Attila) terjed a skála. Az impozáns tartalomjegyzék e hozzávetőleges felsorolása sejteti, hogy átgondolt — és remélhetően ezután is következetesen megvalósuló — nógrádi programról van szó: annak az egyelőre még kevés hagyománnyal rendelkező kutatási szemléletmódnak az érvényesítéséről, amely rendszerezett kutatómunkával igyekszik egy mozaik hiányzó kockáit megkeresni.

Az évkönyv gazdag anyagából ezúttal Praznovszky Mihálynak a Nógrád megyei kúriákról szóló tanulmányát választottuk részletesebb elemzésre. A klasszicista kúriák eddig szűken építészettörténeti kérdésként kezelt vizsgálata itt túllép az építészeti érdekességekre, a jellemző stílusjegyek feltárásán. A szerző ezeket is korrektül felsorakoz-

tatja, de egyben be is illeszti egy nagyobb ívű, átfogó életmódvizsgálat keretei közé. Ez a törekvés adja meg a részterületek kutatásának rangját, s egyben világossá teszi, hogy rész kutatások nélkül nem születhet meg a viták — sokszor túl általános igényű — gondolatmeneteiben hiányolt egységes, reális, szociológikus történelemszemlélet.

Praznovszky írásának módszere megmutatja az alakuló művelődéstörténeti gondolatmenetek egyik lehetséges változatát. Nyilvánvalóvá teszi, hogy az életmód feltárása nem egyelő az érdekességek, a részletek, a „korhangulat” érzékletes ecsetelésével, hanem ezeket alapanyagként használva, a réteg gazdasági-társadalmi helyzetére világít rá. Hiszen a kúriaépületek méreteinek, építőanyagainak aprólékos felsorolása a kúriák nagysága már egzakt következtetéseket tesz lehetővé. A nógrádi nemesség osztálytagozódására éppúgy fényt derít, mint az elavult gazdálkodási rendszerre, arra a sokszor feledésbe merült tényre, hogy „a jobbágnak nem csak a lakóháza, de sok esetben a birtoka is különb volt, mint a már csak a kiváltságait őrző egyes köznemesi rétegeknek.”

Igencsak figyelemre méltó tény, hogy a megye nemességének túlnyomó része három-négy szobás házban lakott: a családok létszámának, az életkörülményeknek, a vagyoni helyzetnek ez a méret volt a legmegfelelőbb. Tehát korántsem beszélhetünk fényűző, gondtalan életéről, de még elkülönülő, az osztálytagozódást kifejező házhelyválasztásról sem. A kúria gazdasági egység is volt, csaknem kivétel nélkül a falu belsejében épült. Ahogy Széchenyi írja: „Homloka az utcára, a háta az udvarnak, s emögött kert, gazdasági épület.”

Ezeknek a gazdasági épületeknek az áttekintése közelebb viszi az olvasót annak a sokat nangoztatott, de rendszerint felületesen magyarázott lénynek a megértéséhez, hogy a nemesség legnagyobb része 1848. után „nem tud polgárosulni”. Hiszen elég egyetlen pillantást vetni arra a felsorolásra, mely a kúriázumzámba menő, ipari, vagy ipari jellegű épületekről, kúriatartozékokról tesz említést — a gubacszártó ház, a jégverem, a sajtaház, vagy akár csak a gyümölcsös kert, a méhes éppúgy kirívó vállalkozás, mint a megye gyér iparának emlékei: a pipagyár, a losonci börgyár, a rima-brézói vasgyártó egyesület, a szénbánya.

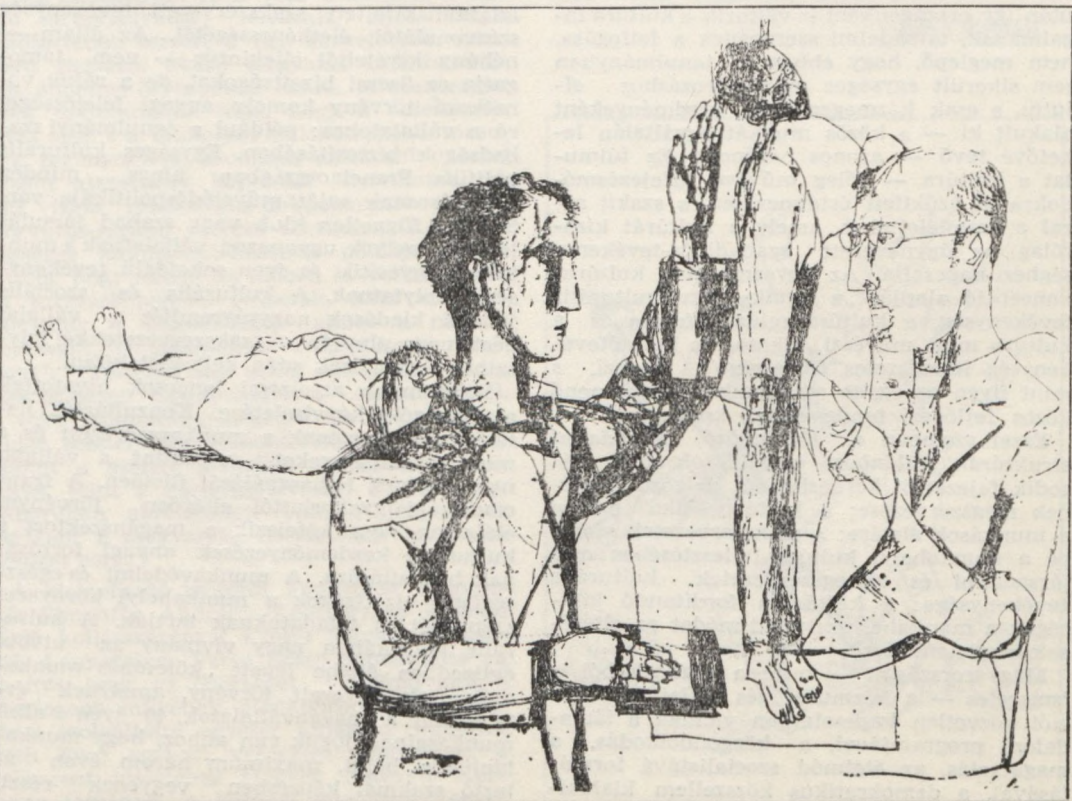
A vállalkozói mentalitás satnyasága mellett a vagyoni stabilitás bomlása nyomán széthulló morál, illetve a fényűzési kórság leírása is helyet kap a tanulmányban. Arra figyelmeztet ez a részlet, hogy a dzsentri fogalom hoidudvara reformkori fejlődésig tagítható. A Mikszáth, Justh regényeiből ismerős hangulat fedezhető fel a Mocsáry, vagy Pulszky által megörökített népnapi lakomákban, a periratokban.

A nemesi életmód rajzának harmadik lépéscsöfoka a kúriák belső berendezésének vizsgálata. Ez a leginkább adatszerű íjezet a nemesség differenciált vagyoni helyzetének konkrét példáit sorakoztatja fel. Ha a szerző itt nem is von le következtetéseket, mivel a tanulmány a gyérszámú nemesi könyvtár vizsgálatával zárul, teljessé válik a kép. A nógrádi köznemes gazdasági, mentalitási, és műveltségbeli állapotának ismeretében már könnyebben megválaszolhatjuk a kötet egy másik tanulmánya — Szabad György igen magas színvonalú munkája — nyomán felmerülő kérdéseket. Milyen körülmények között élt, gazdálkodott, milyen lehetőségei voltak a politizálásra annak a kisnemesnek, aki a reformkor szépirodalma, publicisztikája szerint öntudatlan, minden saját meggyőződést nélkülöz, s — leginkább a konzervatív udvari körök számára — készséges eszköz a korteshadjáratokban?

Fülöp Géza is arra tesz kísérletet — némileg az adatfelsorolás szintjén maradván —, hogy a köznemesség reformkori olvasmányainak feltérképezésével feloldja az ellentmondást a liberális köznemesség polgári fejlődést helyettesítő szerepe és a kortársak által lépten-nyomon ostromozott műveletlensége, provincialitása, durva nemtörődömsége között.

Az évkönyv tanulmányai a művelődéstörténet sajátos — eredményes — formáját művelik. Az adatok, levéltári források szóra bírása, egymással való kapcsolatuk felderítése, hozzáférhetővé tétele megkérdőjelezi a kényelmes beidegződéseket, a sematikus társadalomrajzokat. Ez a kritikus kutatói szemlélet két irányban lép tovább. Egyrészt a tárgyat körbejáró sokszempontúság a kialakítandó komplex történelmi szemlélet felé mutat, másrészt a tanulmányok „összeolvásása” a szintézis egy lehetőségét villantja fel. (Salgótarján, 1981.)

Kolta Magdolna

Miért járnak újra sokan moziba?

A mozi, a huszadik század évtizedeken át népszerű —, ha nem a legnépszerűbb — szórakoztatási intézménye fölött mostanában sűrűn megkondult a lélekharang. Rohamosan romlottak a látogatottsági statisztikák. Ha a jegyzérek nem is maradtak mindig munka nélkül, az úgynevezett „telt ház” már-már pirosbetűs ünnepnek számított. Több filmszínház megszűnt (nemcsak a budapesti körutakon, hanem kislélekszámú falvakban is), újak viszont alig épültek. Számos szociológiai felmérés tanúsítja: a szabad idő eltöltésének új formái alakultak ki azzal párhuzamosan, hogy a vetítések iránti érdeklődés jelentősen megcsappant. Általában a televízió térhódításával magyarázták a trónfosztást, pedig más okok is közrejátszottak a mozi népszerűségének hanyatlásában. Például a kulturális kínálat bősége, az autózás tömeges elterjedése, a hobbikertek művelésének kedvtelése, a filmkínálat esetenkénti szűkössége, esetleg egyes mozik műszaki és egyéb feltételeinek elégtelensége stb.

Miért használtunk gyakran múlt időt az előbbi bekezdésben? Egyszerű és öröndes a magyarázat. A negatív tendencia 1981-ben — meglepetésre — megállt, s noha elképzelhető, hogy csak átmeneti jelenségről van szó, mindenesetre tény: megint sokszor benépesítik a nézők a termeket, „sikk” lett egyes filmeket megtekinteni és megvitatni —, s manapság senki sem beszél a mozi tegnap még feltartóztathatatlannak elkönyvelt válságáról.

Jegyzetünkben megkíséreljük felmérni a jelenség összetevőit — anélkül, hogy mélyreható következtetésekre vállalkoznánk, s részleteznénk azokat a prognózisokat, melyek a filmforgalmazás jövőjével kapcsolatosak.

Vegyük mindenekelőtt szemügyre az adatokat.

A „leszálló ágba” került mozizás 1981-ben fantasztikusan jó eredményekkel rukkolt elő. 1980-ban 60 millió 718 356 jegyet váltottak. Az ezt követő esztendő végén a szám 67 millió 90 315-re nőtt. A különbség számottevő (a százalékos emelkedés 110,5). A részeredmények sem akármilyenek: csaknem két és fél millióval többen voltak kíváncsiak a hazai produktumokra, mint az előző naptári évben. Közel egymillió növekedés dokumentálja a szovjet filmek iránti érdeklődés fokozódását, s egyéb kategóriákban is hasonló a „felfutás”.

Néhány kirobbanó siker: *A pogány Madonna* — Mészáros Gyula hazai Piedone-variációja — a magyar filmekkel szemben hagyományosan megmutatókozó előítéletek kódét oszlatta el (1 180 811 néző); *A XX. század kalózái* — ugyancsak a szemnek szóló mulatságok családjából — tömeges érdeklődést keltett, a kertmozik igazi slágere volt a *Piedone Egyiptomban*, a

Nevem: Senki és az *Óvakodj a törpétől* — mindhárom populáris eszközökkel készített kapitalista kommersztermék osztatlan tettségét aratott. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy szégyellni kellene ezeket a filmeket és ezeket a számokat, hiszen a művek a profimezőnybe tartoznak, s kategóriájukban tisztességes színvonalat képviselnek. Sokáig sorolhatnánk a széles publikum által kedvelt filmek címét (nemcsak tőkés illetőségűek szerepelnek közöttük).

Mi magyarázza a hirtelen fordulatot?

Ismételten szeretnénk leszögezni: nem akarunk hurrá-optimista húrokat pengetni. Előfordultak már hirtelen megtorpanások, váratlan visszaesések a hazai „mozizásban”; meglehet, 1982 végső eredményei nem az 1981-eséhez, hanem a megelőző esztendőéhez fognak hasonlítani. Mindez azonban másik kérdés, függvénye a repertoárnak, s egész sereg további tényezőnek — hagyjuk tehát békében a futurologiát. Inkább azt vizsgáljuk meg: milyen okok húzódnak meg a számszerűen is impozáns előretörés hátterében? Megismételve címlünk kérdését: miért járnak újra sokan moziba?

Maradjunk a magyar filmnél. Természetesen nem véletlenül, mivel — ezt minden szakmabeli, sőt érdeklődő tudja — bármilyen ország filmpolitikájának (moziforgalmazásának) kulcskérdése a nézők viszonya a hazai produktumokhoz. Mielőtt néhány megfigyelésünket közreadnánk, emlékeztetni szeretnénk arra, hogy a magyar film már néhányszor itthon volt otthon — nem szójáték, tény! —: a nézők jó része ekkor szinte versenytárs nélkül preferálta a hazai műhelyekben forgatott alkotásokat. Két időszakot említek (egyébként több is volt): az egyik hagyományai vállalhatatlanok, a másiké annál inkább. A harmincas években —, amikor Kabos Gyula, Jávor Pál, Csontos Gyula, Karády Katalin csillaga tündökölt — a *Meseautó* és a *Halálos tavasz* lekörözött minden külföldi sláger; a filmesek készségesen kiszolgálták a kispolgári ízlést; a publikumnak — nagyvárosban és parányi falvakban — a felülmulthatatlanul konzervatív magyar áru kellett. Sajnos. (Zárójelben: filmkultúránk elmaradottságának bizonyos gyökerei egészen idáig nyúlnak vissza.) Egy másik jó üzleti periódus, mely viszont tartalmában száznövekedés fokos fordulatot hozott a hamis ideológiák és klisék „made in Hungary”-filmtípusával szemben: a hatvanas évek új hullámának lendületes forradalma. A *Szegénylegényekre*, a *Hideg napokra* és a többi — ma már történelmi értékű műre — egyáltalán nem kellett látogatókat toborozni, a spontán érdeklődők száma elérte, vagy meghaladta a mostanában szervertékét.

Más szavakkal fogalmazva: tökéletes szinkron biztosította a művészek és a befogadók együtthaladását. A külföldi tapasztalatok is bizonyítják előbbi tételünk érvényességét. A franciák elsősorban Belmondóra, Funez-re, Girardot-ra „fizetnek be”, az amerikai programban szinte kizárólag USA-filmek kapnak helyet, az ola-

szoknál mindenkit leköröz Sordi, Tognazzi, Gassmann, Manfredi és a többi belföldi nagyság. Eltérnénk a tárgytól, ha most arról meditatnánk, miért vezet utcahosszal a kommersz az efféle statisztikákban, ezért elégedjünk meg annyival: az ismert és kedvelt fűszerezés a szellemi táplálék ízét is megadja, tehát nincs okunk csodálkozni a menetrendszerűen visszatérő favorizáláson.

A közelmúltban —, s ezen az időegységen kivételesen legalább tíz esztendőért — rossz akusztika mérgezte a levegőt a magyar film körül. Tény, hogy nem születtek zsinórban a remekművek, néha a közép-szer — azaz az átlag — nívója is joggal készített fejszóválásra, sokáig és tartósan a komor színek uralkodtak a palettán — mindez azonban semmiképpen sem indokolta a közhangulat megromlását, a magyar film határainak belüli talajvesztését. A kabarétréfák csak szították a tüzet. Jancsó Miklós neve — idevezetett a buta hisztéria — már önmagában poénnek számított. Csoda-e, ha ilyen körülmények között jobb sorsra érdemes filmek is menthetlenül eltűntek a sülyesztőben — akkor, amikor kapitalista és szocialista országokban egyaránt tisztelet övezte Fábriék, Kovácsék, Makkék, Szabóék homlokát, s egybehangzóan a jelentős filmgyártó nemzetek közé soroltak bennünket?

Mostanában érik be a koncepcióváltás. Ne gondoljunk olcsó fogásokra, a „tömegek uszályába kerülésének” vétkére, ellenkezőleg: számos jel utal arra, hogy rendezőink a művészi igényesség feladása nélkül keresik — és meg is találják — a tartalmas kommunikáció lehetőségét. Magyarázzuk meg a fordulat lényegét, s feleljünk a kétkedőknek, akik a „fából vas-karika” találmányára gyanakszanak. A képlet — némileg leegyszerűsítve — a következő: Filmeseink (a műhelyek tagjai, rendezők, írók, dramaturgok stb.) tudatosabban törekszenek közérthető fogalmazásra; a hatáskeltés effektusait szakszerűbben tervezik meg; olyan kérdésekről igyekeznek beszélni, melyek — egy szűk elit helyett — tömegek rezonanciájára méltók. A szórakoztatás most már nem szorul a filmkészítés határmezsgyéire, sőt — bár ez egyelőre ritka, mint a fehér holló — népszerű színészekre is írnak szerepeket.

Az eredmények kézzelfoghatóak. A nézők új szokásokat alakítanak ki. Nem egyszerűen „betévednek” a moziba, amikor magyar filmet játszanak, hanem érdeklődnek a kísérletek iránt és figyelemmel kísérik a mellesleg frappánsabb propagandával tált hazai bemutatókat. Hat-nyolc rangos mű azt jelzi, hogy egész filmgyártásunk „jó passzban” van, s az is köztudomású, pszichológiai kétszerkettőnek számít: a siker nagy húzóerő, belejátszik, méghozzá nem is kis mértékben, a következő premier látogatottsági mutatóinak alakulásába. Még mutatósabb lehetne a számsor, ha egyes megyékben, helységekben felszámolnák az előítéleteket, s legalább megadnák filmművészeinknek a bemutatkozás lehetőségét. . .

Az igazság kedvéért azt is hozzátesszük az elmondottakhoz —, nehogy valaki egy-

oldalúsággal vádoljon meg bennünket: egy jogos akut igény kielégítése változatlanul várat magára. A partizánakciók, melyeket Palásthy György folytat, semmiképpen sem minősíthetők offenzívának. A gyerekek, az általános és középiskolások, az ifjúsági korosztályok filmellátásáról még mindig képtelenek vagyunk gondoskodni. Pedig kicsi a kockázat. A *Vuk*, *A szeleburdi család* —, s a további néhány film, miket e legeslegelhálásabb fogyasztóknak ajánlhatunk — a bevételi listák élén szerepelnek. De menjünk tovább.

A nézőgrafikon görbéinek emelkedését természetesen importunk minősége és mennyisége, a szelekció jellege, a behozatal gyorsasága is jelentős mértékben befolyásolta. Alább mindegyik összetevőt részre bontjuk, de előtte hadd hivatkozzunk kicsit: a magyarországi moziműsor úgyszólván mindenfajta összehasonlítás próbáját kiállja. Nálunk — kevés kivétellel, melynek részben ideológiai, máskor materiális okai vannak — a világ filmművészetének java-kirakata látható. Tőlünk jóval gazdagabb és fejlettebb országok sem biztosítanak színesebb választékot a mozi híveinek. Számos barátom bosszankodott már amiatt, hogy — teszem azt — Angliában elverte a fontjait, vagy Franciaországban a frankját valamilyen filmre, mert azt hitte: itthon nem lesz lehetősége forintért jegyet váltani. Mivel az átvevők úgysem kegyelmeznek meg a műnek. Mire kiderült, hogy tévedett, már késő volt. Különböző tarifáink — az 1979-es helyáremelést követően is — krajcárosak. Nyugaton a belépő nyolcszoros-tízszere a miénknek.

Alapelveink évtizedek óta változatlanok: az ellenséges ideológiát népszerűsítő és a pornográf jellegű filmeket elutasítjuk, őrizzük a szocialista ízlés bástyáit, mindenkor előnyben részesítjük a haladó szellemiségű és kvalitásos művészi értéket képviselő mozidarabokat — ugyanakkor nagykorúnak tekintjük a nézőt, s magunkra vállaljuk a széles körű tájékoztatás kötelességét. Jó tudni, mi történik a filmvilágban, melyek az uralkodó tendenciák, műfajok, témakörök, kísérletek...

Mindent nem vásárolunk meg. De nem is lenne érdemes. Viszont amit játszunk, az a fontos, vagy jellegzetes filmek közé sorolható. Az arányok évek óta nagyjából változatlanok, azaz — egyenletes emelkedést követően — 1982-ben valamelyest csökkenni fog az újdonságok (és felújítások) száma. Összesen körülbelül kétszáz tétel csillapítja az „éhséget” (1981-ben enél mintegy három tucattal több filmet jelentettek meg az országos hálózatban). Hogy ennyi jó mű a kinematográf feltalálása óta nem született? Tagadhatatlan, csakhogy lépést kell tartanunk a jelenleg meglehetősen közepszerű filmgyártás eseményeivel is, no és bizonyos filmfélések, napi fogyasztásra szánt portékák sem hiányozhatnak az ajánlatból. Úgy ítéljük meg, hogy elvi és gyakorlati tevékenységünk nem szorul korrekcióra. Erre szavazott bizalmat több mint 67 millió ember...

Tallózzunk a tavalyi év műsornaptárában. Minden bizonnyal fokozta a mozi —,

mint kulturális intézmény — népszerűségét, hogy láthattuk az alábbi, világszerte nagy érdeklődést keltett filmeket: *Moszkva nem hisz a könnyeknek* (Menysov), *Oblomov néhány napja* (Mihalkov), *Katasztrófa földön-égen* (Mitta), *Az amatőr* (Kieslowski), *Solo Sunny* (Wolf), *Kóma* (Chrichton), *Harmadik típusú találkozások* (Spielberg), *Manhattan* (Allen), *Kramer kontra Kramer* (Benton), *Mindhalálig zene* (Fosse), *A nyolcadik utas: a Halál* (Scott), *I., mint Ikarusz* (Verneuil), *Woyzeck* (Herzog), *Sze-relmeim* (Steno), *S. O. S. Concorde* (Deodato). A felsorolást még sokáig folytathatnánk. Három tanulság megfogalmazásával. Egy: a skála meglehetősen széles, arisztokratizmusnak a tervezésben nyoma sincs. Kettő: az igazi tömegfilmeket változatlanul „odaát”, a tőkés filmvilágban kreálják. Három: 1981 rekordjait néhány váratlan bombasiker is motiválja. A forgalmazók nem nagyon számítottak arra, hogy olyasfajta filmekért is szétszedik a mozit, mint például az *Óvakodj a törpétől*, a *Sivatagi show* vagy — ez is megesett, igaz, nem mindenütt! — a szakszervezeti mozgalom amerikai gondjait feszegető *Kék gallér*. Konklúzió: az érdeklődés hullámmá-sára akkor is fel kell készülni, ha nem a várt irányban leng ki a mutató.

A szakmabeliek közül többen megesküsznek arra, hogy a mozikedvelők táborának gyarapodását a tévében sugárzott filmek gyengése eredményezte. Kategorikusan vitatkoznunk kell ezzel a tévhitel. A Magyar Televízió — leszámítva a hétvége megtorpedózhatatlanul kommersz műsorát — számos jó filmet iktatott programjába; rangosak a sorozatok; mindenki válogathat kedvére a több száz mozitermekből. (Egyszer — bár ez egy másik érem másik oldala — érdemes lenne azt is megvizsgálni, hogy a képernyőről miért száműzték könyörtelen szigorral a filmművészeti ismeretterjesztést, a vitaműsorokat, az esztétikai magyarázatokat, a nívós ajánlásokat...) Az a tény, hogy a tv-futószalagon valamennyi napszakban gazdagon áradó filmek ellenére sűrűn megtelnek a mozik, két dolgot bizonyít. Az érdeklődők nem a képernyőn megtekinthető filmek számának meghatározódása, vagy minőségének zuhanása miatt részesítik előnyben a társas szórakozást, hanem azért, mert kedvük felcsigázásában a tv-műsor (az eredeti bemutatók, a repriksz, az életműszériák stb.) mozgatóerővel bírnak. Logikus a másik következtetés: a mozi és a tévé nem konkurrens, hanem szövetségesek. Mindkettőjük számára bőségesen van tér a nap alatt. Még az olyan „hibrid-vállalkozások” jövője is sikereket kecsegtet, mint a tévémozi. Egyelőre gyéren látogatott, de nincs kizárva, hogy holnap a kedvelt filmszínház típusok közé fog tartozni.

Régi tradíció, hogy időről időre — általában viszonyossági alapon — bemutatkozik reprezentáns követeivel egy-egy filmgyártó ország. Majdnem mindig „táblás házak” kíváncsiak a művekre, melyek később a magyar moziműsorban is felbukkannak, de az alkalmi vetítést nem törvényszerűen követi az átvétel. 1981-ben

folytatódott a sorozat, a vendégkönyvbe márkás nevek kerültek, s minden bizonynyal számos „kinofil” tapsolt Godardnak, Sordinak, Lumet-nek, Mihalkovnak és a többi nagyságnak. Szorosan ehhez az akcióhöz kapcsolódik a filmforgalmazás-teremtette hagyomány: kampányszerűen, de egyre inkább megszabadulva a „musz-szem-pontoktól”, fórumot teremtenek a munkás- és parasztközönség számára, csakúgy, mint az ifjúságnak, a gyermekeknek, hogy ideális közegben találkozzanak a művekkel (és megteremtőikkel). Százszázalékos bizonyossággal állítjuk, hogy a Munkásfilmnapok, a Filmnapok falun, a Szocialista filmek fesztiválja, a Gyermekek filmnapok, a Film- és ifjúság-akcióprogram ugyancsak ráirányította a felvonultatott alkotások értékeire a figyelmet.

Amikor szociológiai fejtegetéseket olvassunk arról, miért fogy a közönség a mozi-ból (kopogjuk le: ez most múlt idő!), majdnem mindig megemlítik: nincs légkondicionálás, szűkek és recsegnek a székek, kulturálatlanok a körülmények, rosszak a kép- és hangleadó berendezések, a közönség egyrésze kritikátlanul viselkedik stb. Valamennyi vádpont igaz, magam azonban ma már kétségbe vonom elszívó hatásuk túlzott jelentőségét. Bizonyára akadnak — nem is kevesen —, akik az említett kényelmetlenségek miatt széles ívben elkerülik a mozik nézőterét, érdekes módon azonban a *Piedonéra*, a *Pogány Madonnára*, az ilyen-olyan-amolyan szerriffre mindig tódulnak a nézők. Akkor nem számít ez a sok tökéletlenség? Bunuelnél, Fellininél, Jancsónál igen? De ne bagatellizáljunk: persze szükség van modernizálásra, kistermekre, a kiszolgálás feltételeinek megjavítására, kellemes légkörre, s e téren is beszámolhatunk előrelépésekről, a lényeg azonban mégiscsak az, hogy mi szól a szemnek két-három óra leforgása alatt a vetítőteremben.

Végül, de nem utolsósorban említést érdemelnek lassan-lassan nagykorúvá váló tömegkommunikációs intézményeink, melyek — figyelemfelkeltő, agitatív, rábeszélő tevékenységükkel — ugyancsak kedvezően befolyásolták a látogatottság alakulását. A sajtó jobban koncentrálna a filmélet hazai eseményeire, mint korábban. A tájékoztatás színes és mozgalmas. A propaganda — bár felelősei mindig hivatkoznak a „szegények vagyunk, vízzel főzünk” köz-helyszerű igazságára — célirányosabb, fantáziadúsabb, differenciáltabb. Jó néhány olyan film elevenedett meg 1981-ben a mozikban, melyeknek az „ítészek” csináltak igazi hírverést. Csak a Magyar Rádióban féltucat — egymástól hangvételben, stílusban, jellegben gyökeresen különböző — filmes „mit nézzünk, hogy nézzünk” műsor hangzik el hetente...

Befejező összegzés helyett — valamennyi tanulság megfogalmazása még korainak látszik — reményünknek szeretnénk hangot adni. Nevezetesen annak, hogy általános megfigyeléseink, a „mozgás” örvendétes irányával kapcsolatos eszmefuttatásaink holnap, sőt holnapután sem veszítik el érvényességüket.

Veress József

• Frey

paley
Paris 8 VIII 71